

STANKO JUG

**TURŠKI NAPADI NA KRANJSKO IN
PRIMORSKO DO PRVE TRETJINE
16. STOLETJA**

KRONOLOGIJA, OBSEG IN VPADNA POTA

INAVGURALNA DISERTACIJA

LJUBLJANA 1943

LJUDSKA TISKARNA V LJUBLJANI

POSEBNI ODTIS IZ GLASNIKA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO XXIV, 1943

Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja

Kronologija, obseg in vpadna pota

Inavguralna disertacija, ki jo je predložil

Stanko Jug

za dosego doktorske časti

Disertacijo je na podlagi poročil

gg. univ. prof. dr. Milka Kosa, dr. Antona Melika in dr. Aleksandra Stojičevića
sprejel fakultetni svet filozofske fakultete univerze v Ljubljani na seji 12. 10. 1943

Univerzitetni knjižnici poklonja
avtor

I
71755

7.2.44

030004674

TURŠKI NAPADI NA KRANJSKO IN PRIMORSKO DO PRVE TRETJINE 16. STOLETJA

Kronologija, obseg in vpadna pota

Stanko Jug

Uvod

Znani pisatelj zgodovine osmanske države, Nikola Jorga, pravi, da bi bila velika zgodovinska zabloda, če bi mislili, da so se osmanski Turki pojavili v Evropi kot nekaka divja horda, prežeta samo z barbarstvo in krvoločno željo po osvajanju in odločena ustanoviti na krščanskih razvalinah lastno državo.¹ Toda slovenske dežele so imele tako nesrečno usodo, da se zdi ta trditev neverjetna in nemogoča, saj še danes pomeni pri nas beseda »Turki« nekaj strašnega, včasih pa je ta klic spravil v obup in paničen beg vso deželo. V vsej svoji zgodovini ni slovenski narod nikdar toliko trpel kakor prav za časa turških napadov, ki so skoro 300 let uničevali ne samo njegovo premoženje, temveč tudi njega samega z neprestanim ropanjem in odvažanjem njegove žive sile. Vendar pa je zgornja Jorgova trditev, kakor je v nasprotju s celotnim občutjem slovenske zgodovine, resnična in rešuje obenem tudi vprašanje, zakaj se je posrečilo Osmanom ustanoviti ogromno svetovno državo in jo kljub nasprotovanju vsega krščanskega sveta ohraniti skozi stoletja.

Iz najskromnejših začetkov se je razvila mogočna osmanska država. Mongolski napad pod Džingiskanom je pregnal majhno nomadsko turkomansko pleme iz Turkestana v dolino gornjega Evfrata, kjer si je v kratkem času izbojevalo pod vodstvom sposobnih in bojevitih poglavarjev lastno državo in razširilo do srede 14. stoletja njene meje do vrat Carigrada, izkoriščajoč pri tem ves čas spretno spore v svoji sosesčini. Kot odlične vojake so jih bizantinski cesarji radi sprejemali v svojo službo tako kot pomočnike v neprestanih notranjih zmedah kot v boju proti dvigajočim se državam na Balkanu. Tako so se Osmani dobro spoznali z razmerami v bizantinski državi in na Balkanu. Ko so se l. 1354 polastili Galipolija, prve točke v Evropi, so pridobljene izkušnje s pridom uporabili, posebno še, ker je bila njih država vojaško urejena in njihova vojska odlična.

Turška vojska je slonela v glavnem na fevdalni osnovi. Spahije, ki so uživali timarje — katere je lahko prejel vsakdo, ki se je izkazal v boju — so bili dolžni na poziv takoj priti na določeno mesto z določenim številom konjenikov, kjer so se postavili pod zastavo svojega bega.² Poleg njih so bile tudi nekatere slabše oborožene čete konjenikov in pa še *akindžiji*, katerih naloga je bila, da so šli pred glavno vojsko in vse izropali. Ti niso imeli niti zemlje niti jih ni sultan za njih vojaško službo plačeval. Kar pa so naropali — zlasti so radi ropali ljudi, ki so jih lahko prodali —, je bilo njihovo, razen petine, ki si jo je iz plena izbral sultan. Bili so zelo slabo oboroženi — po večini le s sulico in lokom — in so zato bili njih uspehi odvisni predvsem od izredne hitrosti in vztrajnosti njihovih čudovito izurjenih konj.³ To so bile čete, ki so toliko

* ¹ N. Jorga, *Istoriya Rumuna i njihove civilizacije*. Preveo Vl. Margan. Vršac 1935, (cir.) 93. → *Isti*, *Geschichte des Osmanischen Reiches I*. Gotha 1908, 456—7.

* ² Jorga, *Geschichte I*, 464, 479—480.

* ³ *Istotam*, 480—481.

stoletjih bile strah in trepet naših slovenskih dežel in ki so prizadejale toliko gorja in škode našemu narodu. To so bili »Renner und Brenner« naših kronistov, »Sackmann« ali »Sackleute« Megiserja, Valvasorja in zlasti še Unresta.⁴ Druge vrste turške vojske so Slovenci le redkokdaj videli. Najbrže nikoli pa niso videli na kranjskih tleh najboljše vojske, janičarjev-pešakov, ki so bili zasebna sultanova vojska, nekaka njegova osebna straža. Organizirana je bila ta vojska po načinu mamelukov v Egiptu. Sestavljali so jo sami mladi vojni ujetniki, največ krščanskega rodu. Vzgajali so jih po večini v Aziji, kjer so se naučili turškega jezika, prestopili v islam in se v azijskem vzdušju vzgajali v pravi osmanski disciplini in ljubezni do sultana, ki je bil njih nad vse ljubljene oče. Kadar je bil sultan na bojnem pohodu in za časa boja, so ga vedno obdajali njegovi janičarji, ki so veljali za nepremagljivo vojsko in zato povsod vzbujali upravičen strah.⁵

Poleg teh vrst vojske so bile še druge. Splošno staro pravilo je bilo, da so vsi Turki, sposobni za orožje, bili vedno pripravljeni za boj. Celotna vojna organizacija je bila tako stroga in popolna, da je spominjala naravnost na organizacijo strogih meniških redov.⁶ Vse je slonelo na brezpogojni vdanosti in disciplini nasproti vladarju in njegovim poveljnikom.

S tako urejeno vojsko je začel Murat I. (1359—1389) z osvajanjem Balkana in je že l. 1363 prenesel svojo prestolnico v Odrin (Adrianopol). Osem let kasneje se je z zmago ob Marici polastil Makedonije, l. 1375 je zavzel Niš, 1382 je padla Sofija. Na Vidov dan 1389 je popolnoma premagal Srbe na Kosovem polju. Muratov naslednik Bajezit I. (1389—1402) je l. 1393 zavzel zadnje dele Bolgarije s Trnovim in z zmago pri Nikopolju 1396 trdno zasidral svojo državo na Balkanskem polotoku. Tudi njegov poraz pri Angori 1402 ni kaj prida omajal turškega ugleda na Balkanu, čeprav so še 10 let za tem divjale med Bajezitovimi sinovi hude borbe za nasledstvo, dokler ni l. 1413 združil Mohamed I. zopet vsega osmanskega ozemlja v svojih rokah. Tako je krščanstvo zamudilo zadnjo priliko, ko bi bilo mogoče Turke pregnati iz Evrope. Toda to je bilo neenotno, vse je obvladovalo vprašanje shizme in cerkvenih reform. Ogrski kralj Sigismund, čigar država je bila neposredno ogrožena, je bil tako zapleten v druga vprašanja, da ni mogel urediti niti zadev v Bosni, kjer je bilo v njegovem interesu, da bi zaradi turške sosesčine vladal mir. Brez dvoma mu je bila znana stara turška navada, da so znali zelo spretno izrabiti vsako nesoglasje pri svojih sosedih in se kot pomagači ene ali druge stranke vtikati v njih notranje zadeve. Bosna pa je v začetku 15. stoletja predstavljala prav klasičen primer neenotne države. V zvezi s temi bosenskimi spori pa stojijo prvi turški napadi na Kranjsko.

I.

Turški napadi v prvi polovici 15. stoletja

Edini vir za prvi turški napad je do danes Valvasor, ki o njem poroča na treh mestih⁷ in ga stavi na 9. oktober 1408. Na prvem mestu pravi, da so l. 1408 Turki vpadli v Slovensko marko, okoli Metlike vse izropali, ljudi pobili ali odpeljali, drugo pa vse požgali. Za vir navaja M. S. Prov., t. j. *manuscripta provincialia*, s čimer zaznamuje akte iz registrature kranjskih deželnih stanov. Na isti strani nato polemizira z Megiserjem, ki poroča, da je bil prvi turški napad na Kranjsko šele l. 1431. Valvasor ga zavrača in trdi, da je bilo to že l. 1408. Brez dvoma bi tega ne mogel tako gotovo trditi, če bi ne imel zadostnih virov pred seboj. To pobijanje Megiserjeve trditve je za nas zelo važno, ker kaže, da je Valvasor s popolno zavestjo resničnosti navedel

⁴ Glej o pomenu teh izrazov: Fr. Levec, *Die Einfälle der Türken in Krain und Istrien*. A. Die ersten Einfälle bis zum Tode Friedrichs III. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1890—1891. Laibach 1891, 12, op. 4.

⁵ Jorga, *Geschichte I*, 482—483.

⁶ Istotam, 479.

⁷ Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain XI*, 389 (dvakrat) in *XV*, 329.

l. 1408 kot leto prvega vpada, čeprav je Vl. Levec⁸ ta dokaz prezrl. Na tretjem kraju je Valvasor zapisal, da so Turki vpadli v metliško deželo 9. oktobra 1408, za vir pa navedel MScr. Reiffniz, arhiv ribniške graščine. Navaja torej dva različna, med seboj neodvisna vira, ki pa nam danes nista več ohranjena, tako da ju ni mogoče kontrolirati. Toda Valvasorjeva verodostojnost, kadar se sklicuje na pisane vire, je tako rekoč popolna. O tem se bomo natančneje prepričali pri obravnavanju turških vpadov v 16. stoletju, ko bomo mogli njegove navedbe primerjati z ohranjenim arhivalnim gradivom.⁹

Verjetnost Valvasorjeve trditve nam v precejšnji meri potrjuje tudi pogled na bosenske zadeve, od koder je v tem času edino mogel priti ta napad. V Bosni je l. 1398 zavladal po večjem turškem napadu, ki je popolnoma omajal položaj kraljice Jelene, kralj Štefan Ostoja¹⁰ in to po milosti velikih bosenskih plemenitašev, v prvi vrsti vojvode Hrvoja Vukčiča, a v nasprotstvu z ogrskim kraljem Sigismundom. Po ogrskih poročilih so bosenski velikaši živeli v miru s Turki, iskali so celo zvez z njimi zoper Ogre.¹¹ Ko pa se je Ostoja približal Sigismundu, so bosenski velikaši postavili na prestol l. 1404 Štefana Tvrdka II. Sigismund je šel trikrat zaporedoma zoper njega, a ni nič opravil. Šele ko je zbral s pomočjo papeža Gregorja XII. veliko križarsko vojsko proti »bogomilom in heretikom v Bosni, Dalmaciji in Hrvatski«, je prodril v prvi polovici septembra 1408 globoko v Bosno in ujel celo Štefana Tvrdka II. Dne 25. septembra je že javil Dubrovniku to svojo zmagó,¹² nato pa se vrnil na Ogrsko. Toda v Bosni ni dolgo vladal mir. Proti Sigismundovi volji je v delu Bosne že sredi oktobra 1408 vladal zopet Štefan Ostoja.¹³ O tem, kako je prišel na prestol, sodobni viri ne vedo nič povedati. Edino dubrovniški plemič Giacomo di Pietro Luccari, ki pa ni sodobnik, a je črpal svoje podatke iz dubrovniškega arhiva, poroča k letu 1408, da se je Ostoja obrnil v Odrin na sultana Mohameda, mu zastavil za talca sina Radivoja in proti obljubi 20.000 dukatov letnega davka dobil v pomoč 10.000 konjenikov; z njihovo pomočjo je prišel zopet na prestol.¹⁴ Res je, da je takrat vladal v Odrinu Sulejman in ne Mohamed in da noben drug vir tega ne omenja; vendar se ta podatek neverjetno točno ujema z Valvasorjevim o prvem turškem vpadu na Kranjsko. V času med 25. septembrom in sredo oktobra je Ostoja postal bosenski kralj, 9. oktobra pa so po Valvasorju Turki oplenili okolico Metlike.

Da so bili Turki v tem času res v bližini Kranjske, izpričuje tudi sklep beneškega Consilia rogorum z dne 9. novembra 1408, ki pravi: Ker se govori, da je senjski knez Nikola Frankopan pripravljen dati Turkom prehod in hrano, da bi mogli iti dalje, se je treba z njim pogovoriti, da tega na noben način ne dovoli.¹⁵ Ko naslednje leto 23. maja išče posojilo pri Benečanih, pravi, da je v veliki sili zaradi mnogih turških in drugih bojov.¹⁶ O tem torej ni nobenih dvomov, da so se Turki večkrat prikazali že dlje proti zapadu.

Vsi ti dokazi so dovolj močni, da smemo prvi turški vpad na Kranjsko postaviti na 9. oktober 1408.

⁸ Vl. Levec, Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark. Mitteilungen des Musealvereines für Krain (MMK) 1903, 175–176.

⁹ O tem vprašanju je pisal A. Kaspret, Valvasor als Historiker. MMK 1890, 3–40.

¹⁰ F. Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416). Zagreb 1902, 127.

¹¹ Istotam, 128. — Jorga I, 344–345.

¹² Šišić, 203.

¹³ Istotam, 220.

¹⁴ Vl. Levec, 178, op. 35. — V. Klaić, Povjest Bosne do propasti kraljestva, 241, op. 87.

¹⁵ Sime Ljubić, Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike. Knjiga V. Zagreb 1875, 139 (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium V): quia divulgatur, quod comes Segnie est dispositus de dando Turchis passus et victualia pro trans-eundo ulterius, quod tamen non est credendum, et bonum sit procurare et providere cum ipso domino comite, quod nullo modo attendat ad tales conventiones et pacta cum Turchis. — Tudi V. Klaić, Krčki knezovi Frankopani. Zagreb 1901, 198–199.

¹⁶ Klaić, 199. — Ljubić V, 172–173: tam propter incursum Turchorum pluries secutum quam propter alias guerras.

Janez Parapat¹⁷ in Fr. Levec¹⁸ sta v potrdilo tega turškega napada navajala kot neizpodbiten dokaz odstavek v poročilu vseh predstojnikov avstrijske balije nemškega viteškega reda velikemu mojstru. Ta je želel, da bi mu avstrijska balija dala podporo 3000 gld. Zato je avstrijski deželni komtur sklical vse svoje podrejene komturje za 8. september 1411 v Dunajsko Novo mesto. Toda ti so odklonili to podporo in v opravičilo navedli dohodke in izdatke oziroma dolgove. Metliški komtur je pri tej priliki izjavil, da sam prosi za pomoč, ker so mu Turki opustošili hišo v Metliki in faro v Črnomlju. Če mu je ne dajo, ne more dalje tam ostati.¹⁹

Vl. Levec je prvi podvomil o tem, da bi se ta zapisek nanašal na turški vpad l. 1408,²⁰ medtem ko je Fr. Schumi že l. 1887 mirno zapisal, da pomeni dokument za turški napad l. 1411.²¹ Res je težko verjeti, da bi komtur po treh letih še vedno prosil pomoči, še teže pa, da more trditi, da ne more dalje ostati na svojem mestu, če ne dobi pomoči. Taka tožba je razumljiva edino v tem primeru, če predpostavljamo, da so Turki ponovno opustošili Metliko in Črnomelj l. 1411. Edino tako je tudi upravičena grožnja, ko komtur pravi, da ne more več tam ostati, če mu ne pošljejo pomoči. Zaradi enkratnega roparskega napada se pač nihče ne bo umaknil s svojega mesta. Stvar pa postane resnejša, če se napad ponovi.

Pogled na razmere v Bosni nam da zopet novo oporo za to domnevo. Tu je od oktobra 1408 gospodoval Štefan Ostoja. Ker ga Sigismund ni hotel priznati, mu je napovedal vojno, a ni uspel. Zato ga je končno le priznal za bosenskega kralja.²² Sedaj pa so se uprli drugi bosenski velikaši z vojvodo Sandaljem Hraničem na čelu. Ta upor je Sigismund v drugi polovici maja 1411 zatrl in se sporazumel z njimi. Takoj po tej vojni je prišlo do nasprotstev med Kotorom in Sandaljem Hraničem. Benečani so posredovali, a so se pogajanja razbila, ker se je menda Sandalj zvezal s Turki. Tako poročajo Benečani 25. maja 1411, da ima Sandalj pri sebi baje 7000 Turkov.²³ Iz drugih virov celo sledi, da je imel Sandalj Hranič v svoji deželi turško najemniško vojsko.²⁴ Tako je res mogoče, da je manjši turški oddelek v poletju 1411 pridrl do Metlike in Črnomlja in ju opustošil.

Kljub sporom zaradi prestola so Turki torej v tem času igrali važno vlogo v zgodovini balkanskih držav. V sporu med despotom Štefanom in njegovim bratom Vukom, ki je hotel postati knez Srbije ali vsaj doseči vladno nad polovico države, se je Vuk zvezal s Sulejmanom, ki je l. 1409 dvakrat poslal svojo vojsko v Srbijo in prisilil despota Štefana, da je prepustil južni del države Vuku. Ta turški uspeh je vplival na sosednjo Bosno, kjer se je, kakor že rečeno, Sandalj Hranič približal Sulejmanu.²⁵

Turški vpliv se je na Balkanu še povečal, ko je l. 1413 Mohamed I. postal edini vladar cele osmanske države, čeprav je v Evropi v začetku nastopil zelo miroljubno.²⁶ Prav zato so imeli obmejni begi več časa, da so se lahko vtikali v notranje razmere svojih sosedov. Dogodki v Bosni so jim nudili neprestano priliko za vmešavanje. Tu se je po porazu Štefana Ostoje l. 1411, ko je moral priznati nadoblast kralja Sigis-

¹⁷ Janez Parapat, *Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovence*. Letopis Matice Slovenske 1871, 12.

¹⁸ Fr. Levec, 4.

¹⁹ Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen V, 1855, 103—104: Das hus in der Metlig und die Pfarre zu Tschernemel sint von den Türken furheret also das derselb komptur hülfe pegeret von der Ballie ob Im die nicht gevallen mag so mag er sich daselbes nicht petragen. — Tudi Kozina v Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain (MHVK) 1863, 35.

²⁰ Vl. Levec, 180—182.

²¹ Franz Schumi, Bauer und Edelmänn. Ein Beitrag zur Geschichte der Türkeneinfälle. Archiv für Heimatskunde II, 1884—1887, 283.

²² Šišić, 221—223.

²³ Ljubić VI, 160: ...quum Sandali habet secum, ut dicitur, VII mille Turchorum.

²⁴ K. Jireček, *Istorija Srba*. Preveo i dopunio J. Radonić. Beograd 1923. (cir.) II. deo, 113. — V. Corović, *Historija Bosne*. Prva knjiga. Beograd 1940, (cir.) 406.

²⁵ Jireček II, 113.

²⁶ Jorga I, 361—365.

munda in izgubil Usoro in Soli,²⁷ povečal vpliv vojvode Hrvoja Vukčića. To pa je rodilo zavist pri drugih bosenskih in ogrskih velikaših, ki so s svojimi intrigami končno dosegli, da ga je Sigismund proglasil za upornika in mu odvzel vse ozemlje. V drugi polovici l. 1414 so ogrski velikaši udarili v Bosno, a Hrvoje jih je s turško pomočjo odbil.²⁸

Naslednje leto po veliki noči, ki je bila to leto 31. marca, je Hrvoje udaril z veliko vojsko, sestavljeno iz samih Turkov, preko Dalmacije in Hrvatske na Ogrsko ter prodril v bližino Blatnega jezera.²⁹ Od te vojske se je ločilo več manjših čet. Ena je prišla na Kranjsko do Ljubljane, ki je sedaj prvič videla Turke pred svojim obzidjem. To je bilo zadnje dni aprila ali še verjetneje prve dni maja 1415.³⁰

Vest o tem napadu se je kakor blisk razširila v sosednje pokrajine. Oglejski patriarh je zvedel o njem že 5. maja in je takoj sklical furlanski deželni odbor na skupno sejo, kjer bi se naj podvzeli vsi potrebni obrambni ukrepi. Dne 9. maja so se sestali v Vidmu in sklenili, da se o preteči nevarnosti obveste deželni stanovi, ki naj ob nastopu nevarnosti takoj vpokličejo vse za boj sposobne moške. Polovica bi jih šla s patriarhom proti sovražniku, ostali pa bi se pripravili za obrambo doma.³¹

Toda pri tem patriarh ni računal na Benečane. Govorilo pa se je tedaj javno, da so tudi Benečani podpirali Hrvoja in bili v zvezi s Turki. Iz Ogrske so prihajale vesti, da so Turki šli na ta napad po želji Benečanov.³² Potrdilo za to trditev nudi dejstvo, da so Benečani sedaj, ko so izvedeli, da hoče patriarh iti zoper Turke, poslali na furlansko mejo nekaj svoje vojske in s tem patriarhov načrt onemogočili. Zato je patriarh krenil le z majhnim spremstvom 21. maja proti Kranjski, kjer pa seveda Turkov ni bilo več; 28. junija je bil zopet v Vidmu.³³ Kolikšen strah pa je izzval ta napad v Furlaniji, nam najzgovorneje priča sklep furlanskega deželnega zbora, sprejet dan po patriarhovem povratku, da se je treba namreč takoj dvigniti zoper Turke, če se vrnejo.^{33a} Dne 21. julija je zopet sklepal takoj v prvi točki o obrambi pred Turki in določil, naj bodo vsi pripravljeni in se takoj pridružijo patriarhu, ko bodo zagorele grmade in se dala druga znamenja. O vseh morebitnostih pa bo tedaj deželni odbor sproti odločal.^{33b}

Napad na Ogrsko je bil naperjen zoper ogrsko, Hrvoju Vukčiću sovražno gospodo. Zato se zdi verjetna trditev, da je tudi oddelek, ki je napadel Kranjsko, zasledoval verjetno podobne cilje. Sklepati smemo, da so hoteli s tem napadom zadeti Hermana Celjskega, v tej dobi že mogočnega ogrskega velikaša, ki mu je pripadala ne samo Celjska grofija, temveč tudi mnogo posestev na Kranjskem (Krško, Boštanj, Mirna, Mehovo, Kostanjevica, Novo mesto itd.). Popolnoma zmotno je namreč mnenje, da so bili vsi turški napadi zgolj roparski pohodi. Mnogi izmed njih so bili politične narave in so z njimi hoteli doseči določene politične cilje.

Ko se je vojvoda Hrvoje s pomočjo Turkov tako maščeval nad svojimi sovražniki, je te s tem še bolj razdražil. Z znatno vojsko so nato ti v avgustu 1415 udarili v Bosno, toda doživeli so popoln poraz. Hrvojevi pomočniki so bili zopet Turki, ki so sedaj nastopili pod vodstvom poveljnika Izaka iz Skoplja, ki mu je bila poverjena skrb nad Srbijo in Bosno.³⁴ Zmagovita turška vojska pa je nato udarila naprej na

²⁷ Šišić, 223.

²⁸ Istotam, 232—233.

²⁹ Vl. Levec, 183.

³⁰ Sejni protokol mesta Vidma v Furlaniji dne 6. maja 1415: patriarcha existens in Rosacio heri intimavit comunitati nostre per quendam cancellarium suum, quod nuper ad eius pervenerat noticiam, quod Turchi in magna quantitate irruerunt contra christianos et venerunt usque Laybachum. Vl. Levec, 196. — P. Paschini, Storia del Friuli III. Udine 1936, 157—158.

³¹ Vl. Levec, 185. — P. S. Leicht, Parlamento Friulano, vol. I, parte 2. Bologna 1925, 473.

³² V. Klaić, Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. III. knjiga (1409—1457). Zagreb 1901, 86. — Ljubić VII, 209.

³³ Vl. Levec, 186—188. — Tudi H. Pirchegger, Die ersten Türkeneinfälle (1396, 1415, 1418). Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark (ZHVSt) 1922, 70—71.

^{33a} Leicht, 475.

^{33b} Istotam, 477.

³⁴ Jorga I, 367.

Hrvatsko in Dalmacijo ter prodrli do Drave. Spotoma je vse uničila in odvedla s seboj čez 30.000 kristjanov v sužnost. Dietrich von Nieheim pravi, da so Turki prišli »vse do dežel celjskega grofa v Nemčiji, do mej salzburske škofije ter do dežel oglejske cerkve«. ³⁵ Tako so torej Turki ob tej priliki zelo verjetno zopet bili na Kranjskem. Se določneje se da to sklepati iz sejnega zapisnika furlanskega Vidma z dne 20. avgusta, ko je bilo sklenjeno na patriarhov ukaz poslati mu 25 pešcev za 1 mesec, »ker so Turki na ozemlju celjskih grofov in Ortenburžanov, kjer delajo veliko škodo, in se je zelo bati, da ne napadejo tudi teh krajev«. ³⁶

Toda preden se je patriarhova vojska zbrala, so zadnje dni avgusta Turki zopet odšli proti domu, potem ko so nekako 14 dni ropali in pustošili po Notranji Avstriji. Pri povratku so šli mimo benečanske Dalmacije, ki je pa niso opustošili, ker so bili z Benečani v prijateljstvu. ³⁷ To je zopet nov dokaz za trditev, da pravi namen teh napadov ni bilo le ropanje, temveč da se skriva za njimi politično maščevanje.

Še enkrat so se to leto vznemirile notranje-avstrijske dežele, ko se je septembra znova razširil glas, da se Turki pripravljajo na nov napad. Na srečo za naše kraje pa se je ta omejil na ozemlje ogrske države. ³⁸ V Čedadu so zvedeli za ta napad v oktobru, ker naletimo med sklepi furlanskega parlamenta z dne 20. oktobra 1415 na odlok, naj bo deželna obramba pripravljena, ker je patriarh prejel poročilo, da se je na raznih krajih zbrala velika množica Turkov. ^{39a}

Ti zaporedni turški napadi so imeli za posledico, da je naslednje leto 1. junija ukazal nadvojvoda Ernest kranjskemu deželnemu glavarju, da morajo vsi plemiči v Ljubljani svoje hiše utrditi in poskrbeti, da bo njihov del obzidja utrjen in zastražen. ⁴⁰ Obenem je z drugim odlokom ukazal, da morajo okoličani pomagati meščanom pri zidanju obzidja z dovažanjem apna in kamna ter pri kopanju jarkov. ⁴⁰ Veliko vznemirjenost zaradi turških napadov izdaja tudi vest z dne 16. marca 1416 iz furlanskega Vidma, po kateri so ujeli v Celjski grofiji tri turške vohune in jih sežgali. Zaradi te vesti je sklenil parlament, naj se obrača posebna pažnja na to, da se onemogoči vohunjenje. ^{40a}

Naslednji turški napad na Kranjsko postavlja hrvaški minorit Ivan Tomašić v l. 1425. V svoji kroniki poroča, da so to leto Turki pridrli preko Bosne in Hrvatske, kjer so prišli do morja, na Kranjsko in Koroško »usque ad aquas gradatas, que vulgo »bile vode« dicuntur« in odpeljali mnogo ljudi. ⁴¹ Noben drug vir tega ne potrjuje. Najbolj čudno se zdi to, da tega napada nikjer ne omenja Valvasor, ki je sicer druge stvari povzel iz Tomašića. Znano pa je, da je Tomašić, kar se tiče kronologije, zelo nezanesljiv. Zato tega napada z gotovostjo ne moremo opreti samo na Tomašićev podatek. Poskusiti moramo, če morda iz istočasnih dogodkov na Hrvatskem in v Bosni ne bo mogoče vsaj nekoliko osvetliti te dobe.

Mrvoje Vukčić ni dolgo užival vpliva, ki si ga je pridobil s svojo zmago l. 1415, ker je že v začetku naslednjega leta umrl. Po njegovi smrti je Bosna čimdalje bolj razpadala in se drobila v sporih posameznih velikašev. Tako so imeli Turki neprestano priliko za vmešavanje. Po l. 1415 je sultan Mohamed Bosno celo štel za svojo

³⁵ usque ad terras comitis Cilie in Almania et fines dioecesis Saltzburgensis et terrarum ecclesie Aquilegensis pervenerunt. VI. Levec, 188, op. 67.

³⁶ (Turchi) sunt super territorio dominorum comitum Cilie et de Ortemburg et maxima damna inferunt in illis partibus, et multum timetur ne transitum faciant ad has partes. VI. Levec, 199.

³⁷ VI. Levec, 189. — Paschini III, 158.

³⁸ VI. Levec, 193.

^{39a} Leicht, 492.

⁴⁰ V. F. Klun, Diplomatarium Carnolicum, 24, štev. 23.

⁴⁰ Istotam, 24, štev. 25.

^{40a} Leicht, 509.

⁴¹ Chronicon breve Regni Croatiae Joannis Tomasich minoritae. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IX, 1868, 16: Anno Dei 1425 uenerunt iterum Turche et intrauerunt Bosnam et Croatiam, et spoliauerunt usque ad mare, Dlamoch, Cetinam, Uernicham (Verhrikam?) et transierunt in Carniolam (et) Carintam, usque ad aquas gradatas, que vulgo »bile vode« dicuntur, et multum abduxerunt populum.

deželo, kjer je bil pravi gospodar že omenjeni vojvoda Izak. Sandalj Hranić je l. 1420 očitno trdil, da ima svoje dežele po milosti sultana Mohameda in po privoljenju Izaka. Zato so se tudi po l. 1415 ponavljali napadi na Hrvatsko in Slavonijo.⁴²

Po Mohamedovi smrti je zasedel osmanski prestol Murat II. (1421—1451), ki je vso svojo vladu uporabil za širjenje in utrditev svoje države. Istega leta (1421) je znova zavladal v Bosni Štefan Tvrdko II., ki se je zoper čimdalje bolj prodirajočo turško silo naslonil predvsem na Sigismunda. Obramba države pred Turki je bila toliko težja, ker je bil Sandalj Hranić do svoje smrti l. 1435 njihov prijatelj. Zlasti maja in junija 1424 so turške čete pod Izakom močno napadale Bosno, a so bile odbite.⁴³ L. 1426 so Turki znova vpadli v Bosno s 4000 možmi in celo poletje divjali po njej. Nihče se jim ni upal postaviti se po robu. Zasedli so vse bosenske prehode in dvakrat pridrli tudi na Hrvatsko in odpeljali mnogo ljudi.⁴⁴ Prav mogoče je, da so pri tem manjši oddelki akindžijev dosegli tudi Kranjsko.

Doba okoli l. 1425 je bila torej tako zelo razgibana, da je zelo verjetno, da so turške čete lahko prihrumele tudi na Kranjsko. Manj verjetno pa je, da bi prišle »usque ad aquas gradatas, que vulgo 'bile vode' dicuntur«, kakor pravi Ivan Tomašič. *Aquae Gradatae* ali slovenski *Bele vode* bi utegnili namreč biti starejše ime za sedanji Sv. Kancijan ob Soči. *Bele vode* pa je bil tedaj tudi splošno znan naziv za Sočo.⁴⁵ Toda težko si je razložiti, da bi segel vpad tako daleč proti zapadu in bi ne zapustil nobenih poročil v zgodovini Benetk ali drugih severnoitalijanskih mest. Značilno je, da tudi pri opisovanju turškega napada l. 1491 poroča I. Tomašič, da so prišli »usque ad aquas gradatas, seu bile vode«, česar pa drugi viri ne potrjujejo.⁴⁶

Naš kronist Valvasor poroča o nekem turškem napadu na Kranjsko l. 1431, ki ga posnema po Megiserju.⁴⁷ Iz tega obširnega poročila izvemo, da je nad 8000 Turkov vdrlo na Hrvatsko, prekoračilo Kolpo in nato z veliko silo napadlo Metliko še prej, preden je bil deželni glavar sploh obveščen o prihodu Turkov. Metlika je kmalu padla, nakar so se ropajoč, pobijajoč in požigajoč prikazali pred Novim mestom. Deželni glavar Ulrik Schenk Ostrviški je hitro zbral nekaj slučajno v Ljubljani se mudečih deželanov na posvetovanje, kjer so sklenili udariti z vso deželno vojsko na Turke. Zbrali so do 4000 mož — več, pravi, jih v tako kratkem času niso mogli zbrati — in so skupno s koroškim deželnim glavarjem Štefanom Montfortskim krenili proti Novemu mestu, kjer so po treh dneh pohoda zadeli na sovražnika in ga po hudem boju premagali. Polovica Turkov je obležala na bojišču.

Tako Valvasor in Megiser. Toda že Valvasorjev sodelavec Francisci pripominja takoj pod Valvasorjevim poročilom, da letnica 1431 ne more ustrezati resnici, ker v IX. knjigi (na 19. strani) Valvasor sam navaja l. 1429 kot zadnje leto Ulrika Schenka. Zato je mnenja, da je bil ta turški napad l. 1429. In res navaja Valvasor na citiranem mestu za l. 1429 kot deželnega glavarja Jošta Schenka. J. Kozina je po listinah ugotovil, da je 17. marca 1430 deželni glavar že Jošt Schenk.⁴⁸ Tudi Štefan Montfortski v tem času ni mogel biti koroški deželni glavar, ker je to mesto imel od l. 1412 do 1444 Konrad pl. Kraig.⁴⁹

Tudi način opisovanja kaže, da je zrasel celotni potek napada in nato boja, pred katerim je poveljnik hrabil svojo vojsko z dolgim govorom, v Megiserjevi domišljiji.

⁴² Klaić, *Povjest Hrvata* III, 97—98.

⁴³ *Istotam*, 107. — Jorga I, 393.

⁴⁴ Klaić III, 109. — Jireček II, 125. — Jorga I, 393.

⁴⁵ Fr. Levec, 6—7. — M. Sila, *Trst in okolica*, 81. — Zanimivo je, da tudi Italijani poznajo ta izraz. Marino Sanuto ima v svojih »Diarijih«, zv. 53, stolpec 65: ... fino a le acque bianche, zoè l'isonzo. — Za *Aquae Gradatae* glej: P. Savini, *Le origini e le evoluzioni storiche della civiltà latina e della nomenclatura locale nella Venezia Giulia*. Venezia 1918, 142.

⁴⁶ *Chronicon breve*, 22.

⁴⁷ H. Megiser, *Annales Carinthiae* II. Leipzig 1612, 1097. — Valvasor IX, 19; XI, 389; XV, 331—334.

⁴⁸ G. Kozina, *Die Landeshauptleute von Krain bis gegen das Ende des 15. Jahrhunderts*. Jahresbericht der Ober-Realschule in Laibach 1864, 15.

⁴⁹ H. Hermann, *Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten* I. Klagenfurt 1843, 300—301.

Vidi se, da si je predstavljal Turke kot kakšno zapadnjaško vojsko, ki napada in osvaja mesto za mestom. Zato jih pusti toliko časa pred Novim mestom, da se je sešel deželni odbor in se je zbralo »samo« 4000 mož. Iz vsega opisovanja se vidi, da poteka nikakor ni opisal po kakem viru. Ker pa tudi imena glavnih voditeljev krščanske vojske niso pravilna, smemo reči, da tega napada v tem času ni bilo. Tudi razmere na jugovzhodu Kranjske ne govore zanj.

Razmere na Balkanu so približale bosenskega kralja Štefana Tvrdka II. in srbskega despota Štefana Lazarevića Sigismundu, ki se je za nekaj časa zopet posvetil turškemu vprašanju. Zaradi Vlaške se je zapletel v boje z Muratom II., ki so se končali neugodno zanj. Izgubil je vpliv v Vlaški, novi srbski despot Jurij Branković je moral priznati sultanovo nadoblast, Štefan Tvrdko II. pa je moral sultanu celo predati nekaj važnejših mest, med njimi (1429) Vrhbosno — današnje Sarajevo — in odslej plačevati Turkom davek. S tem se je turška moč zopet razširila nekoliko proti zapadu.⁵⁰ Sigismund je sklenil l. 1429 s sultanom triletno premirje,⁵¹ nakar se je zopet posvetil drugim zadevam.

Še dalje so trajali boji med Benečani in Turki za Solun. Raztegnili so se tja do Skadra, končali pa so se s turško zmago marca 1430, nakar se je Murat obrnil proti Epiru. Dne 4. septembra 1430 je prišlo do miru z Benečani. Ves ta čas in l. 1431 nikjer ne zasledimo, da bi Turki ogrožali Bosno ali šli celo preko nje na Hrvaško.⁵² Zato turški napad na Kranjsko l. 1429 ali 1431 tudi tukaj nima nobene opore.

Odslej pa do leta 1469 nam ni znan določno noben turški vpad, čeprav to še ne pomeni, da tudi v resnici nobenega ni bilo.

II.

Od padca Bosne do turškega poraza ob Uni (1463—1483)

Tudi poslej Turki na Balkanskem polotoku niso mirovali. Posebno pa so oživel z nastopom Mohameda II. (1451—1481), ki je sklenil dati svoji državi poleg urejene uprave tudi trdne naravne meje.⁵³ Z njim se prične nova doba ne samo za osmansko državo, temveč tudi za naše dežele.

Ko je l. 1453 padel Carigrad v njegove roke, je nastopil svojo zmagoslavno pot po Balkanu. L. 1458 je pokoril Peloponez, naslednjega leta je Srbija postala turški pašaluk. Ko je nato uredil še razmere v Aziji, kjer je l. 1461 uničil trapezuntsko cesarstvo in 1462 uklonil Lesbos in druge otoke, se je 1463 znova obrnil proti zapadu in si podvržl Bosno, ki naj bi mu služila kot osnova za nadaljne napade proti Nemčiji, še bolj pa proti Istri in Furlaniji, ki sta bili obe podložni Benečanom, s katerimi se je sedaj nujno zapletel v boj.⁵⁴

Za naše kraje je bil padec Bosne najusodnejši. Sedaj jih je ločilo od turške države le ozemlje slabotne in med seboj neenotne Hrvatske, ki je predstavljala v tem času le neznatno oviro hitrim in ropa željnim akindžijem. Že takoj po padcu Bosne so se razlili po celi Hrvatski in tudi beneški Dalmaciji. Ban Pavle Špirančić se jim je sicer postavil po robu, a je bil ujet, vojska pa razbita.⁵⁵ Turkom bi bila sedaj odprta pot v samo Italijo, da jim je ni zapiral po eni strani Skander-beg s svojimi neprestanimi napadi v Albaniji, po drugi pa, če bi se ne bil po padcu Bosne zganil novi ogrski kralj Matija Korvin.

Padec Bosne, ki je veljala kot del ogrske države, je za nekaj časa odvrnil pozornost Matije Korvina od sovražnosti s cesarjem Friderikom III., v katere se je za-

⁵⁰ Klaić III, 109—112, 135. — Jorga I, 393—394.

⁵¹ Jireček II, 31. — Jorga I, 397.

⁵² Jireček II, 132—135. — Klaić III, 112—122. — Jorga I, 409.

⁵³ Jorga I, 455.

⁵⁴ Jorga II, 136.

⁵⁵ Klaić IV, 46.

pletel zaradi nasledstva. Vdrl je v Bosno in se polastil utrjenega Jajca ter znatnega dela dežele. Vendar ni sanjal, kakor njegov oče Ivan Hunjadi, o tem, da bi izrinil Turke iz Evrope. Zadovoljil se je s prvimi uspehi in skušal pridobljeno obdržati. Zato je skušal navezati zveze z Benečani, z neapoljskim kraljem, milanskim vojvodo in drugimi ter je tako pomagal novemu papežu Piju II., ki je skušal zbrati veliko križarsko vojsko, ki naj bi pognala Turke iz Evrope. Ko je Matija videl, da na kakšno križarsko vojno s Turki ni misliti, se je zopet začel zanimati za dogodke na Češkem in v Avstriji. Zapletel se je v borbo z Jurijem Podiebradskim, ki je trajala od 1467 pa do 1471. Ogrska in Hrvatska, prepuščeni sami sebi, sta v tem času doživljali razne težave; zlasti sta trpeli zaradi novih turških napadov. L. 1469 — menda 18. januarja — je namreč umrl Skander-beg, junak albanskih gora, kamor so se turške čete zama letavale, dokler je on živel. Z njegovo smrtjo pa je prenehal vsak odpor, ker je po njegovi smrti zavladala popolna anarhija.⁵⁶ Odslej so Turki neprestano v večjih ali manjših krdelih napadali Dalmacijo, Hrvatsko in Slavonijo ter tudi slovenske dežele,⁵⁷ ki so po daljšem prestanku l. 1469 zopet doživele turški napad.

Zdi se, da so turški napadi dosegli Gorjance že pred l. 1469. Na prošnjo cesarja Friderika III. je namreč papež Pavel II. že 2. maja 1469 — torej pred prvim znanim napadom tega leta — razpisal odpustke za vse, ki se bodo borili za varnost Metliške grofije v Slovenski marki zoper Turke, »ker so Turki razširili svoje poskuse celo do Metliške grofije v Slovenski marki in se neprestano trudijo s sovražnimi napadi na imenovano grofijo, ki jo hočejo podjarmiti«. ⁵⁸ Podobno se izražajo Benečani v pismu z dne 9. februarja 1469 cesarju Frideriku III., kjer pravijo, da so Turki že dosegli meje njegove države.⁵⁹ Zlasti bo veljal ta stavek za l. 1468, ko so Turki v februarju in marcu z večjo silo udarili na Hrvatsko, opustošili Krbavo, Liko, vso župo Modruše in pridrli do Senja in Reke. Manjši turški vpadi so že tudi prejšnje leto opustošili dele Hrvatske.⁶⁰ Benečani, ki so se pričeli bati za svojo posest v Istri in Furlaniji, so 15. septembra 1468 prosili papeža, naj jim dovoli pobirati dvojno desetino za obrambo pred Turki, ki so prišli že do vrat Italije.⁶¹ Tudi cesar Friderik III. se je obrnil na papeža za pomoč, da bi zavaroval Metliško grofijo v Slovenski marki, ki je verjetno že občutila šibo novih turških napadov, ki so jih razlagali splošno kot pripravo za podjarmljenje.

S tem v zvezi se mi zdi potrebno pripomniti, da turški napadi na slovensko ozemlje po l. 1469 nikakor niso po svojem bistvu zgolj roparski. Roparski pohodi so bili Turkom vedno potrebna predpriprava za osvojitve. Najprej so hoteli z najhujšim opustošenjem dežele zlomiti njeno gospodarsko in moralno moč. Če je bilo le mogoče, so se skušali vmešati v notranje deželne razmere, če ne, pa na kakršen koli način pridobiti si tam vsaj nekaj pristašev. V ta namen so pošiljali v deželo tudi svoje emisarje, ki so širili Turkom prijazno razpoloženje. Večkrat bomo videli, da deželni stanovni Kranjske tožijo, ker kmetje izjavljajo, da je bolje živeti pod Turki, kjer uživajo mir in ne plačujejo toliko davkov. Nezadovoljneže skušajo Turki dobiti na svojo stran: pri risanju načrtov in zemljevidov pomagata dva odpadla duhovnika! Niso pa bili ti vpadi sedaj v načrtu velike Mohamedove državne politike, temveč so

⁵⁶ Jorga II, 141—142.

⁵⁷ Klaić IV, 76.

⁵⁸ Cum Turchi fere usque ad comitatum Medlicen Marchiae Sclavonicae suos conatus extenderint, et hostiles per dictum comitatum incursus facere et comitatum subiger continuo machinentur! Dunajski tajni arhiv: A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII, Grätz 1867, 60.

⁵⁹ Immanissimus hostis Turchus non dormit, sed quotidie magis ac magis serpit et se insinuat in visera christianorum, adventavitque iam ad fines imperatorie sublimitatis sue ditione... Ljubić X, 429.

⁶⁰ Klaić IV, 76. — A. Huber, Geschichte Österreichs III. Gotha 1888, 222—223. — Jorga II, 145.

⁶¹ Superioribus etiam diebus ad Segnam usque, proxime autem ad Jadram, fores scilicet Italiae, multa millia Turcorum excucurrerunt. Ljubić X, 413.

jih vršili obmejni begi na svojo pest. Bili pa so Mohamedu všeč, saj so mu pripravljali pot v Italijo, ki je po njej hrepenel.⁶²

Medtem ko nam za čas neposredno pred l. 1469 javljajo viri le splošno o turških napadih na kranjske meje, nam za napad tega leta kar dovolj zgovorno pričajo. Valvasor, ki črpa svoje vesti iz zapiskov deželnih stanov, poroča, da je prišlo malo pred kresom do 10.000 Turkov pred Metliko.⁶³ Njegovo trditev podpirajo in še točneje določajo čas napada zapiski v beneških in milanskih arhivih. V Benetkah so zvedeli o tem napadu 21. junija,⁶⁴ nakar je 24. junija sporočil to novico domov milanski poslanik v Benetkah.⁶⁵ Napad se je torej izvršil nekaj dni pred tem datumom; 17. junija, ko pišejo cesarju Frideriku III., v Benetkah o njem še niso nič vedeli.⁶⁶ Vendar pa neka notica pravi, da so prišli pred Metliko na dan sv. Barnabe, t. j. 11. junija.⁶⁷ Znani koroški kronist Jakob Unrest⁶⁸ in po njem Fr. Levec⁶⁹ zmotno navajata za čas prihoda binkoštnih praznikov, ki so tega leta padli na 21. maj. Navajata pa nato oba skladno z drugimi viri, da so ropali po Kranjski 14 dni. Kljub temu pa trdi Fr. Levec, da so Kranjsko zapustili 4. julija, kar je pravilno posnel po drugih virih.

Turška vojska se je za teden dni utaborila pred Metliko, opustošila vso okolico in mesto samo popolnoma razdejala. Nato pa se je razdelila na tri dele. Z enim delom je ostal poveljnik Weih-beg ob Kolpi, da je ščitil prehoda pri Vinici in Petrini.⁷⁰

Druga četa je udarila proti Kočevju, ki ga je skupno z okoliškimi vasmi požgala, vdrla nato v Ribniško dolino in dalje vse do Iga ter opustošila med drugim Matenjo vas,⁷¹ Šmarje in celo Nadlišek. Po I. G. Thalnitscherju so pridrli celo do Ljubljane in tu požgali stolnico, ki je tedaj stala še zunaj obzidja. Za vir navaja škofijski in ljubljanski mestni arhiv.⁷² Valvasor, ki se tudi oslanja na neka ljubljanska poročila, pravi, da so uničili vse okoli Ljubljane, a mesta se niso mogli polastiti. S tem potrjuje Thalnitscherjevo poročilo, čeprav požiga stolnice ne omenja.⁷³ Nasprotno pa pravi neko

⁶² Jorga II, 156.

⁶³ Valvasor XI, 198, 389; XV, 369.

⁶⁴ ...Turci in maximo numero excucurrerunt ad partes Lubiane, videlicet ad loca serenissimi imperatoris, et in Croatiam, depopulatique sunt omnia illa territoria, spoliarunt everteruntque templa dei, ingentemque hominum stragem predamque animarum et pecorum fecerunt, et demum omnia igne ferroque vastarunt. Ljubić X, 447.

⁶⁵ F. Cusin, Documenti per la storia del Confine Orientale d'Italia nei secoli XIV e XV. Archeografo Triestino (AT), III. Serie, vol. XXI, 1936, 91.

⁶⁶ Ljubić X, 448—451.

⁶⁷ Et prius circa annos domini 1469 die sancti Barnabe apostoli venit ad Metlikam et perambulavit Choce, Reyffencz, Sasicz, Nadlischk, ad sanctum Cancianum, ad plebem beate Virginis in Harlantt, qui magnam... mulierum atque virorum, et paruulorum secum transducit. Zapisek na spodnjem robu 183 f. rokopisa št. 106. Univ. knjižnice v Ljubljani: M. Kos, Srednjeveški rokopisi državne licejske knjižnice v Ljubljani. Zbornik za umetnostno zgodovino (ZUZ) 1925, 55.

⁶⁸ Jacobi Unresti, theologi et sacerdotis carinthiaci, Cronicon Avstriacum. Pars posterior, Friderici III. Imperatoris vitam luculenter descriptam imprimis exhibens. S. F. Hahnii Collectio monumentorum, veterum et recentium. Tomus I. Brunsvigae 1724, 562.

⁶⁹ Fr. Levec, 11. — Tudi Klaić IV, 78, pripoveduje, sledeč Unrestu, da je na koncu aprila ali v začetku maja vdrl v Hrvatsko turški paša Ezebeg z 20.000 ljudmi, nato pa na same binkošti, 21. maja, na Kranjsko, kjer je prebil 14 dni. Takoj za tem pa so Turki junija in julija po benečanskih in milanskih poročilih znova bili na Kranjskem. Po njegovem mnenju sta bila kar dva zaporedna turška napada. A iz vsega sledi, da je napaka le v Unrestovem datiranju. — Istotako sledi Unrestu F. Ilwof, Die Einfälle der Osmanen in Steiermark. Mitteilungen des Hist. Vereines für Steiermark (MHVSt) X, 1861, 214—215, in A. A. Klein, Zur Geschichte der Türkeneinfälle in Steiermark während der Regierung Friedrichs III. ZHVS XIX, 1924, 104.

⁷⁰ Valvasor XV, 369, piše Petrowin. Verjetno je to Petrina pri Fari ob Kolpi, kjer gre danes cesta Kočevje—Sušak preko Kolpe.

⁷¹ Höfflein v Valvasorjevem poročilu je najbrž Matenja. Glej Valvasor XI, 284—285.

⁷² I. G. Thalnitscher, Historia cathedralis ecclesiae Labacensis. Labaci 1882, 25: anno 1469 ab inimico flamma immissa irruptione immanium Turcarum facta, ut constat ex codice archivii episcopalis et civit. Labacensis.

⁷³ Valvasor XI, 712.

drugo poročilo, da so prišli tri milje od Ljubljane.⁷⁴ Nekatere turške čete so prišle celo do Podgrada v Istri, 40 milj daleč od Trsta.⁷⁵

Tretja četa je 30. junija šla mimo Žumberka proti Kostanjevici in se utaborila pri št. Jerneju. V nedeljo, 2. julija, je nato oplenila Dobravo in poslala akindžije še dalje v »Wasold«. Krenila je nato dalje po krški dolini in 4. julija dosegla Samobor. Spotoma so požgali Turki še osem vasi.⁷⁶

Deželni stanovi so medtem razglasili splošen vpoklic; vsaka hiša je morala dati po enega moža. Valvasorjevemu pisanju, da se je v devetih dneh zbralo 20.000 mož, pa vendar ne moremo verjeti, ker je to čisto nemogoče. Po njegovem poročilu je kranjski deželni glavar Andrej pl. Hohenwart — ki pa nikdar ni imel te službe, ker je bil v tem času glavar Sigmund pl. Sebriach⁷⁷ — najprej obvestil cesarja o turškem vpadu in šele na njegov ukaz začel zbirati vojsko. Pa tudi če izpustimo to povest, Kranjska ni mogla zbrati tako velike vojske, kaj šele v tako kratkem času.

Nekaj kranjskega moštva pa se je vendarle zbralo. Toda medtem se je tudi turška vojska že vrnila z velikim plenom mimo Metlike proti Kolpi. Ker pa je reka prav tedaj zelo narasla, so morali cel teden čakati, da je upadla. Krščanska vojska se jim je približala, a se jih ni upala napasti. Vendar so Turki, pričakujoč napad, pobili nad 1000 ujetnikov, da bi jim pri morebitnem napadu ne bili v napoto.⁷⁸ Iz pisma kardinalu v Paviji izvemo, da bi bilo možno rešiti množico ujetnikov in maščevati turško okrutnost, če bi se kristjanov ne bil polastil tolikšen strah.⁷⁹ Tako pa so se Turki lahko mirno povrnili domov, brž ko jim je bilo to mogoče. To se je izvršilo vsekakor že pred 6. julijem, ker tega dne v Benetkah že vedo, da so se Turki vrnili preko Kolpe v Bosno.⁸⁰

Za seboj so zapustili Turki strašno opustošenje. Požgali in oplenili so vse kraje, ki so jih dosegli, odpeljali mnogo živine, ljudi pa so, v kolikor se niso poskrili, ali pobili ali pa odpeljali s seboj v sužnost. Po Valvasorju so odpeljali 8600 ljudi, 6000 pa jih pobili. Unrestovo »LX tausent« je gotovo treba čitati »IX tausent«, kar se precej točno ujema z Valvasorjem. Vendar je treba takoj pripomniti, da se nikakor ni zanesti na te številke, kakor tudi ne na številke o številu Turkov, ki jih navajajo viri. Vse številke so pač le približne cenitve, ki pa jih tudi ni mogoče niti približno korigirati,⁸¹ ker manjka za to vsaka osnova. Tudi popisovanje napadov in turško divjanje je mnogokrat opisovano, zlasti pri Megiserju, s krvoločno pesniško domišljijo. V resnici pa je bil turški cilj, zaseči čim več ujetnikov in plena. Zato so pobili le stare ljudi, bolnike in majhne otroke, vse ostale pa so odvedli v sužnost. Njih divjanje l. 1469 opisuje Unrest takole: »Polovili so vse moške, stare in otroke pobili, vse drugo ljudstvo pa odpeljali s seboj. Otroke so nataknil po plotovih in jih v luže pohodili,

⁷⁴ De Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquileiensis. Appendix, 59. — Citat Fr. Levca, 12, op. 3, da so bili Turki 4. junija »circa Leubacum«, se nanaša na l. 1471. Glej F. Krones, Die zeitgenössischen Quellen der steiermärkischen Geschichte in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen VII, 35.

⁷⁵ Cusin, Documenti, 91: ... i Turchi ... erano caladi più basso et erano sopra Triest longi cercha mia 40 et sopra Chapodistria in modo che tutto quel paixe fuge e reduxese a le marine. — Isti. Il confine orientale d'Italia nella politica europea del XIV e XV secolo, II. Milano 1937, 165. — Isti, Le vie d'invasioni dei Turchi in Italia nel secolo XV. AT 1934, 146.

⁷⁶ P. Radics, (Die fürstlich Auerspergische Bibliothek in Laibach in ihrer Beziehung zur Literaturgeschichte Krains). MHVK 1862, 96.

⁷⁷ G. Kozina, 17. Andreja pl. Hohenwarta pozna samo Valvasor, v listinah ni o njem sledu. Pač pa se v listinah omenja Sigmund pl. Sebriach.

⁷⁸ Unrest, 562.

⁷⁹ J. W. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa II, 363, op. 1: Id spatium, si tantus terror Christianorum animos non occupasset occasionem praestare populis circumstantibus poterat non redimendae tantum captivae multitudinis, sed vindicandae quoque crudelitatis exercitae.

⁸⁰ Ljubić X, 453: Multis et variis viis certiores facti sumus, dictos Turcos regressos esse in Bossinam, traiecto amne Cupe.

⁸¹ Ilwof, MHVSt X, 223, op. 1.

ženske v otroški postelji zlorabili, vse cerkve požgali in oropali, Rešnje Telo neizmerno zasramovali, žene in dekleta so do smrti zlorabili.⁸²

Kakor napad l. 1415, tako je tudi ta izzval velik strah v Istri in Furlaniji. Vse je bežalo na varno. Benečani pa so sklenili, da se takoj pošlje zadostna vojska nasproti Turkom, a le za obrambo, »ker se je zaradi majhne oddaljenosti treba bati, da bi Turki vdrl v našo pokrajino Istro in nato v našo domovino Furlanijo«. Naprosi naj se tudi goriški grof, da se pripravi za obrambo. Konjenici naj se da plača za dva meseca, da se čimprej pripravi, kakor to nujno zahteva sedanja potreba.⁸³ Ko pa so se Turki umaknili, so tudi Benetke odložile to pripravljenost.⁸⁴

Proti koncu leta 1469 so Turki še enkrat vpadli na Kranjsko. Unrest piše, da so Turki prišli do Krškega in naredili veliko škodo s požigi in odpeljali mnogo ljudi. Zgodilo se je to v času, »ko je cesar poslal svojega sina Maksimilijana na Koroško in je sam bil v Dunajskem Novem mestu.«⁸⁵ To je bilo konec novembra 1469.⁸⁶ To se ujema tudi s poročilom J. Długosza, ki poroča, da so konec tega leta, ko je bil že mráz in sneg, navalili Turki z veliko silo preko Ogrske in Slavonije »usque ad Ciliae regionem«.⁸⁷ Vendar je A. Klein dokazal, da tega ni razumeti, ko da bi prišli do Celja, temveč le do meje Celjske pokrajine, ker iz vsega precej obilnega gradiva tedanje dobe ni mogoče ugotoviti, da bi bili tega leta Turki na Štajerskem.⁸⁸ Zato je možna edino ta razlaga, da so Turki prišli med Gorjanci in Savo na Kranjsko. Neko benečansko poročilo z dne 23. novembra 1469 potrjuje to v toliko, ker pravi, da je prišla vest, da se Turki bližajo Senju.⁸⁹ Vsekakor so Turki bili v zadnji tretjini novembra na Hrvatskem in so pri tej priliki obiskali tudi Kranjsko.

Velika nesreča, ki je zadela tega leta spodnjeavstrijske dežele, jih je prisilila, da so začele resneje misliti na svojo obrambo. Na dveh skupnih zborovanjih so si naslednje leto naložile Štajerska, Koroška in Kranjska velika bremena v ta namen, a izkazala so se za nezadostna. Cesar je iskal pomoči na državnem zboru v Regensburgu, kjer je bila sicer obljubljena, a nikdar izvršena. Večjo delavnost pa so ovirale zlasti razprtije Friderika III. z Jurijem Podiebradskim in Matijo Korvinom. Vendar pa se je kralj Matija pobrigal za svoje južne dežele vsaj toliko, da je Hrvatski, Slavoniji, Dalmaciji in Bosni postavil za bana Blaža Podmanickega, ki je resno začel zbirati vojsko, da bi zastavil Turkom nadaljnje prodiranje. Koliko je dosegel, o tem viri molče. Vendar pa so v oktobru 1470 Turki znova vpadli v Hrvatsko in jo opleniili.⁹⁰

Iz tega bi se dalo sklepati, da se tudi novemu hrvatskemu banu ni posrečilo zapreti Turkom poti na Hrvatsko. Še bolj potrjujejo to mnenje kar štirje napadi l. 1471, ki o njih poročajo razni viri, kakor bomo videli, predvsem Długosz, ki pravi, da so se tega leta Turki cele tri mesece mudili na Kranjskem, ne da bi se jim kdo upal postaviti po robu.⁹¹

Takoj spomladi 1471 se je dvignil bosenski paša Izak-beg s 15.000 konjeniki in vdrl preko Hrvatske na Kranjsko tako nenadoma, da ni nikjer naletel na kako oviro. Ko je nabral velik plen, se je z 20.000 ujetniki hitro vrnil domov, a takoj nato znova prihrul z 10.000 Turki po isti poti nazaj. Tokrat je prišel celo do Ljubljane. Ker se ga sedaj tako hitro tudi ni nihče nadejal, je zopet ujel ogromen plen — Długosz ceni na 20.000 ljudi — in se zopet urno vrnil v Bosno, ne da bi ga kdo skušal ovirati.⁹²

⁸² Unrest, 562.

⁸³ Ljubić X, 447—448.

⁸⁴ Istotam, 453—454.

⁸⁵ Unrest, 564: Inn der Zeyt kumen die Turkhen gein Churveldt und tetten aber ain grossen Schaden mit Prannt und mit Volckh verfuereen.

⁸⁶ A. Klein, 105—106.

⁸⁷ Joannis Długossi seu Longini, canonici quondam Cracoviensis Historiae Polonicae liber XIII et ultimus... ex Bibliotheca Heinrici L. B. ab Huyssen. Lipsiae 1712, 454.

⁸⁸ A. Klein, 104—110. — Podobno trdi že F. Krones, Die oesterreichische Chronik Jakob Unrests. Archiv für österr. Geschichte 48, 451—452.

⁸⁹ Ljubić X, 461.

⁹⁰ Klaić IV, 182.

⁹¹ Długosz, 476.

⁹² Istotam.

Ko je Izak-beg videl, da se mu ni bati ničesar, posebno še, ker je bil Friderik III. tedaj na državnem zboru v Regensburgu, se je zopet pojavil na same binkošti — 2. junija — s 15—16.000 konjeniki pri Vinici ob Kolpi. Brez počitka so Turki jahali vso noč, zjutraj pa so se utaborili pri Rašici. Iz tega taborišča so se akindžiji razkropili na vse strani in ta dan oropali bližnjo okolico. Nato je vsa vojska krenila proti Ljubljani, ki jo je dosegla ob sončnem zahodu. Długosz pravi, da bi bili sedaj lahko zasedli Ljubljano, če bi se ne bili izdali s požiganjem vasi, katerih dim so v mestu opazili.

Pred mestom je Izak-beg razdelil svojo vojsko na tri dele. En del je krenil ob Savi navzgor proti Kranju in nato ob Kokri ter je spotoma opustošil Škofjo Loko, Kranj in porušil samostan Velesovo. Druga skupina je divjala mimo Kamnika in Mekinj, kjer je razdejala stari samostan klarisinj, ter vpadla po Savinjski dolini proti Celju. Tretja skupina pa je razsajala po Dolenjskem okoli Stične⁹³ in do Mehovega, kjer je en oddelek udaril na Šentjernejsko polje. Tu je kartuzija Pleterje postala plen ognja. Mimo Mehovega so se nato vrnili proti Metliki in na praznik sv. Rešnjega Telesa 13. junija zapustili Kranjsko. Verjetno se je medtem že tudi prva skupina vrnila z Gorenjske in sta skupno prekoračili Kolpo. Kako pa se je tretja skupina vračala, ni znano; 17. junija je nekaj Turkov bilo še vedno na Kranjskem.⁹⁴ Po Długoszu so pri tem napadu Turki pobili ali odpeljali skupno okoli 30.000 ljudi.⁹⁵

Ko so na Koroškem zvedeli o strašnem turškem obisku, je Krištof Ungnad Sovneški skupno z Viljemom Schenkom Ostrviškim zbral nekaj plemičev, meščanov in kmetov ter odhitel Kranjcem na pomoč. Ko so prišli na Kranjsko, so se Turki že umaknili v Bosno.⁹⁶

Strašno razdejanje, ki je ostalo za Turki, opisujejo celjski poveljniki v posebnem poročilu, ki so ga poslali državnemu zboru v Regensburg 17. junija 1471. Med porušeni, požganimi in izropanimi samostani naštevajo Stično, Pleterje, Velesovo, Mekinje in dva v predmestjih Ljubljane;⁹⁷ porušili in požgali so dalje 40 cerkva na Kranjskem in odpeljali okoli 10.000 ljudi.⁹⁸

⁹³ Valvasor VIII, 700 in XV, 373, poroča, da so Turki l. 1471 izropali stiški samostan in ga požgali do tal, večino bratov pa so odpeljali v sužnost. Tudi P. Radics, *Die Gegenäbte Albert und Peter von Sittich* (Wien 1866), 39, pripoveduje isto in navaja kot vir Pavla Pucija (Paulus Puzel) delo *Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio*, str. 87. Toda Puzel opisuje tu dogodke l. 1475 in le dostavlja: *sicut et anno licet praetermisso 1471 et monasterio non est parsum*. Toda vir, iz katerega je Puzel skoro dobesedno prepisal svoje poročilo, namreč *Chronographicum monasterii Sitticensis*, ne govori nikjer o l. 1471. Zakaj je torej Puzel to dostavil? Rešitev nam daje Valvasor, ki je uporabljal *Chronographicum*, a se je pri letnici zmotil in napisal 1471 namesto 1475. Puzel, ki je uporabljal tudi Valvasorja, je zato k poročilu l. 1475 dostavil, da tudi to leto kot l. 1471 samostanu ni bilo prizaneseno. Sam pa v kronološkem pregledu pri l. 1471 ne poroča nič o Turkih in uničenju samostana. Več o tem pri opisu turških napadov l. 1475. — Parapat, 41 in Fr. Levec, 20, sledita v svojem opisu seveda Valvasorju in Radicsu. Saj verjetno je, da je bil samostan v resnici nekoliko prizadet, ker tudi drugi viri o tem govorijo. — Glej še op. 136.

⁹⁴ Drž. biblioteka v Münchenu, Cod. germ. 1585, f. 115. Glej op. 98!

⁹⁵ Glavni vir za ta napad je Długosz, 476—477, ki se popolnoma ujema z Unrestom, 574. Več podrobnosti nudi Radicev zapisek v MHVK 1862, 96 ter zapisek v rokopisu št. 126. Univerzitetne knjižnice v Ljubljani: Anno domini 147 primo in die sancti Erasmi (3. jun.) immanissimi Thurci devastaverunt provinciam Carniole penes Laybacum, Pischolfflag, Krainburgum et in toto districtu penes Cilium. M. Kos, ZUZ 1925, 55. — Krones, Beiträge VII, 35: *feria tertia penthecostes* (4. jun.) (Turci) Carniolam circa Leubacum et sequenti die vallem Saunia improuisto pro more depredatus est. — Valvasor VIII, 700; XV, 373, poroča le, da so Turki to leto prišli do Iga in Preserja in da so požgali Stično. — *Chronicon Celeianum* (Caesaris Annales III, 154) piše: *Haben die Turcken Igg verbrennt bis auf Presser*. Item in diesem Jahr haben die Turken das ganze Landt uberzogen und viel Volk hinweggeführt.

⁹⁶ Unrest, 574.

⁹⁷ V tem času je bil izven Ljubljane le samostan bosonogih avguštincev. Ali ni morda pomotoma zamenjana s samostanom šentpetrska cerkev, za katero kaže več indicijev, da je pogorela l. 1471 in ne l. 1472. Glej o tem še pri turškem napadu l. 1472, str. 14—15.

⁹⁸ Im Lannd zu Crain haben di Turken zu stört; Item ain karteuser kloster haist pletriach aus prent vnd beraubt; item ain karteuser kloster haist gairach gannz verwuest; item ain gefurts kloster haist Sitich gannz verwuest; item zu leybach in vorstetten II kloster verherdt ganz; item zway frawen kloster ains haist michelsteten ains haist Munnchendorff, payde

Vendar vse to Turkom še ni bilo dovolj. Medtem ko so se avgusta meseca omejili samo na Hrvatsko do Zagreba, so si izbrali v začetku novembra 1471 Istro in Kras za torišče svojega divjanja. Dne 5. novembra — po drugem viru 7. novembra — so pridivljali na Kras in v Istro. Prišli so do Vipave in Gorice, preko Istre so dosegli Trst, kjer so prišli vse do cerkve sv. Nikolaja »extra portam Riburgi«.⁹⁹ Po vsem tržaškem ozemlju so naredili ogromno škodo in odvedli mnogo ljudi in živine. Utaborili so se v dolini pri Mohovem gradu in od tu tri dni ropali. Tržačani so s 350 vojaki napadli 8. nov. njihov tabor in jih nekaj pobili, a tudi sami so imeli velike izgube. Da niso imeli nikakega uspeha, se vidi iz tega, ker so se Turki šele 10. novembra dvignili za pot domov. Med tem časom pa so prišli vse do Tržiča in Soče, ki so jo že skušali prekoračiti, kar pa se jim ni posrečilo. Tudi do Kopra v Istri so poslali svoje čete. Na povratku so šli mimo Podgrada in Grobnika nazaj v Bosno z velikim plenom živine in s 500 ujetniki.¹⁰⁰

Med tem časom so Turki polagoma širili svojo oblast v Bosni dalje proti zapadu. Z zavzetjem Počitelja ob Neretvi v septembru 1471 so postali gospodarji skoraj vsega ozemlja med Neretvo in Cetino razen predela ob morju. Hrvati so pri vsem tem bili skoraj brez moči. Kralj Matija Korvin se je namreč medtem boril na zapadu in severu s Friderikom III. za češko dediščino. Nezadovoljstvo zaradi take njegove politike, ko je bil jug države izpostavljen najhujšim in neprestanim turškim napadom, a da se vladar za to ni zmenil, se je razvilo v nevaren upor, ki ga je pa srečno obvladal. Moral pa je obljubiti, da bo bolj skrbel za državne koristi. Res je sedaj imenoval Nikolo Iločkega za bosenskega kralja, ki naj bi preprečeval turške namene. Toda na Hrvatskem so besneli hudi spori med posameznimi velikaši dalje, zlasti med Benečani in banovcem Pavlom Tarom zaradi Klisa in še nekaterih drugih mest. V tem boju je bil poleti 1472 banovec ubit.¹⁰¹

Prav nič ni torej čudno, če so se naslednjega leta (1472) turški napadi nadaljevali. Valvasor poroča, da so tedaj Turki prišli do Ljubljane, kjer so se utaborili na treh krajih: v tako imenovani Jami pri sv. Krištofu, v Jami pri Šiški in pod Gradom na Poljanah, kjer so požgali cerkev sv. Petra. Toda topovske krogle z Gradu so jih končno pregnale, ne da bi mestu samemu kaj škodovali.¹⁰² Valvasorjevo pripovedovanje potrjuje in dopolnjuje napis v cerkvi sv. Petra v Ljubljani, ki pravi, da so 3. junija 1472 Turki požgali in opustošili župno cerkev sv. Petra v Ljubljani.¹⁰³

Že Parapat je opazil pri opisovanju tega napada, da je zelo podoben onemu iz l. 1471.¹⁰⁴ Res je sumljivo to, da so Turki l. 1471 prišli pred Ljubljano zvečer 3. ju-

verherdt vnd die jungfrauen absentes gehört; item vnd haben auf XL pfarkirchen zu stört in Krain lanndt an zu kirchen vnd an sie haben vber X tausent menschen wegg geführt vnd das lanndt gannz verherdt mit Rauben vnd prannt. Item der Türgken sind auf XVI tausent in Krain Lanndt vnd sind noch drin. Drž. biblioteka v Münchenu, Cod. germ. 1585, f. 115. — M. Kos, Novi doneski k zgodovini turških bojev na Slovenskem. (Jorga, Notes et extraits, 4. knjiga, št. 204—213.) Časopis za slov. jezik, književnost in zgodovino (ČJKZ) 1920, 118. — Jorga II, 157.

⁹⁹ C. Buttazzoni, Incursioni turchesche nel secolo XV. AT 1870-71, 393—394 in 397—398.

¹⁰⁰ Długosz, 477. — Unrest, 574. — Valvasor XV, 373. — Cusin, Documenti, 106: ...l'anno passato turchi corsero l'Istria et vennero fin a Monfalcone e alcuni sin a l'Isonzo, per provare il guado ma niuno passoe. Začetek pisma z dne 21. okt. 1472. — M. Kos, ZUZ 1925, 55: Eodem anno (1471) in profesto sancti Leonhardi invaserunt crudelissimi Thurci provinciam in Karsio et attingerunt prope Goriciam, Tergestum, Caput Hystrie ac prope singula castra, in quibus locis magnus dolor namque exterminatio et combustio villarum ac eorum Christianorum captivatio exorta est. In recessu eorum mearunt per viam ad Grobnišk et ad partes Croacie. — F. Krones, Die oesterreichische Chronik Jakob Unrests. Archiv für oesterr. Geschichte III, 509—510: eodem anno (1471) tempore autumpnali prouincie Khast usque ad Tergestum similia intulit damna, hic inde infinitum abducendo populum. Annales S. Pauli in valle Laentina 1338—1542.

¹⁰¹ Klaić IV, 81—91.

¹⁰² Valvasor XV, 373.

¹⁰³ ANNO 1472 DEN 3/ IVNII IST DIESES GOT/TS HAVS-S. PETRI ALS/ PFARKIRCHEN DER STAT / LABACN VON DEM ERB/FEINDT CHRISTLICHES/ NAMENS DEN TVRCKE/ ABGEBRENT VND VE/RHERT WORDEN 1618.

¹⁰⁴ Parapat, 42—43.

nija, l. 1472 pa so na isti dan požgali cerkev sv. Petra. Tudi noben vir ni sodoben Napis v šentpeterski cerkvi je bil postavljen šele l. 1618. Valvasor navaja za svoj vir MScr. Labac., kar so najbrž zapiski ljubljanskega mesta. Napisa v šentpeterski cerkvi ne omenja in ga najbrž ni poznal. Zato smemo sklepati, da nista v medsebojni zvezi in da tako potrujeta drug drugemu verodostojnost. Vsiljuje se pa seveda misel, da je ta napis služil Valvasorju za vir. Długosz sicer omenja, da so poleti 1472 Turki udarili iz Bosne v Ilirijo in opustošili vse ob Savi in v Slavoniji.¹⁰⁵ To potrjuje tudi neko drugo poročilo, ki pravi, da so bili konec junija Turki na Dravskem polju pri Mariboru in Ptujju.¹⁰⁶ A verjetno je to čisto drug napad. Zato vpada v začetku junija 1472 in požiga šentpeterske cerkve ne moremo šteti v vrsto popolnoma dokazanih napadov. Morda se je vse to zgodilo l. 1471.

V jeseni so slovenske dežele znova občutile turški bič. Dne 20. septembra se je nenadoma pojavilo pri Trziču ob Soči nad 20.000 Turkov. Prišli so verjetno skozi Vinodol, mimo Grobnika, ob Čičariji, mimo Trsta in nato ob morju do Soče, ki so jo še isti večer prešli in vdrli v Furlanijo z več kot 12.000 ljudmi, medtem ko je drugih 8000 Turkov ostalo v taborišču, ki so ga postavili pri Trziču, od koder so oropali tudi okolico Gorice. Nekateri oddelki so se spustili tudi na Kras in 27. septembra požgali župno cerkev v Cerknici, o čemer priča napis na zunanji strani današnje cerkve.¹⁰⁷ Preden se je zbrala benečanska vojska, so se Turki že vrnili s 600 ujetniki, največ žensk in otrok.¹⁰⁸

Novembra meseca so se Turki vrgli na Istro, ki so jo požgali in opleniili, nato pa odhiteli dalje in opustošili vso deželo do Gorice. Długosz, ki edini poroča o tem napadu, dostavlja, da se jim nihče ni postavil v bran.¹⁰⁹

Resneje so poskrbeli za obrambo svojih dežel edino Benečani, ki so bili že od l. 1463 v vojni s Turki. Takoj po vpadu poleti 1471 so razpostavili po vsej Furlaniji svojo vojsko tako, da se je lahko zbrala v štirih urah. V Bosni so imeli organizirano vohunstvo, da se Turki niso mogli niti ganiti, ne da bi Benečani o tem ne bili obveščeni. Ker pa je bilo to predrago, so opustili, a se jim je takoj maščevalo, kakor nas obvešča o tem že imenovano pismo z dne 21. okt. 1472.¹¹⁰ Zato so sklenili sedaj zgraditi ob Soči vrsto utrd. Še isto leto utrde Majnico, Gradišče in Foljan, v naslednjih letih pa zgrade še stolp pri mostu čez Sočo pri Gorici, zasedejo Bovec in več drugih krajev ob zgornji Soči.¹¹¹

Tudi cesar Friderik III. ni stal brez dela ob strani, a ves njegov trud je bil brezuspešen. Niti državni zbor v Nürnbergu 1471, niti posvetovanja v Dunajskem Novem mestu 1472, niti nov državni zbor v Augsburgu 1473 niso imeli nobenih prijemljivih posledic. Mnogo se je govorilo, tudi marsikaj lepega sklenilo, a dejanj ni bilo. Nemški državni knezi so imeli toliko opraviti sami s seboj, da niso imeli časa misliti na turško nevarnost, ki je bila zanje še tako daleč.

¹⁰⁵ Aestate anni praesentis (1472) Turcorum exercitus ex Bossna adunatus et egressus, per Illyriam, omnia circa Savum fluvium et Marchiam Slavonitanam vastavit. Długosz, 487. — Fr. Levec, 22, razlaga to mesto, kot da so opustošili Slovensko marko.

¹⁰⁶ circa festum apostolorum Petri et Pauli... in campo Drausensi in limitibus March-purge et Pettau. Krones, Beiträge VII, 35—36. — Jorga II, 157—158. — A. Klein, 112—113.

¹⁰⁷ Anno Domini 1472 die dominico ante Michaellem combusta est haec ecclesia beate Mariae Virginis per manus immanissimorum Teurcorum. F. Stelè, Epigrafične drobtine. ZUZ 1925, 44, op. 2 a; fotografija str. 47. — Ker je Hicinger prvotno ta napis prečital tako, da so Turki požgali to cerkev v nedeljo pred Oznanjenjem (MHVK 1854, 55), sta Parapat, 42 in Fr. Levec, 21 navajala v marcu 1472 še en turški napad v tem letu.

¹⁰⁸ ... venero alla via de qua per monti et selve et paese deserto, et la vigilia de S.co Matheo zonsero a Monfalcone che mai non se ne senti noelle. Erano più de XX m persone et quella medesma sera venero una parte di loro al l'Isonzo... et una parte passoe non li essendo contrasto. Pismo z dne 21. okt. 1472. Cusin, Documenti, 106—108. — Długosz, 487, pravi, da so odpeljali 12.000 ljudi. — M. Kos, CJKZ 1920, 118. — Buttazzoni, 394. — Paschini, 188—189.

¹⁰⁹ Długosz, 487.

¹¹⁰ Cusin, Documenti, 106—108.

¹¹¹ De Franceschi, L'Istria. — Note storiche. Parenzo 1879, 264.

Preveč se temu ne smemo čuditi, saj se dežele, ki so bile same najbolj izpostavljene turškemu navalom, niso mogle zediniti za odločen nastop. Novi bosenski kralj Nikola Iločki se je proti koncu l. 1472 sicer odločil za vojno s Turki, da jim odvzame še preostali del Bosne. Čas za to je bil ugoden. Mohamed II. je bil zaposlen v Aziji z vojno proti turkmenskemu vladarju Usun-Hasanu, ki ga je podpirala tudi beneška republika.¹¹² Tako je prišlo sedaj do sodelovanja med bosenskim kraljem in Benečani, srbskim despotom Vukom Grgurovičem in hercegom Vladkom Vukčićem. Toda do vojne ni prišlo. Sam kralj Matija Korvin se za stvar ni mogel ogreti, ker kljub temu, da je bil še zaveznik Benečanov, ni nehal misliti na to, kako bi jim odvzel Dalmacijo. Pravih vzrokov, zakaj ni prišlo do te vojne, pa ne vemo.¹¹³

Vojne priprave so bosenske Turke vsekakor zadržale, da v prvi polovici l. 1473 niso izvedli nobenega napada. Ko pa so spoznali, da s krščansko vojsko ne bo nič, so po tihem zbrali svoja krдела in udarili preko Hrvaške ter 23. septembra¹¹⁴ drveli mimo Žumberka na Kranjsko. Še istega dne so obiskali Mirno peč in Trebnje. Naslednjega dne so šli mimo Ljubljane proti Šenčurju pri Kranju. Od tu so krenili ob Kokri navzgor in v soboto so padli na Koroško čisto nepričakovani. Pri tem podjetju jih je vodil neki Korošec, Mihael Zwitter, ki so ga Turki ujeli in prisilili, da jim je bil za vodnika. Ko so oplenili Koroško, so se vrnili skozi Slovenj Gradec, Vitanje in Celje v Bosno. En del pa se je vrnil 2. oktobra iz Koroške nazaj na Kranjsko in je bil 5. oktobra že pri Žumberku, od koder se je vrnil verjetno preko Vinice domov.¹¹⁵ Manjša četa pa je sedaj ali že ob prihodu udarila v dolino Krke ter jo opustošila. V nekem pismu z dne 3. nov. 1473 odgovarja namreč škof Ivan IV. Tuelbek iz Freisinga Sigmundu Avstrijskemu, ki je prosil, da bi mu Ivan dobavil nekaj žita, da je sam utrpel zaradi turških napadov v gospodstvih Klevevž in Loka veliko škodo, medtem ko so mu Hrvaški brod (Markt Guetenwerd) popolnoma požgali.¹¹⁶

Kako so se Turki načrtno pripravljali za svoje napade, nam najjasneje pokaže Unrestovo poročilo, da so se Turki posluževali pri svojih napadih na naše dežele pomoči nekega izgnanega župnika in dveh prelatov. Te so Turki pošiljali po deželah, da so skrivaj narisali vsa mesta, brez dvoma pa tudi vsa pota: z eno besedo, da so izdelali zemljevide dežel, na katere so Turki sedaj naperili svoje napade.¹¹⁷ Na to, da imajo Turki svoje vohune v teh deželah, merijo tudi besede že večkrat omenjenega neznanega vojaka v pismu z dne 21. okt. 1472, ko pravi, da »imajo Turki boljši način, da so obveščeni o vsem, kar se dogaja tu, kakor vi o stvareh v svoji hiši, in to po mnogo potih, o katerih bi bilo pa predolgo pisati«.¹¹⁸

Vsi ti strahoviti napadi so deželo silno opustošili. Unrest piše, da je Kranjska gotovo do polovice požgana in opustošena, medtem ko je velik del Krasa in Istre doživel enako usodo.¹¹⁹ Zato ni čudno, če je to razdejanje izzvalo med prebivalstvom velik strah, pa tudi veliko nejevoljo proti gospodom. Zelo značilno je v tem pogledu pismo kranjskih stanov papežu Sikstu IV. l. 1474, ki s pretresljivimi besedami riše

¹¹² Jorga II, 163—164.

¹¹³ Klaić IV, 92—93.

¹¹⁴ Fr. Levec, 24, op. 2, pripominja, da so prišli po Unrestu 25. sept. Toda Unrest, 578, razločno pravi, da so tega dne prišli na Koroško: ... am Sambstag vor Sanndt Michels Tag vberschluchen die Turckhen das Lannd Kernndten.

¹¹⁵ Za napad na Kranjsko ima največ podrobnosti notica, ki jo je objavil Radics v MHVK 1862, 96. — Unrest, 578—579. — Pismo koroških deželanov Frideriku III. 7. oktobra 1473 v Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften in Wien 1850, 632—633. — Długosz, 499. — Valvasor XV, 373—374, poroča po Megiserju, ta pa po Johannesu Tursu, da je vdrlo na Koroško 9000 pešcev in 18.000 konjenikov. To je nemogoče, ker pot od Žumberka na Koroško je za pešca v treh dneh le prehuda. Vobče pa pešci tudi pri teh napadih niso prišli v poštev.

¹¹⁶ K. Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains. Carniola 1911, 166.

¹¹⁷ Und der Turckhisch kayser hat inn denn Landen all Stett lassen abmallen und ist unterweyst worden von ainem vertriben Pharrer und von zwein Prelaten, die der Turckh haymlich ausgeschildt hat in den Lannden all Stett lassen abmallen. Unrest, 581.

¹¹⁸ ... turchi, quali hanno meglio il modo esser avisati de le cose di qua che vui de le cose de casa vestra, per molte vie, che longo seria scrivere. Cusin, Documenti, 107

¹¹⁹ Unrest, 581.

gorje, ki je zadelo deželo. Štiri leta že traja ta grozna vojna, a ji še nikjer ni videti konca. V osmih napadih so Turki strašno opustošili in požgali vso deželo. Če kmalu ne bo prišla pomoč, potem prebivalcem Kranjske, Slovenske marke, Metliške, Istre, Krasa in še mnogih sosednjih dežel ne preostane nič drugega, kakor izprazniti deželo, mesta in gradove ter zapustiti domovino. Še dve drugi možnosti imajo: pognati Turke iz dežele ali pa se jim podvreči. Prvega sami ne zmorejo, drugega nočejo. Če pa se umaknejo iz dežele, jo bo sovražnik zasedel in od tu nadaljeval svoje napade. Z zavzetjem Kranjske mu je odprta pot v Italijo in nemške dežele. Tedaj bo lahko dosegel svoj cilj in si podvrget cel svet z Rimom vred. Zato upravičeno nujno prosijo za pomoč, ne glede na to, kakšno sramoto in nasilja počenjajo Turki nad cerkvami, duhovniki in ostalim prebivalstvom, ki ga pobijajo in vlačijo v sužnost kakor največje hudodelce. »Ako nam sedaj ne pride na pomoč velika vojska, se za pozneje ne nadajamo, da nas more še kdo oteti, zakaj požrešni in besni sovražnik ne daje nobenega odloga, ampak razširja zmerom dalje svojo moč, če se mu ne bomo postavili krepko v bran.«¹²⁰

Podobne tožbe pošiljajo Korošci in Štajerci. Skupnemu zborovanju kranjskih in koroških stanov v Wolfsbergu so poslali koroški kmetje posebno poslanico, kjer dostojno, a vendar zelo odločno izjavljajo, da ne bodo več plačevali urbarialnih dajatev, če jim bodo še dalje nakladali nove davke za obrambo proti Turkom, a turške nevarnosti vendar ne odvrnili.¹²¹ Kakšno je moralo biti šele razpoloženje med kmeti na Kranjskem, če že koroški groze z odpovedjo davkov, ko so komaj enkrat doživeli strahote turškega napada.

Toda tudi l. 1474 ni obetalo že takoj v začetku nič dobrega. Že 26. aprila je cesar Friderik III. javil prebivalstvu Koroške, da prihajajo stalno poročila, da se Turki zbirajo v večjem številu v Bosni in nameravajo vpasti v njegove dedne dežele. Zato je ukazal Štajerski, Koroški in Kranjski, naj zavarujejo pota, vsi pa naj bodo pripravljeni za obrambo.¹²² Sultan Mohamed II. se je namreč začel dogovarjati s perzijskim kraljem Usun-Hasanom za mir, do katerega pa sedaj še ni prišlo. Vendar pa je poslal večjo vojsko nad Albanijo, kjer je začela oblegati benečanski Skader.¹²³

Druge turške čete pa so v maju ali juniju vdrle na Hrvaško in v Slavonijo. Zlasti je trpelo Hrvatsko Zagorje, kjer so pustošili 14 dni in odpeljali ali pobili do 14.000 ljudi. Pri tem napadu jih je zopet vodil znani Zwitter.¹²⁴ Klaić pravi, da so pri tej priliki pridrli tudi v cesarjeve dežele, kjer so razsajali v okolici Ljubljane in po Savinjski dolini.¹²⁵ Žal pa ne pove svojega vira. Iz meni znanih virov je razvidno, da so se turške čete tedaj res zelo približale Furlaniji. Pismo Leonarda Botta iz Benetk milanskemu vojvodu z dne 23. junija 1474 pravi, da je sinjorija zvedela, da ti Turki, ki so prišli proti Furlaniji, niso naredili nič ali malo škode, ker gredo baje zoper neke cesarjeve kraje. Vendar pa so Benečani ukrenili vse potrebno, da Furlanija zaradi njih ne bo trpela škode.¹²⁶ Tudi 2. julija govori isti v novem pismu o okrepitvah, ki so jih Benečani poslali v Furlanijo. Zlasti mnogo so razpostavili vohunov, ker so se hoteli zavarovati proti nenadnim napadom, ki so jih pričakovali, ker so bili pri Skadru v hudih bojih s Turki.¹²⁷ Prvo pismo zlasti potrjuje Klaićevo trditev, da so bili Turki pri tej priliki na Kranjskem in Štajerskem, ker edino tu so možni cesarjevi kraji. Neko drugo pismo kneza Štefana II. Frankopana trdi 18. julija 1474, da je vojska, ki je pustošila okoli

¹²⁰ Drž. biblioteka v Münchenu, Cod. Teg. 967. — Parapat, 50—52. — Fr. Levec, 26—27. — Ilwof, MHVSt X, 230—232.

¹²¹ H. J. Bidermann, *Tirolische Beiträge zur Geschichte Krains*. MHVK 1865, 15—16.

¹²² B. Schroll, *Urkundenbuch des Benedictiner Stiftes St. Paul in Kärnten*. Oesterreichische Geschichtsquellen XXXIX, 459—460. — Parapat, 47, ki citira to po Hermannu, *Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten I*, 184, postavlja to pismo v l. 1473.

¹²³ Klaić IV, 94.

¹²⁴ Unrest, 579—580.

¹²⁵ Klaić IV, 94.

¹²⁶ Questa Sia ha havuto novelle como quelli Turchi che sono venuti verso el Friule non hanno facto danno alcuno o pocho, perche dicono essi si adrizanno verso alcuni lochi dello Imperatore. Tamen questa S.ria non cessa de fare provisioni assai... Cusin, Documenti, 109.

¹²⁷ Istotam, 110.

Koprivnice in Varaždina vse do Ptuja, pa tudi okoli Turopolja in Dubovca, štela okoli 8.000 mož.¹²⁸

Ko se je Benečanom posrečilo odbiti več turških napadov na Skader, so Turki 8. avgusta opustili obleganje in krenili proti severozapadu ter strašno zdelali Hrvatsko in Slavonijo. Tu so se razdelili v dva dela. En del je vdrl ob Savi navzgor, drugi pa je prišel pred Metliko, kjer so Turki ostali tri dni, ne da bi mesto samo nadlegovali. Na povratku so vodili s seboj tudi okoli 3000 ujetih kristjanov.¹²⁹ Gotovo sta bila med njimi tudi dva gospoda iz Kozjeka; to je edino, kar ve Valvasor o turškem napadu tega leta.¹³⁰

Toda Sebastijan Mulione, pisatelj »Chronicon Glemonense«, vira, ki doslej v literaturi še nikjer ni bil uporabljen, nam poroča, da so avgusta 1474 Turki napadli Furlanijo in prišli do Čedadu ter odpeljali nekaj ujetnikov, med katerimi sta bila tudi dva peka iz Gemone.^{130a} Vsekakor se ta podatek ujema z Unrestovim glede na čas kakor tudi glede na njegovo pripovedovanje, da so bili Turki tri dni pred Metliko, ne da bi jo napadali, kar je možno razložiti tako, da so ostale pred Metliko le čete, ki naj bi odnašale plen. Tudi število ujetih kristjanov, ki so jih po Unrestu vodili Turki s seboj, je za samo metliško okolico previsoko. Čudno je le to, da Chronicon Glemonense ne potrjuje noben drug vir. Zato se vsiljuje misel, da je bilo to morda junija, ko so Turki po zgoraj omenjenem pismu Leonarda Botta prišli proti Furlaniji. Vsekakor pa moramo računati, da so bili to leto v Furlaniji.

Resnosti in pomembnosti neprestanih turških napadov se je začel počasi zavedati tudi cesar Friderik III. Spoznal je, da se na državne stanove ne sme prav nič zanesti. Zato pa je želel, da se vsaj notranjeavstrijske dežele same organizirajo in pripravijo na obrambo, kolikor je pač mogoče. Tako je izdal 21. febr. 1475 ukaz vsem prelatom, plemičem, oskrbnikom in svojim uradnikom na Kranjskem, naj dajo na zahtevo deželnega glavarja svoje ljudi na razpolago pri utrjevanju mest.¹³¹ Za 9. april je sklical zastopnike Štajerske, Koroške in Kranjske na skupno zborovanje, ker so znova prihajali glasovi, da se Turki pripravljajo na nov napad, ki je tudi res kmalu sledil. Unrest pri tem pripominja, da doslej cesar skupnega zborovanja ni nikdar dovolil.¹³² Na tem zborovanju so sklenili, da vsakdo plača tedensko najmanj en pfenig. Z nabranim denarjem naj se najame vojska, o katere ureditvi so tudi določili še nekatere podrobnosti.

Seveda so bili vsi ti ukrepi preslabotni, da bi mogli preprečiti turške napade, ki so vedno uspeli samo zaradi svoje nepričakovanosti. Kljub temu, da so ob meji razpostavili straže, ki so imele nalogo, nadzirati gibanje turških čet, in uredili način, s katerim je bilo mogoče najhitreje obvestiti vso deželo o preteči nevarnosti s pomočjo grmad na točno določenih krajih, so se znale turške čete tako skrivno približati meji v zaščiti mogočnih gozdov, da so prehitale »turške glase« vsaj za predele blizu meje. Toda tako hudo sedaj niso več mogli zadeti dežele kakor v začetku, ker si je pričela graditi skoro vsaka fara, vsaj bolj izpostavljena, svojo utrdbo, tabor, kamor so znosili že v mirnem času večino svojih zalog, v nevarnosti pa še sami tja pohiteli. Tako so si rešili vsaj golo življenje in nekaj živeža, če je tudi zgorel dom in vse drugo. Nujno je bilo treba seči po taki samopomoči, ker turški napadi so se nadaljevali in o njih koncu ni bilo nikakega znaka.¹³³

Tudi l. 1475 Kranjski ni bilo prizaneseno, saj je doživela kar dva napada. Videli smo, da je bil cesar Friderik III. obveščen že v začetku aprila, da se Turki v Bosni

¹²⁸ Klaič IV, 94. — Ilwof, Parapat in Levec tega napada ne poznajo.

¹²⁹ Unrest, 581—582.

¹³⁰ Valvasor XV, 374.

^{130a} 1474 de mense augusti, Turci ceperunt invadere Patriam Forijulii et aggressi fuerunt usque ad Portas Civitatis Austriae et abduxerunt aliquos captivos, inter quos fuerunt duo de Glemona, videlicet Franciscus Fazattus et Franciscus Albertus pistores. Rokopis v čedadskem muzeju: G. Vale, Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485—1487. Studi e testi 103. Città del Vaticano 1943, 27.

¹³¹ Klun, 42, št. 56.

¹³² Unrest, 589.

¹³³ Fr. Levec, 29—35.

zbirajo za nov napad. Unrest pripoveduje, da sta se hrvaški grof »Hanns von den Prundley« — Janž VIII. Brinjski — in kranjski plemič Schueperger — Schneeberger ali Schumberger — sprla s cesarjem in poklicala na pomoč Turke iz Bosne, ki so 25. aprila z veliko silo udarili na Kranjsko, mnogo ljudi zajeli na prošenju na »Sannd Mareinperg« in napravili na Krasu neizmerno veliko škodo z ropanjem in požiganjem.¹³⁴

Unrestovo pripovedovanje popolnoma potrjuje in dopolnjuje Pavel Puzel v svojem delu »Idiographia siue rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio«. V kronološkem delu pravi pri l. 1475, da je to leto Ahmed-paša na praznik sv. Marka Evangelista — 25. aprila — prihrumel popolnoma nepričakovano do Marijinega svetišča na Muljavi, ki je 1000 korakov oddaljeno od samostana v Stični. Prav tedaj je bila tam, kakor običajno vsako leto, zbrana velika množica ljudi obojega spola pri svetem opravilu, najbrže pri Markovi procesiji. O tem je bil Ahmed-paša obveščen po svojih vohunih. Nič hudega sluteče so Turki nenadoma napadli in jih ujeli do 4200 obojega spola in vsake starosti. Ob tej priliki tudi stiškemu samostanu ni bilo prizaneseno. Opat Ulrik na tak obisk ni bil pripravljen. Rešil se je sam le z malo brati. Ostale patre pa so Turki privezali konjem za repe in jih tako zvezane odpeljali v sužnost. Samostan sam so izropali, nato pa zažgali.¹³⁵ Tudi Valvasor omenja, da so l. 1475 Turki požgali stiški samostan, za vir pa navaja MScr. Sittic., torej stiški arhiv.¹³⁶

Turški napad v avgustu 1475 ni zadel Kranjske, temveč predvsem Dravsko polje in jugovzhodno Štajersko. Štajerski so tedaj prihitele na pomoč vojske iz Koroške in Kranjske, a so bile pri Bizelskem ob Sotli premagane. Pri tej priliki je padlo tudi precej kranjskega plemstva, nekaj pa ga je prišlo v turško ujetništvo.¹³⁷

Poldrugí mesec kasneje so Turki zopet obiskali Kranjsko. V tednu po sv. Mihaelu — ki praznuje 29. septembra in je bil to leto na petek, tako da se je novi teden začel s 1. oktobrom — so Turki pridrveli na Kranjsko s 4500 možmi. Zopet jih je vodil znani Mihael Zwitter, ki pa jim je tokrat ušel v grad Goričane. Na svojem pohodu so obiskali Krško, — po tem se zdi, da so prišli na Kranjsko ob Savi navzgor — Kostanjevico in se nato spustili skozi Dolenjsko proti Kranju in Radovljici ter prišli do »visokega mostu in kraja, kjer še preje nikdar niso bili.« Po Levčevi razlagi¹³⁸ je bil ta most pri Mostu čez potok Rupo; kraj, kjer nikoli še niso bili, pa Kot. Vendar pa je treba iskati kraj »an die hohen pruck« v Mostah nad Žirovnico, za kar govore srednjeveške listine in kasnejši urbarji.^{139a} Na več krajih so nato Turki poskušali priti

¹³⁴ ...als man zellt LXXV am Eritag nach Sannd Jorgen Tag chumen sy mit ainer Pesammung und mit der Turchen Hylff gein Krayn, und vyenngen vil Volcks auf ainem Kirchtag auff Sannd Mareinperg, und haben auff dem Kast einen vnmasygen grossen Schaden gethan mit Lewdt Verfuering, Rawb und Prannndt. Unrest, 584—585.

¹³⁵ P. Puzel, 86—87. Isto ponovi s skoro istimi besedami na str. 352—353.

¹³⁶ Valvasor XV, 376. Omenil sem že, da Valvasor VIII, 700, postavlja ta dogodek v l. 1471, kar so po njem prevzeli vsi zgodovinarji. Puzel pa izrečno trdi, da se je to zgodilo l. 1475. Vidi se, da sta oba črpala iz istih virov, ker je pripovedovanje enako. Da se je pa Valvasor v letnici zmotil, kaže njegov stavek, da je opat Ulrik živel po tej nesreči še pet let, nekaj vrstic više pa sam pravi, da je umrl l. 1481. Kakor Puzlu tako je tudi Valvasorju Ulrik sedemindvajseti opat. Tudi Puzel pravi, da je umrl »quinquennio super hac calamitate« in postavlja datum njegove smrti na 3. oktober 1481. Iz tega sledi, da sta imela oba isti vir pred sabo. In res! Chronographicon Monasterii Sitticensis (rokopis v Drž. arhivu pri Narodnem muzeju v Ljubljani) ima na fol. 10' skoraj dobesedno isti tekst, kot je v Puzlu na dveh krajih. Valvasor pa se je pri tem zmotil in namesto 1475 prepisal 1471. Verjetno pa se je zmedel tudi zaradi tega, ker je samostan vsaj nekoliko trpel tudi l. 1471. — S tem je razrešeno tudi Levčevo vprašanje, kje je »Sannd Mareinperg«. Brez dvoma je to Muljava z Marijino cerkvijo. — Sledi pa še nekaj važnejšega. Parapat, 57 in Fr. Levec, 37, navajata za sv. Miklavža 1475 nov turški napad tega leta na Kranjsko in se pri tem naslanjata na P. Radicsa delo »Die Gegenäbte Albert und Peter von Sittich«, 39—40, kjer pa ta navaja pravkar citirano mesto iz Puzla, a se pri tem zmoti in navede kot dan vpada praznik sv. Nikolaja namesto sv. Marka Evangelista. Tako je po pomoti nastal še tretji turški napad l. 1475.

¹³⁷ Unrest, 591—592. — Valvasor XV, 375—376. — Parapat, 55—57. — A. Klein, 114.

¹³⁸ Fr. Levec, 37, op. 2.

^{139a} Med drugim M. Kos v poročilu o L. Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845—1295. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1929, 66.

čez gorovje, ker bi radi obiskali tudi Koroško. Toda Korošci so se dobro zavarovali in razmestili straže na vseh prehodih od Slovenjega Gradca in Pliberka do Korenskega sedla. Zato pa so Turki ~~cel~~ mesec neovirano divjali po Kranjski. Unrest zaključuje svoje poročilo, da si lahko vsakdo sam misli, kakšno škodo so v tem času naredili.¹³⁹

Toda cesar Friderik III. se kljub vsemu ni odločil za kaj uspešnega zoper Turke. V l. 1476 najdemo samo en ukaz ljubljanskemu mestnemu svetu, ki mu veleval, naj sprejme v mesto vse prišleke z dežele, ki se hočejo nastaniti v mestu.¹⁴⁰ Tudi iz velikega podjetja, ki se ga je lotil 1475 kralj Matija Korvin, ni nastalo nič odločilnega, deloma prav po krivdi Friderika III.

Že v začetku 1475 so turški napadi na Erdeljsko, južno Ogrsko in Hrvatsko prisilili kralja Matijo, da je sklenil premirje s poljskim in češkim kraljem, da bi se mogel pripraviti za velik spopad z Mohamedom II. Zlasti papež Sikst IV. se je trudil, da bi pomiril spore med evropskimi vladarji in njih silo obrnil rajši proti skupnemu sovražniku, a odziva ni bilo skoro od nobenega. Pač pa se je ponudila pomoč od strani, od koder je gotovo ni pričakoval. Perzijski vladar Usun-Hasan, ki se je pripravljaj na nov napad na Mohameda II., je Matiji poslal pismo v perzijskem jeziku, kjer je bodril evropske vladarje, naj udarijo na Turke iz zapada, on bo pa udaril iz vzhoda.¹⁴¹ Tako je Matija sam resno nadaljeval s pripravami in se dobro opremil. Najprej je sklenil Turkom odvzeti močno utrjeni Šabac, sedež akindžijev, kamor so tudi dovažali večino ujetnikov iz naših dežel. V začetku l. 1476 ga je pričel oblegati in 15. februarja se je trdnjava vdala. Pripravljaj se je že, da zavzame Smederevo in nadaljuje svoj pohod. Tedaj pa so se doma zgodile važne spremembe, ki so njegovo pozornost odvrnile od turške nevarnosti. Ogrski primas in ostrogonski nadškof Ivan Beckenslaher je za časa kraljeve odsotnosti prebegnil k nemškemu cesarju Frideriku III., staremu Matijevemu nasprotniku, in mu izdal vse kraljeve načrte. Tako je znova vzplamtelo staro sovražstvo med obema vladarjema. To in pa ženitev sta ga pripravila do tega, da je Matija bojevanje zoper Turke prepustil svojim vojskovodjem, ki so odnesli več prav lepih zmag v Moldavski in Vlaški. Pri tem pa so pozabili bolj zavarovati zapadno mejo proti Turkom. To so izrabili Turki in svoje poraze tam so maščevali z novimi napadi na Hrvatsko in Kranjsko.¹⁴²

Dne 11. julija 1476 je pridivjalo 4500 turških konjenikov skozi Hrvatsko ob Savi navzgor do Krke pri Brežicah. Ker niso mogli preko Save na Štajersko, so se tu utaborili za en dan in eno noč, nato pa se pognali ob Krki navzgor in se utaborili pred utrjeno kartuzijo v Pleterjah. Tu so štiri dni brezuspešno napadali samostansko pristavo, nakar so krenili naprej proti Novemu mestu. Verjetno so nato nadaljevali svojo pot ob Krki dalje in čez Bloke proti Cerknici in Postojni ter preko Krasa na Vipavo in blizu do Gorice. Ko so tako opustošili Vipavsko dolino, so se spustili preko Črnega vrha in Žirov proti Škofji Loki. Ena četa pa je krenila po dolini Idrijce nad Tolmin.¹⁴³ Iz Poljanske doline so se čez hribe spustili mimo Polhovega Gradca in se znašli pred Vrhniko in Logatcem. Nekaj jih je pridrlo celo do Ljubljane, kjer so požgali cerkev sv. Petra pred mestom, ki o njej Unrest pripominja, da je že v vseh dosedanjih turških napadih trpela škodo.¹⁴⁴ Ko so tu opravili s svojim divjanjem, so se združili z ostalo vojsko in udarili preko Krasa na Lož, ki so ga zavzeli in vse prebivalstvo ujeli in odpeljali, trg sam pa požgali. Bogato obloženi s plenom so se preko Kočevja in Kolpe vrnili v Bosno. Kakih 2000 mož pa se je ločilo od te skupine in se skrivaj vrnilo skozi Krakovski gozd proti Savi,¹⁴⁵ ki so jo pod Krškim prekoračili in se 25. julija znašli na Spodnjem Štajerskem, kamor so pred 14 dnevi

¹³⁹ Unrest, 593.

¹⁴⁰ Klun, *Diplomatarium Carniolicum*, 43, št. 59.

¹⁴¹ Klaić IV, 95.

¹⁴² Istotam, 96—102. — Jorga II, 176—178.

¹⁴³ Tako čita »Culmein« pri Unrestu, 605, Fr. Levec, 38.

¹⁴⁴ Darnach chamen etlich geyn Laibach inn das Veldt, do verpranten sy Sannd Peter Pharkirchen von der Statt, die noch vor in aller Turckhn Rays hin ist kumen... Unrest, 605.

¹⁴⁵ ...sindt etlich auff zway tausent haymleich fur und fur abgetzogen zw der Kraka, und sindt vnter Gurck Veld uber Saw chomen. Unrest, 605.

zastoj skušali vdreti. Vendar je A. Klein mnenja, da tokrat niso bili na Štajerskem, temveč da so plenili po Hrvaški, preko katere so se vrnili domov.¹⁴⁶

Še enkrat je onega leta Kranjska občutila divjo turško silo. Dne 10. oktobra¹⁴⁷ je prihrumelo pod vodstvom Valum-bega Markučevića 8—10.000 Turkov na Kranjsko ter mimo Kranjske gore in Bele peči na Trbiž in dalje na Koroško, ki so jo silno opustošili, nakar so se vrnili mimo Slovenjega Gradca in Celja do Save. Ko so jo prekoračili, so se utaborili pri Krškem in tu ostali osem dni. Ves ta čas so pošiljali manjše čete na vse strani, tako na Štajersko kot na Kranjsko in v bližini vse uničili. Potem pa so se razdelili: en del je naropano blago in ujetnike odvedel domov v Bosno, drugi pa je krenil na novo ropanje. Udaril je skozi Kočevje, Ribnico, Bloke, Cerknico in med Ložem in Postojno na Kras. Prav nič se jim ni mudilo, ker so se povsod zadrževali po več dni. S Krasa so udarili še v Istro in proti Trstu. Dosegli so Sočo in se spustili v boj z beneškim poveljnikom Antonijem di Verona, ki je padel. Tržačani so jim poslali nasproti 200 vojakov in pod Mohovim gradom blizu Sacerba je prišlo do spopada, v katerem je padlo 5 Turkov in 3 tržaški vojaki. Iz okolice Trsta so odpeljali Turki okoli 50 ljudi, ki pa se jim je po 6 mesecih posrečilo ubežati in so se vsi vrnili domov.¹⁴⁸ Ko so tako opleni še Istro, so se čez Grobniško polje vrnili 6. novembra proti Bosni.¹⁴⁹

Kakšno grozno razdejanje so Turki tega leta napravili po slovenskih deželah, si lahko mislimo. Cele štiri mesece so neovirani ropali po naših krajih. Zato se upravičeno zgraža Unrest: »Vsakdo naj pomisli, kako je tako majhna turška vojska, ki so jo cenili na največ 8000 mož, hodila prosto in neovirano po treh deželah, Koroški, Slavoniji in Kranjski s Krasom ter naredila zelo veliko škodo, a se ji ni nihče uprl, razen onega, ki si je po nju hotel rešiti življenje. Le na Krasu so Turkom ponoči naredili nekaj škode, ko so jim odvzeli nekaj ujetnikov. O Bog nebeški, čas bi bil, da bi krščanski meč odvzel turški sablji njeno ostrino.«¹⁵⁰

Razumljivo je, da je tako neovirano divjanje Turkov povzročilo slabo voljo pri kmetu, ki je pri tem največ trpel. Gospodje in meščani so bili kolikor toliko na varnem za svojim obzidjem, ker akindžiji niso bili pripravljeni za obleganje in napadanje utrdb. Kmet pa je leto za letom trepetal za golo življenje. Zato ni čudno, če je nastalo med kmeti po toliki škodi in trpljenju splošno govorjenje, da gospodje in deželani nič ne store za njihovo obrambo, temveč so celo v zvezi s Turki. Unrest seveda to zanikuje in pravi, da je pač nemogoče, da bi ena sama dežela mogla nuditi Turkom zadosten odpor in da so se stanovi vedno trudili, kolikor so mogli.¹⁵¹ Tako so tudi naslednje leto dežele zbirale denar za svojo obrambo, a vse skupaj je zelo malo zaleglo, ker se je Friderik III., ki je bil dolžan skrbeti za varnost mej, pripravljaj za obračun z ogrskim kraljem.

Odnosaji med cesarjem in Matijo Korvinom so se v zadnjem času zopet poslabšali, kakor smo že videli. Zaradi čeških razmer pa je maja 1477 prišlo do popolnega preloma med njima. Kralj Matija Korvin je z izbrano vojsko vdrl v Avstrijo in je precejšen del zasedel, le utrjena mesta so se mu uspešno upirala. Tudi slovenske dežele so Matijeve vojske večkrat preplavile. To priliko so izrabili Turki za nove napade na Ogrsko in cesarjeve dežele. Zaradi tega in nepopolnega uspeha v Avstriji je po posredovanju Siksta IV. prišlo 1. decembra 1477 do miru, ki je bil za Matijo

¹⁴⁶ A. Klein, 114—115.

¹⁴⁷ A. Klein, 115 pravi, da je treba Unresta pravilno čitati »Phintzttag vor Sannd Cholmas Tag« in ne »Chosmas«.

¹⁴⁸ Bonomo, ponatisnil Buttazzoni, 394.

¹⁴⁹ Unrest, 606—609. — Poročilo bamberskega vicedoma Der Türcken Inczug anno 1476 v arhivu v Celovcu, po izveščku pri Parapatu, 61, op. 3. — Długosz, 548. — Ta napad omenja tudi bavarski kronist Schamdocher, Breve Chronicon rerum sub Friderico III. gestarum, izdal Oefele, Scriptorum rerum boicarum I, 317. — Krones, Beiträge VII, 36.

¹⁵⁰ Unrest, 608—609.

¹⁵¹ Istotam, 609.

ugoden. Mir mu je omogočil, da se je mogel zopet posvetiti razmeram na Hrvaškem in na jugu sploh, kjer je turška nevarnost zelo narasla.¹⁵²

Že v prvi polovici junija 1477 — po Unrestu poleti¹⁵³ — so Turki prišli zopet na Kranjsko in v Slovensko marko ter tu ostali cel mesec, če smemo verjeti Unrestu. Že 16. junija pa piše briksenski škof Jurij kanoniku Krištofu Schachnerju, da so se umaknili neznano kam. Po njegovem pisanju je turška vojska štela 32.000 mož in več topov; nihče se ji ni upal upreti. Če bi bila udarila na Ljubljano, bi se ta ne mogla ubraniti, ker je vsa njena posadka imela komaj 200 mož.¹⁵⁴ Da so zapustili za seboj v deželi veliko škodo, radi verjamemo Unrestu, več pa nam o tem napadu ni znanega. Zdi se, da so hoteli pri Krškem prekoračiti Savo, kar pa jim verjetno ni uspelo, ker Unrest še dostavlja, da je tu utonilo do 500 Turkov.¹⁵⁵

To leto so slovenske dežele doživele še en hud turški napad, ki je bil namenjen Benečanom. Ta napad proti Furlaniji je v zvezi z ojačeno vojno med Mohamedom II. in Benečani. V maju 1477 je rumelijski beglerbeg napadel benečanski Lepanto, a se je moral zaradi pravočasne pomoči benečanskega brodovja umakniti. Kmalu nato, septembra, pa so doživeli Benečani hud poraz pred Tirano v Albaniji. Takoj nato so krenile bosenske čete znova proti Furlaniji, hoteč zadeti Benečane doma in jih tako prisiliti, da bi bili popustljivejši za sultanove želje na Balkanu.¹⁵⁶ Pri tem so seveda trpele tudi slovenske dežele.

Proti koncu meseca oktobra 1477¹⁵⁷ je okoli 10.000 akindžijev pod vodstvom Omar-bega (Armarbeco, Umur-beg) nenadoma pridrvelo do Soče. Na Kranjsko so vdrli pri Metliki, nakar so prišli do Ljubljane in čez Kras mimo Vipave do Soče in Solkana, kjer so se utaborili. Od tu so se razkropili na vse strani in dosegli na severu Trbiž, na jugu pa menda Čičarijo (Tschischewl?). Glavnina pa je pritisnila dalje proti zapadu.¹⁵⁸ Benečani so bili tu komaj dobro končali z delom na vrsti utrd ob Soči vse

¹⁵² Klaič IV, 101—104.

¹⁵³ Unrest, 628.

¹⁵⁴ E. M. Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg VII*, Wien 1843, štev. regesta 2065, str. CCCCLVIII.

¹⁵⁵ Unrest, 628. — Fr. Levec, 41, naveže na ta napad še en turški napad preko Istre na Sočo in v Furlanijo. Ker so se benečanske čete čutile preslabe, so se umaknile v utrdbe. Turki so se sedaj razlili po vsej Furlaniji in se približali na 3000 korakov Vidmu, kjer je nastal tolik strah, da bi bilo mesto padlo brez obrambe, če bi se Turki še bolj približali. A ti so se hitro vrnili, ker so se bali zasede. Kot vir navaja A. Bonfinija delo *Rerum ungaricarum decades quatuor et dimidia in Sabellicovo De pugna inter Venetos et Turcas ad Son-tium amnem commissa* (izdal Lonicerus Chronicorum Turcicorum II.) po izvlečkih v Zinkeisenu *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa II*, 375—376. Bonfinij postavlja napad v l. 1478. Zakaj da je Bonfinijeva letnica zmotna, Levec ne pove. Vidi pa se, da je posnel ta napad po Zinkeisenu, ki navaja Sabellica za svoj vir. Ker mi ta ni dostopen, v tem oziru ne morem izreči sodbe. Ker pa tega napada ne omenjata niti Paschini v svoji *Storia del Friuli* niti Cusin v *Il Confine orientale d'Italia*, medtem ko Vale, *Itinerario*, 27, izrečno pravi, da »passò l'estate con relativa calma«, mislim, da moramo ta napad črtati.

¹⁵⁶ Jorga II, 184—185.

¹⁵⁷ Unrest, 629, pravi, da je bilo to na vseh vernih duš dan (2. nov.): Als man zalit MCCCC. und LXXVII. Jar an allen Selen Tag, kamen die Turcken inn Fryawl. — Długosz, 629, postavlja vpad »circa festum s. Michaelis« (29. sept.). — Sabellico, *De pugna inter Venetos et Turcas*, 111, poroča, da je bilo to oktobra. — Valvasone (izvleček Buttazzoni, 394—395): »penultimo di ottobre«. — Vale, *Itinerario*, 27—29, pravi, da so Sočo prekoračili ponoči 28. oktobra.

¹⁵⁸ Vermerchkt es ist zw wissen das dy turkn her aus durch dy metling seind gezogen vnd seind auf läbach chumen vnd von läbach sein sy ein gezogen auff wälich land vnd sind chemen vber den kast hin auf weiden vnd wipach vnd hin fur tschischewl vnd gar hin ein auf tarfäser land da selbst haben sy kert vnd sein wider ander ander seytn fur khuniglan hin aus gezogen vnd haben alles das erschlagen vnd verprend das sy an sein chemen vnd den frawen dy pewch auf geschnitn. Item pey partnaw (= Pordenone) da ligt ein täber dar in seind V hundert pawern gebesen... vnd sein aller gebessen pey VIII tawsent... Drž. biblioteka v Münchenu, Cod. germ. 1585, fol. 125'. Poročilo je sicer datuma, a z ozirom na vsebino, zlasti še na omenjene kraje, ga je uvrstiti semkaj. — Jacopo di Valvasone, *Incursione dei Turchi nel Friuli*, rokopis št. 79 v nadškofijski knjižnici v Vidmu: Scorsero gran parte del paese abbruciando cento ville con strage dei miseri contadini e giunsero fino alle mura di Pordenone. Vale, *Itinerario*, 28. — Po Długoszu, 629, je bilo Turkov 30.000.

od Ogleja do Gorice in ob meji severne Istre (Mohov grad, Sacerb, Podgrad, Rašpor).¹⁵⁹ Po teh trdnjavah so razpostavili svojo vojsko, skupno do 3000 mož. Toda vse te utrdbe bliskovitih turških nastopov niso mogle zadržati. Preden so se Benečani zavedli, da je sovražnik v deželi, je bil 28. okt. most pri Gorici že v turških rokah in 1000 turških konjenikov na desnem bregu Soče. Beneški poveljnik se je spustil z njimi v boj, a je izgubil bitko in življenje.

Turki so imeli sedaj prosto pot v Italijo in so se razlili kakor povodenj po ravnini do Taljamenta. Vse, kar so dosegli, so požgali: zgorelo je do 100 vasi in zvečer je cela ravnina med Sočo in Taljamentom bila eno samo neizmerno ognjeno morje, o katerem pravi Sabellico, ki je to sam gledal iz nekega gradu pri Vidmu, da se upa trditi, da tako strašnega požara dotlej gotovo še nihče ni videl.¹⁶⁰ Toda Turki so drveli dalje, prekoračili so Taljament in vse vasi tja do Piave upepelili. Cela zgornja Italija do Verone z Benetkami vred je trepetala pred strašnim sovražnikom, ki je sedaj neovirano požigal, plenil in pobijal. Ko pa so Benečani vendarle zbrali svojo vojsko, so se Turki urno umaknili. Zgodilo se je to okoli 12. novembra, ker ta dan poroča milanski poslanik Leonardo Botta iz Benetk, da se po glasovih iz Trevisa Turki umikajo proti Soči. Naslednjega dne pa pravi, da so se Turki po poročilih iz Tržiča že umaknili proti Bosni, potem ko so naredili ogromno škodo.¹⁶¹

Cesar Friderik III. je po vseh teh strašnih napadih, ki so silno znižali davčno moč njegovih dežel, skušal deželi pomagati s tem, da je začel raznim krajem podeljevati mestne in druge pravice. Krško, Lož in Višnjo goro je l. 1477 povzdignil v mesta in jim naklonil razne gospodarske ugodnosti, da bi se mogla utrditi. Vipavo je ukazal obdati z močnim obzidjem. Dne 27. jan. 1478 je zapovedal vsem prebivalcem štiri milje okoli Ljubljane, da pomagajo pri zidanju obzidja ob Ljubljani.¹⁶² S takimi ukrepi je res razširil mrežo utrdb po deželi in dal večjemu številu prebivalstva možnost boljše obrambe, a za odvrnitev turških napadov je bilo to majhnega pomena. Turki so prihajali še naprej v deželo popolnoma nemoteno, ker so jim tudi razmere na Hrvatskem dovlečevale več ali manj prosto pot. Kralj Matija se za Hrvatsko ni mnogo brigal, objestno plemstvo pa se je nepretrgoma ruvalo med seboj. Zlasti v rodbini Frankopanov, eni najmočnejših na Hrvatskem, so besneli neprestani boji. Ko so sedaj videli, da so se turški napadi raztegnili z vso silo tudi na domače benečansko ozemlje, so Frankopani začeli iskati pomoči pri Benečanih. A ti so jim 24. februarja 1478 odgovorili, da so vsemu zlu krivi sami; če pa se bodo zedinili za skupen odpor, jim bodo radi pomagali.¹⁶³

Turki, zadovoljni z velikim uspehom zadnjega napada na Furlanijo, so se zgodaj spomladi zopet zbrali za nov pohod. Že 24. marca 1478 poroča milanski poslanik v Benetkah, že znani nam Leonardo Botta, da je sinjorija zvedela, da je ogrski kralj izdal ukaz svojim ljudem v Dalmaciji vse do Senja, da ne sme nihče dati nobenega znaka ne s topom ne z ognjem ali kako drugače, ko bodo šli Turki skozi njihove kraje. Iz tega sklepajo Benečani, da je kralj Matija v zvezi s Turki.¹⁶⁴ Težko je reči, če je to res. Kaže pa na vsak način na čimdalje večji razdor med kraljem in Benečani.

Benečanske informacije so bile dobre. Že 30. marca so Turki vdrli skozi Krbavo in Grobnik. Navsezgodaj zjutraj tega dne se je podilo 3000 mož mimo Podgrada proti Golcu in dalje proti Istri, ki so jo dobro oplenili. Ostale čete — vseh Turkov je bilo okoli 30.000 — so krenile proti Trstu, kjer so se razdelile v dva dela: okoli 9000 jih je krenilo naprej proti Tržiču in Soči, drugi pa so ostali pri Trstu. Večkrat so poskušali priti preko Soče, a ta je bila prav tedaj zelo narasla. Tako je imela obramba na drugem bregu precej olajšano delo. Zato pa so Turki popolnoma izropali okolico

¹⁵⁹ Carlo de Franceschi, *L'Istria — Note storiche*, 263—264.

¹⁶⁰ Originalni tekst pri Parapatu, 63, op. 6 in Fr. Levcu, 42, op. 1.

¹⁶¹ Cusin, Documenti, 110. — Glej tudi Cusin, *Il confine orientale d'Italia II*, 201—203.

¹⁶² J. Chmel, *Urkundliches zur Geschichte K. Friedrichs IV*. Archiv für Kunde österreich. Geschichts-Quellen III, 1849, 150, št. 197.

¹⁶³ Klaić IV, 107—108.

¹⁶⁴ Cusin, Documenti, 111—112.

Tržiča tja do Gorice. Kljub temu, da so po izjavah dveh ujetih Turkov nameravali ostati v Furlaniji najmanj ves junij, so se sedaj kmalu vrnil nazaj v Bosno. Vsekakor se je to zgodilo že pred 22. aprilom.¹⁶⁵

Zanimive so podrobnosti iz izjav omenjenih dveh ujetih Turkov. Turki so imeli namen čimprej vdreti v Furlanijo. Pri tem sta bili odločilni dve stvari, ki sta napad pospešili: prvič, da bi se Benečani ne mogli pravočasno pripraviti, drugič pa, ker je v Bosni bilo veliko pomanjkanje živil in obenem malo upanja na prihodnjo žetev, ker je bila Bosna slabo obdelana. Zato so tudi hoteli ostati v deželi še cel junij in počakati novo žetev.¹⁶⁶

Ker se jim je torej ta napad ponesrečil, so se okoli 20. julija vrnil znova proti Furlaniji. Istočasno pa so z veliko silo oblegali Skader v Albaniji in je zato naravno, da so hoteli z napadom na Furlanijo zopet izzvati strah v Benetkah samih in obenem vezati del benečanskih sil doma. Po beneških virih je pod vodstvom bosenskega sandžaka Iskander-bega vdrlo v Istro in Furlanijo okoli 30.000 Turkov; 22. julija so prekoračili Sočo, toda benečanski poveljnik Carlo de Montone se je umaknil v dobro utrjeno Gradiško. Zaradi tega in ker so bila polja že požeta, žito pa spravljeno na varnem, so se Turki, ki so našli tu Benečane pripravljene, že naslednji dan obrnili ob Soči navzgor mimo Ročinja¹⁶⁷ v zgornjo soško dolino do Kobarida, Bovca in Loga, da bi na Koroškem poskusili svojo srečo. Tu v ozki soteski so jim Slovenci uničili most za prehod in ubili Hasan-bega, enega izmed poveljnikov. Toda niti to niti visoko, težko prehodno gorovje Turkov ni zadržalo. Z neverjetno drznostjo in vztrajnostjo so preplezali divje skale, konje so po vrhov vlekl kvišku in jih drugod zopet spuščali navzdol. Slovenci so jim skušali preprečiti ta prehod, toda Turki so nanje valili skale iz višine in si tako izsilili nadvse težaven prehod čez Predil na Koroško. Dne 26. julija so bili v Trbižu, odkoder so se razlili po celi Koroški, kjer so se prav tedaj kmetje upirali zoper deželne stanove. Po enomesečnem ropanju od Šmohorja do Sachsenburga in St. Vida so se vrnil z velikim plenom, vodeč s seboj 8—10.000 ljudi v sužnost, skozi Junsko dolino mimo Slovenjega Gradca in Celja zopet v Bosno.¹⁶⁸

Istočasno so Turki razgrajali tudi po Kranjski; 22. julija, ko so eni oddelki prekoračili Sočo, so bili drugi pred Ljubljano, ali vsaj v bližini. Ta skupina se je razdelila na štiri oddelke in ropala po deželi. Do 4000 konjenikov je prišlo v Vipavsko dolino do Vipave.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Pisma Leonarda Botta 1., 4., 6., 9. in 22. aprila 1478: istotam, 112—117. — Buttazzoni, 395, samo omeni, da so bili tega leta spomladi v deželi. — Levec, 41, postavlja ta vpad v l. 1477. — Valvasone, *Incursione dei Turchi*: La quarta invasione successe il quinto d'aprile l'anno seguente (1478). Questi erano da 15.000, li quali scorsero prima nell'Istria fin a Pirano, e dappoi fin al Lisonzo, dove fecero molti danni nel territorio di Monfalcone, ma non passarono più oltre per tema delle genti Venetiane... per il che non potendo far altro progresso consumati che ebbero quindici giorni nel Carso ritornarono nella Bossina. Vale, *Itinerario*, 31. — Cusin, *Il confine orientale II*, 204—205.

¹⁶⁶ Cusin, *Documenti*, 115.

¹⁶⁷ Matteo de Cantalupo poroča iz Foljana v Mantovo 28. julija 1478: ...poj stracorseno (sic) in una valle chiamato val de roncino. Cusin, *Documenti*, 119. — Fr. Levec, 44, misli, da so šli ob Nadiži navzgor. To poročilo pa kaže, da je glavnina krenila ob Soči navzgor. — To potrjuje tudi Valvasone: Ma da poi ammassati un'altra volta con Scandario lor capitano il 22 luglio dell'anno istesso ritornarono nella Patria, e passato il Lisonzo s'azzuffarono col Conte Carlo Montone generale dell'esercito di questi Signori (i veneziani), che erano di 6000 cavalli ben armati nelle predette Cittadelle, nel qual giorno dopo molte scaramuzze fatte, i Turchi si ritirarono con morte di pochi dell'una e dell'altra parte, per la qual cosa la domenega seguente (25 luglio) s'inviarono verso Caporetto per lo Canal di Roncina, per lo qual passa lo fiume Lisonzo, et indi per la parte di Plezzo fra le alpi alla Tarvisa... Vale, *Itinerario*, 32—34. Vale priobčuje istotam v op. 2 dve listini z dne 3. in 12. avgusta 1478 iz videmskega notariatskega arhiva (Archivio Notarile), ki še podrobneje opisujeta turško napredovanje ob Soči navzgor. — Paschini III, 190. — Cusin, *Il confine orientale II*, 211—212.

¹⁶⁸ Unrest, 637—641. — Długosz, 572. — Valvasor XV, 376—377. — Krones, *Kleine Beiträge zur mittelalterlichen Quellenkunde*. Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung VII, 261. — Jorga, *Notes et extraits*, 5. knj. (M. Kos, *CJKZ* 1920, 119.) — Buttazzoni, 395—396. — Jorga, *Geschichte II*, 186—187. — A. Klein, 116.

¹⁶⁹ Unrest, 641, poroča o tem samo to: dieweyl die Turckhn zw Kernndtn warn, warn auch Turckhen zw Krayn im Lanndt, da tetten sy auch grossen Schaden. — Nekaj več pove

Na svojem povratku pa Turki niso imeli sreče. Ker so se morali zaradi obilnega plena in številne živine, ki so jo vodili s seboj, počasi pomikati proti domu, so jih napadli Hrvati in jim odvzeli mnogo plena. Ko so šli nekoliko kasneje mimo Jajca, jih je napadel tamkajšnji poveljnik in jih mnogo pobil, tako da se jih je rešilo le kakih 5000.¹⁷⁰

Strašna beda in nezadovoljstvo, ki sta tedaj vladala v notranjeavstrijskih deželah, sta povzročila javno pismo na cesarja Friderika III., datirano v Gradcu 6. novembra 1478.¹⁷¹ Takoj v začetku poziva pismo cesarja, naj se že vendar prebudi iz svojega spanja, ko ga njegovi podložniki plemenitega in neplemenitega stanu v kneževini Kranjski in Metliški kličejo že več kot pol leta na pomoč proti Turkom, sovražnikom naše vere, prav tako pa tudi Korošci in Štajerci, ki vsi žele, da se sporazume s svojimi nasprotniki, da se bo mogel tem krepkeje upirati močnemu sovražniku krščanskega imena. Ko je bil okronan za cesarja, mu niso dali v roke knjige, temveč meč, da bi z njim širil vero, krotil nevernike in ščitil cerkev. Spomni naj se sklepov regensburškega državnega zbora ter jih uresniči. Treba je pohiteti, ker čas je kratek; odlašanje prinaša škodo njemu in njegovim podložnikom. Odpravi naj muke nedolžnih otrok, ki jih krvoločni Turki natikajo vpričo staršev na plotove. Nato pa se obrača zoper splošno znano Friderikovo skopost in ga opozarja, naj da svoje bogastvo na razpolago za obrambo pred Turki, dokler še ni prepozno. Nikar pa naj se ne dotika cerkvenega blaga in zvišuje davkov ubogim podložnikom, ki še sedanjih ne zmorejo. Sprašuje ga, kje je denar, ki ga je celih 32 let prejemal iz svojih dežel, kje so zakladi, ki so mu jih zapustili predniki. Nikar naj ne misli, da mu podložniki zaradi nepokorščine nočejo dajati predpisanih dajatev, temveč zato, ker nimajo: saj so že 20 let zaprte vse ceste in pota. Nezadovoljstvo in upor izvirata tudi iz tega, ker je denar vedno slabši, mitnina in vse dajatve pa vedno višje. Nad vse značilen je zaključek, kjer svari, naj nihče tega lepaka ne strga in uniči. Če ga pa kdo hoče prepisati in poslati cesarju in njegovim svetovalcem, sme to storiti, a plakat naj obesi nazaj, zakaj »kdo ve, kaj hoče Bog storiti po nekem revnem bratu (piscu). Papež, kardinali, patriarhi, nadškofi, opati in prošti, katerih dolžnost bi bila cesarju to povedati, molče. Tako pravi pismo: Ne boj se niti kralja niti cesarja, svoboden si in ne zamolči božje resnice, ki naj nas obvaruje v ljubezni našega bližnjega in predvsem vsega zlega na telesu in duši. Amen.«

Malo je verjetno, da bi bilo to pismo prišlo do cesarja ali da bi vsaj vzbudilo večjo delavnost v njem. Razmere same so ga prisilile, da je skušal po svojih močeh obvarovati dežele pred nadaljnjimi napadi. Prosil je na raznih krajih za pomoč v denarju in četah, sklical deželne zbore Štajerske, Koroške in Kranjske, državni zbor v Nürnberg, ki mu je zgovorno naslikal težave teh dežel, ki so doživele v zadnjih letih že 23 turških napadov. Na odziv pa je naletel samo v svojih dednih deželah.¹⁷²

Nevarnost pa je čimdalje bolj naraščala, zlasti ko so Benečani 26. januarja 1479 sklenili z Mohamedom II. mir. Turško napredovanje v Albaniji, kjer so zavzeli Krojo in oblegali Skader, ter dejstvo, da sta jim prav tedaj odtegnila svojo pomoč papež Sikst IV. in neapeljski kralj Ferdinand, sta jih prisilila, da so se pogodili s Turki. Odstopiti so morali Krojo, Skader in še več drugih krajev. Za pravico svobodnega trgovanja po vsej turški državi, kar je bilo Benečanom najvažnejše, pa so obljubili plačevati letno 10.000 dukatov.¹⁷³

pismo Antonia da Bagno: como li perfidi Turchi quali corsano pria in Frioli il zorno de la Madalena sono a Lubiana ed hanno fatto quatro parte di loro luntani luno dall'altro milia 30, et vanno corando il Paese de lo imperatore, et si è reduto circha a quattro millia chavalli de essi a Vipao apresso de Gorizia a vinti milia. Cusin, Documenti, 119.

¹⁷⁰ Unrest, 641. — Klaić IV, 108. — Smičiklas, Povjest hrvatska I, 661.

¹⁷¹ K. Haselbach, Die Türkennoth im XV. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Zustände Oesterreichs. Wien 1864, IX—XV, ki ga objavlja v celoti pod naslovom: Vorstellung der Stände von Krain an Kaiser Friedrich IV. über die Türkennoth. Toda pismo je brez dvoma napisal neki menih in ne izvira od kranjskih stanov. O tem Krones, Handbuch der österreichischen Geschichte II, 464. — Chmel, Sitzungsberichte der Wiener Akad. V, 387. — Parapat, 73, op. 5. — Fr. Levec, 45, op. 2.

¹⁷² Monumenta Habsburgica III, 112—114.

¹⁷³ Jorga II, 187—189.

S tem mirom je silno zrasla nevarnost tako za ogrske kot cesarjeve dežele. Matija Korvin, užaljen, češ da so ga Benečani kot zaveznika pustili v boju proti Turkom na cedilu, čeprav se je sam že pred njimi pogajal za mir, a ga zaradi prehudih pogojev ni hotel sprejeti, je odslej skušal Benečanom škoditi, kjer je mogel.¹⁷⁴ Sedaj je tudi sam začel pri sultanu prositi za mir, a v tem ni uspel, ker po miru z Benečani je bila sproščena zadostna sila turške vojske. Več sreče je imel Matija pri poljskem kralju Kazimirju in češkem Vladislavu, s katerima je sklenil mir, da bi se mogel bolj posvetiti jugu svoje države.

Tu je imel Matija sedaj naenkrat dva sovražnika: Benečane in Turke. Odnosaji z Benečani so se po sklenitvi miru s Turki zelo poslabšali, posebno ko je zaradi sporov s Frankopani izgubil l. 1480 otok Krk.¹⁷⁵ V vojno z Benečani se pa prav zaradi Turkov ni mogel spuščati. Turki so namreč takoj po miru z Benečani obrnili vso svojo moč zoper Hrvatsko, Slavonijo in Erdeljsko in to s tako silo, kakor da jih hočejo osvojiti. Dne 14. decembra 1480 je pisal kralj Matija Sikstu IV.: »Od sv. Martina lani do istega dne letos so se naši 11 krat borili s Turki. Ni bilo boja, v katerem ne bi padlo vsaj 3000 Turkov in da bi naši ne zmagali.«¹⁷⁶

Od februarja 1479 dalje so se neprestano širile vesti, da se Turki v Bosni zbirajo in nameravajo udariti proti zapadu.¹⁷⁷ In res je 14. maja — po drugem poročilu 16. maja — 3000 Turkov prešlo Kolpo in vdrlo na Kranjsko v smeri proti Kočevju. Divjali so po Dolenjskem in prišli skoro do Ljubljane. Prekoračili so menda tudi Sočo in dosegli Čedad in Videm, čeprav je zaradi pravkar sklenjenega miru z Benečani to malo verjetno.¹⁷⁸

Velik turški napad avgusta 1479 je veljal predvsem zapadnim delom dežel ogrske krone in je segel tudi na Štajersko do Ptuja in Ljutomera.¹⁷⁹ Isto jesen so bili ponovno na Štajerskem, a jih je Jurij Vitovec, sin Jana Vitovca, znanega iz bojov za celjsko dediščino, pobil nekje med Brežicami in Pilštajnom.¹⁸⁰ A tega vpada ne potrjuje noben drug vir.¹⁸¹ Skoro istočasno je druga velika turška vojska doživela hud poraz v Erdelju.¹⁸² Te zmage so imele za posledico, da so naslednje leto Ogri vdrli v Vlaško, pobili tamkajšnjo turško vojsko, se polastili cele Vlaške in celo pridrli preko Donave v Bolgarijo.

Ta napad je izzval veliko reakcijo pri Turkih. Da se maščujejo za ropanje po turških deželah, so zbrali bosenski Daud-paša in sosednji begi veliko vojsko ter z njo poleti 1480 udarili preko Hrvatske na Kranjsko, Štajersko in Koroško.

Unrest poroča, da so 5. avgusta prišli Turki skrivaj na Koroško in pri Mohličah čez Dravo.¹⁸³ Valvasor pravi, da je na isti dan šlo 26.000 Turkov pod Brežicami čez Savo in da so oplenili Štajersko in Koroško.¹⁸⁴ Krones posnema iz analističnih notic nekega rokopisa v graškem arhivu, da se je napad začel 5. avgusta pri Celju in se razširil na Koroško.¹⁸⁵ Iz teh in še drugih poročil sledi, da so Turki, ki so dobro vedeli, kako so utrjeni prehodi iz Kranjske na Koroško in da pot ob Soči navzgor čez Predil na Trbiž ni nič kaj prijetna in sedaj verjetno že tudi bolje zavarovana, ubrali novo pot in prišli čez Štajersko na Koroško.¹⁸⁶ Tako je razumljiv Unrestov stavek, da so prišli skrivaj na Koroško, to je po poti, po kateri jih ni nihče pričakoval.

¹⁷⁴ Klaić IV, 112.

¹⁷⁵ Istotam, 112—116.

¹⁷⁶ Istotam, 118.

¹⁷⁷ Jorga, Notes et extraits V, št. 50, 53, 54, 56, 57 (M. Kos, ČJKZ 1920, 119).

¹⁷⁸ Istotam, št. 58—64, 67 (M. Kos, 119).

¹⁷⁹ Unrest, 643. — A. Klein, 117.

¹⁸⁰ Unrest, 643.

¹⁸¹ A. Klein, 117.

¹⁸² Klaić IV, 118. — Jorga II, 181—182.

¹⁸³ An Sanndt Oswalts Tag in dem LXXX. Jar kamen die Turckhn haymlich geyn Kherndten, und zw Mochling vber die Tra. Unrest, 654.

¹⁸⁴ Valvasor XV, 378.

¹⁸⁵ Krones, Beiträge VII, 37. — Monumenta Habsburgica III, 723: wie die Turgkn von Windischgrätz vber Radl durch Karndn geen Judenburg werts... gezoßen sein.

¹⁸⁶ Glej o tem: A. Klein, 117—120.

Manjši oddelek Turkov pa je prišel na Koroško tudi skozi Kokrsko dolino in bil 5. avgusta že pred Celovcem.¹⁸⁷

Silno so oplenili Koroško in Štajersko tja do Rabe in bi bili morda vdrli tudi še v zapadno Ogrsko, če bi se slučajno takrat ne mudil kralj Matija v Dolnji Lendavi. Ko so uničili velik del Koroške in Štajerske — tresle pa so se pred njimi že Bavarska in sosednje dežele — so se z ogromnim plenom vrnili domov. Med ujetniki je bilo po Unrestu 500 duhovnikov.

Kranjski seveda tudi ni bilo prizaneseno. Takoj ob prihodu, torej že 5. avgusta, je oddelek akindžijev udaril na Kranjsko.¹⁸⁸ Po Valvasorjevem pripovedovanju so divjali po ribniški dolini in tudi okoli Cerknice.¹⁸⁹ Začeli pa so svoj posel pri Krškem, kjer so se ločili od ostale vojske. Po pripovedovanju dveh turških vojakov, ki sta zbežala v Krško, je bilo Turkov v tej skupini 12.000, vseh pa 52.000 in so imeli namen napasti tudi Furlanijo.¹⁹⁰ Vendar pa o kakem napadu na Furlanijo nimamo poročil in je to tudi zelo malo verjetno, saj je bil mir z Benečani sklenjen komaj pred dobrim letom.

Megiser¹⁹¹ in po njem Valvasor¹⁹² ter Puzel¹⁹³ na široko opisujejo poraz, ki so ga menda doživeli Turki na umiku. Vsi pripovedujejo, da je bamberški vicedom — Puzel imena ne ve, Valvasor in Megiser imenujeta Jurija Schaumberga — zbral, ko je videl, da sam s svojimi vojaki ni dovolj močan, kmete, z njimi ponoči obkolil speče in pijane Turke ter ukazal narediti velik ropot in krič. Turki, misleči, da jih je obkolila velika vojska, so se razbežali na vse strani in pustili ves plen pretkanemu zmagovalcu. Parapat (str. 82) upravičeno dvomi v resničnost teh podatkov, posebno še, ker Jurija Schaumberga ni našel v seznamu bamberških vicedomov. To nam potrjuje tudi pismo kralja Matije Sikstu IV. 6. novembra 1480, kjer pravi, da je zbral znatno vojsko, brž ko je zvedel za turški napad na dežele cesarskega veličanstva, z namero, da jih na povratku ustavi in jim odvzame plen. Toda Turki so zvedeli za njegove priprave in so tako hitro odšli, da bi jih bilo celo s krili težko dohiteti.¹⁹⁴

O istem govori Matija tudi v pismu Mohamedu II. Ker je to pismo zelo značilno za razmerje med krščanskimi vladarji in sultanom ter za turške vpade vobče, naj sledi večji odlomek iz njega: Zaradi pogajanj o sklenitvi miru, pravi Matija, »sem poslal svojega človeka k poveljniku Daud-paši, ki je to po našem poveljniku Petru Dojčinu, banu kraljevine Bosne, izrečno zahteval. Ko se je naš človek vrnil, nam je prinesel pismeno obljubo omenjenega Daud-paše, ki je javil, da je sprejel od vaše vlade ukaz, da napade dežele in področje rimskega cesarja, a nam je obenem obljubljal, da naši zemlji in oblasti ne bo napravil škode. Verjeli smo tem besedam in obljubam ter nismo hoteli preprečiti imenovanemu paši, da bi ne šel nad cesarjeve dežele, temveč smo našim ljudem zapovedali, da mu ne delajo nikakih zaprek. Tako smo se mi bavili z drugimi stvarmi, ko smo naenkrat zvedeli, da je paša, pozabivši na dano besedo in obljubo, proti svoji prisegi, ki jo je položil v roke našega človeka, ukazal na povratku, da se udari tudi na naše oblasti in je velik del naših dežel požgal in mnogo ljudi odpeljal v sužnost... Ko smo to zvedeli, smo, ker smo bili pripravljeni za vojno, nadaljevali pot in pohiteli za njim, in, če bi nam ne ušel, bi ga naučili, kako se drži obljuba.«¹⁹⁵

In res, kralj Matija, ki se je pripravljal na vojno s cesarjem Friderikom III., je spremenil svoj načrt in udaril sedaj s svojo vojsko ob Vrbasu proti Jajcu in prišel do Vrhbosne. Istočasno je vojvoda Pavel Kiniži prodril v Srbijo tja do Kruševca in odpeljal do 60.000 ljudi z vsem njih imetjem na Ogrsko. To je bilo v začetku leta 1481.

¹⁸⁷ Jorga, *Notes et extraits* V, št. 192, 193 (M. Kos, 119).

¹⁸⁸ *Monumenta Habsburgica* III, 723—724. (16. avg. 1480.)

¹⁸⁹ Valvasor XI, 467; XV, 378.

¹⁹⁰ *Monumenta Habsburgica* III, 208.

¹⁹¹ Megiser, 1216.

¹⁹² Valvasor XV, 378.

¹⁹³ Puzel, 87—88.

¹⁹⁴ Klaić IV, 120.

¹⁹⁵ Istotam, 121—122.

Medtem pa se je v Albaniji zbirala nova velika turška vojska, ki se je pripravljala za napad na Italijo preko Otrantske ožine.¹⁹⁶

Kaj pa je delal cesar Friderik III. medtem? Res je skušal dobiti od države ali od drugod kakšno pomoč, a vse je bilo zaman. Državni zbor v Nürnbergu septembra 1480 je sicer dovolil 15.000 mož za tri leta, a cesar sam je tratil svoje sile v pripravah za boj z Matijo. Državni zbor in papež ga zastonj opominjata, naj se spravi z Matijo, da bi skupno napadla Turke. Do tega seveda ni prišlo.¹⁹⁷

Vendar je za Evropo kmalu nastopilo znatno olajšanje. Dne 3. maja 1481 je namreč umrl Mohamed II.,¹⁹⁸ ki je zelo razširil meje svoje države, a jih tudi tako okrepil, da je v notranjosti vladal mir, kakor ga takratna neenotna Evropa ni poznala. Z osvojitvijo Carigrada je postal naslednik vzhodnorimskega cesarstva in si pridobil naslov »Osvajalec«, ki ga je potrdil še z novimi velikimi osvojitvami na Balkanu. Sodobna krščanska Evropa je sicer gledala v njem največjega pobijalca ljudi in uničevalca dežel. V resnici pa je bil njegov cilj samo močna, enotna država z zaokroženimi in varnimi mejami. In ta svoj cilj je tudi dosegel.

S smrtjo Mohameda II. je bila za precejšnje dobo prekinjena nagla rast osmanske države. Ker vprašanje nasledstva v sicer dobro urejeni državi ni bilo rešeno z nobenim zakonom ali vsaj s tradicijo, je najprej sledilo razdobje vojne med bratoma Bajezitom in Džemom. Po triletnih bojih se je končno Džem moral umakniti iz države. Zavladal je Bajezit II. (1481—1512). Z njim je nastopila doba sorazmernega miru, ker je bil Bajezit miroljuben ljubitelj umetnosti in ne vojak. Zaradi tega seveda ni užival naklonjenosti janičarjev, ki so se večkrat uprli in ga prisilili, da je začel vojno tu in tam, a nikdar ne prav resno.¹⁹⁹

Nemire, ki so nastali po Mohamedovi smrti, je hotel izrabiti kralj Matija, ki se je v boju za prestol postavil na Džemovo stran. Matija sam sicer ni bil pripravljen za vojno, a skušal je dobiti pomoč v Evropi. Že prej je poslal posebno poslanstvo na državni zbor v Nürnberg, ki naj bi sklenil mir s cesarjem in se pogovorilo o skupni obrambi in borbi zoper Turke. Toda Friderik III. mu sploh ni dovolil prestopiti državne meje. Tako zaradi tega spora ni prišlo do večjega obračuna s Turki, čeprav so kraljeve čete vdrle globoko v Srbijo in se vrnile z velikim plenom. Čas je bil zelo ugoden; po Bosni in Hercegovini je vrelo. Dne 2. junija 1481 so Dubrovčani pisali, da bi bilo z majhno pomočjo možno pregnati Turke iz Bosne in Hercegovine. A prišlo ni do ničesar. Benečani so celo podpirali Bajezita. Zato je Matija sklenil, ko že ni mogel ofenzivno nastopiti zoper Turke, da bo vsaj izrabil trenutno turško slabost za boj s cesarjem.²⁰⁰

Vendar slovenskim deželam tudi v tem času ni bilo prizaneseno z manjšimi vpadi obmejnih akindžijev, ki brez ropa niso mogli živeti. Tako poroča cesar Friderik 5. aprila 1481 — torej še pred smrtjo Mohameda II. — opatu šentpavelskega samostana na Koroškem, ko ga vabi na koroški deželni zbor, da je pravkar prejel vesti, da nameravajo Turki znova vpasti.²⁰¹ In res so poleti obiskali Istro, Furlanijo in Koroško,²⁰² kjer so konec julija taborili pri Mohličah ob Dravi.²⁰³

Tudi naslednje leto ob istem času so se znova pokazali na Kranjskem in sicer pred Metliko.²⁰⁴ Tudi po ostalem delu Kranjske so naredili veliko škodo.²⁰⁵ Vdrli so pa tudi v Istro in opustošili vasi Roč, Semič, Hum in Draguč. Zaradi tega se naslednje

¹⁹⁶ Istotam, 122—124.

¹⁹⁷ Fr. Levec, 49—50.

¹⁹⁸ Klaić IV, 131. — Jorga II, 195.

¹⁹⁹ Jorga II, 233—242.

²⁰⁰ Klaić IV, 132—134.

²⁰¹ B. Schroll, Oesterr. Geschichts-Quellen XXXIX, 482.

²⁰² Jorga II, 260, op. 1, navaja to po Magnu, izdanem v delu: C. Sathas Mesaioniké bibliothéke VI, 232.

²⁰³ To podrobnost ima Jorga, Notes et extraits V. (M. Kos, 119.)

²⁰⁴ Jorga, Notes et extraits V. (M. Kos, 119.)

²⁰⁵ Unrest, 660.

leto duhovščina teh krajev opravičuje stolnemu kapitlju v Trstu, da ne more plačati običajne letne dajatve.²⁰⁶

Približno istočasno so druge turške vojske udarile čez Donavo proti Moldavski. Na povratku so jih težko natovorjene s plenom napadli Moldavci, združeni z ogrskimi četami, in jih popolnoma potolkli. Zato pa so naslednjega leta naše dežele občutile turško maščevalno roko.

V začetku jeseni 1483 sta zbrala bosenski in srbski sandžak znatno vojsko, bržkone po sultanovem nalogu,²⁰⁷ in udarila preko Une na Hrvatsko. Tu so se razdelili na tri skupine in nato je kakih 7—8000 Turkov pod vodstvom Skander-bega vdrlo na Kranjsko. Dne 16. oktobra je ena četa že prišla na Koroško,²⁰⁸ kjer je zlasti divjala po Junski dolini, ker zaradi narasle Drave ni mogla na drugo stran. Turki so se tu in na Kranjskem zadržali 14 dni in vse opustošili. Ko se je nato turška vojska z velikim plenom vračala, vodeč s seboj okoli 9—10.000 ujetnikov, jo je ob Uni »pri brodu Zrinjskega« čakala vojska 4000 konjenikov in 8000 pešcev, ki so se zbrali iz Hrvatske in menda tudi Kranjske, pod vodstvom hrvatskega bana Matije Gereba. V dvodnevem boju, 29. in 30. oktobra, so bili Turki popolnoma premagani in vsi ujetniki rešeni. Sam Skander-beg je bil ujet.²⁰⁹

III.

Od poraza ob Uni do padca Beograda 1521

Kmalu po tem uspehu ob Uni je poslal Bajezit svoje odposlance k Matiji in mu ponudil premirje za pet let. Matija, ki je bil osamljen v borbi s Turki, je na to rad pristal in v jeseni 1483 je bilo podpisano petletno premirje, ki je bilo nato še podaljšano za tri leta.²¹⁰ Posledic tega miru so bile deležne tudi naše dežele.

Vendar samo s turške strani. Takoj po sklenitvi premirja s Turki je prišlo do dolgotrajnih in hudih bojov Matije s Friderikom III. Pri tem so tudi slovenske dežele mnogo trpele. Kranjska in Istra sta bili večkrat torišče hudih madžarskih napadov, ki se niso prav nič razlikovali po grozovitostih od turških. Ljudje so bili prej kakor slej izpostavljeni udarcem plenečih čet in sami in njih premoženje so bili na varnem le za trdnim obzidjem taborov in mest.

Turška vojska je bila ta čas zaposlena v Aziji in tako so bile dežele ogrske krone in posredno tudi cesarjeve varne pred Turki. Turški akindžiji so bili zaposleni v glavnem drugod, zato večjih roparskih napadov ni bilo. Pri tem je treba poudariti, da samo večjih ni bilo, ker sta se obe plati sporazumeli, da napadi, katerih se ne udeleži več kot 400 konjenikov, ne pomenijo kršitve premirja.²¹¹

Tudi cesar Friderik III. je s svoje strani začel pogajanja z vezirjem Izakom, da bi prenehali roparski napadi akindžijev, in je tudi uspel na ta način, da je plačal znatno vsoto. Ko pa je Izak že l. 1484 umrl, se je Friderik III. bal obnovitve turških napadov, kakor je pisal februarja 1485 vojvodi Sigmundu Avstrijskemu: »Poleg tega je še umrl turški paša, pri katerem smo se toliko trudili, da bi nekaj časa ne napadal naših dežel in (ogrski) kralj si toliko prizadeva, da bi pripravil novega (Daud-pašo),

²⁰⁶ De Franceschi, L'Istria, 266.

²⁰⁷ Klaić IV, 135.

²⁰⁸ Unrest, 689—690. Ko so se vračali, jih je cenil na 5500. — Valvasor XV, 379, jih ceni na 7000 pod vodstvom Haussi Bassa ali Skhayn Bassa. — Chmel, Reisebericht, Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss., Wien V, 649. — I. Tomašić, Chronicon breve, 22, imenuje vodjo Harsi bassa. — Krones, Kleine Beiträge, Mitth. d. Inst. für öst. Geschichtsforschung VII, 263—264, objavlja pismo kranjskega deželnega upravitelja Bertolda Mayerja, ki poroča, da je napadlo 8000 Turkov Kranjsko v tednu pred Simonom in Judo, torej v času od 19. do 25. okt. Razdeljeni so bili na pet krdel. — Jorga, Notes et extraits V, št. 134—136. (M. Kos, 119.)

²⁰⁹ Poleg virov v op. 208. še pismo kralja Matije Sikstu IV. z dne 6. nov. 1483 pri Klaiću IV, 135—136. — Podroben opis: Parapat, 260—261, Klaić IV, 135—137. — Jorga, Geschichte II, 260—261. — A. Klein, 121.

²¹⁰ Klaić IV, 137. — Jorga II, 261—262.

²¹¹ Jorga II, 262.

ki so ga Turki sedaj postavili, da bi takoj, ko bo lepše vreme, vdrl v naši deželi Koroško in Kranjsko in ju popolnoma opustošil; tej sili pa se naše dežele ne morejo upreti.²¹²

Toda do tega ni prišlo. Sodobni viri ne vedo nič povedati o kakih večjih napadih v sledečih letih. Edini Valvasor poroča po nekih Schönlebnovih zapiskih, da so Turki l. 1488 v večjem številu vpadli na Hrvaško. Morda je to bilo po preteku petletnega premirja in še preden je bilo premirje obnovljeno še za tri leta. Hrvatje so jim s pomočjo sosednjih dežel šli nasproti, toda bili so med Savo in Dravo premagani in so pustili 7000 mrtvih na bojnem polju. Nato so Turki pridrveli tudi na Kranjsko in odpeljali mnogo ljudi v sužnost. Tudi naslednjega leta so po Valvasorju opustošili Kranjsko. Kakšnih podrobnosti pa ne ve niti o prvem niti o drugem napadu.²¹³ Unrest, ki ve poročati o toliko stvareh, ne pozna ne enega ne drugega. Čudno je, da bi o velikem krščanskem porazu med Savo in Dravo ne bil ohranjen noben sodoben vir.

Parapat (str. 89) skuša podpreti Valvasorjevo pripovedovanje z zapiski šentpavelskega samostana na Koroškem. Pismo cesarja Friderika z dne 26. januarja 1489 dovoljuje šentpavelskemu opatu, da se sme s svojimi podložniki sporazumeti s sovražnikom, ker so mnogo slabši in se drugače ne morejo rešiti. Morajo pa še naprej plačevati davke, opravljati tlako in vse drugo kakor ostali cesarjevi podložniki.²¹⁴ Ti sovražniki pa so po pripombi B. Schrolla²¹⁵ Turki, o katerih je našel v rokopisu *De fundatione šentpavelskega samostana* notico, da so opustošili okolico Maribora in imeli 1489 v Gamsu — lahko je to Kamnica pri Mariboru ali pa Gams blizu Gradca — svoje taborišče. Verjetneje pa je, da je cesar pod temi »sovražniki« mislil Ogre, s katerimi je sicer tedaj vladalo premirje, a manjši napadi so se še vedno ponavljali.²¹⁶ Tudi z besedo »sovražniki« navadno niso označevali Turkov; ti so bili vedno »dedni sovražniki«, »sovražniki naše vere« in podobno. Tekst sam tudi kaže bolj na Ogre, ki so bili stalno v deželi, kot pa na roparsko tolpo Turkov. Zato smemo vsekakor reči, da napada v l. 1488 in 1489 nista preveč krepko potrjena.

Turški neuspehi na vzhodu in dejstvo, da je bil pretendent za turški prestol Džem v krščanskih rokah, so znova oživel idejo o križarski vojski zoper Turke. V Rimu se je 25. marca 1489 zbrala velika skupščina, na kateri so bile zastopane skoro vse evropske države, da bi se pogovorili o velikem napadu na turško državo na kopnem in na morju. Uspeh je bil seveda kakor običajno ničen. Toda tudi Turki so do smrti Matije Korvina spoštovali sklenjeno premirje.²¹⁷

Ko pa je 6. aprila 1490 umrl kralj Matija Korvin in so nastali spori za njegovo nasledstvo, so se razmere bistveno spremenile. Bajezit, sam sicer miroljuben, je podlegel vplivu bojevitih svetovalcev, ki so mu prišepetovali, da bi bilo sedaj možno uničiti Ogrsko, ko je izgubila mogočnega Matijo in še oslabela v prestolonasledstvenem sporu. S koncem leta 1490 je tudi poteklo za tri leta podaljšano premirje. Novi kralj Vladislav II. je poslal sicer poslanca v Carigrad, da bi se pogajal o podaljšanju premirja, a sultan je poslanca enostavno pridržal, njegovi sandžaki na Balkanu pa so pričeli z novimi napadi proti severu in zahodu.²¹⁸

²¹² Darzu ist auch des Turgken Wasche, bey dem wir sovil verfüget dass er unsere Lannd aine gute Zeit unbekriegt lassen hat, mit Tod vergangen und der König (von Ungarn) bey dem so durch den Turgken ytzo gesetzt ist (Daud-Pascha) sovil verfuget, das der, sopald es wetterlich ist, herauf in unsere Lande Kernndten und Krain ziehen und die ganntz verheren wil, — des Macht dieselben unnser Lannd nit widersteen mugen. Iz arhiva v Innsbrucku: Jorga II, 262—263.

²¹³ Valvasor XV, 381.

²¹⁴ Sich mitsambt irs Gotshauss lewten vnd vnderthanen mit den veindten, nachdem sy in ganncz vnnder ligen vnd sich vor in nicht erreten mugen, zubefriden, vorbehallten, das sy vns mit stewr, robaten, aufsein im Vell d vnd anndrer mitleidung als ander vnser vnderthan gehorsam vnd gewarttig sein sullen. Schroll, 504.

²¹⁵ Istotam.

²¹⁶ Lichnowsky VIII, reg. št. 1246 in tekst str. 126.

²¹⁷ Jorga II, 263.

²¹⁸ Klaić IV, 187—188.

Tako je v jeseni 1491 prišlo do velikega turškega napada na Kranjsko, o katerega poteku nas najbolje pouči pismo kranjskega deželnega glavarja Viljema Turjaškega z dne 4. oktobra 1491.²¹⁹ Po njegovem pripovedovanju so Turki prišli na večer pred sv. Mihaelom, to je 28. septembra, popolnoma nepričakovano in nenajavljeni pred Metliko, kjer so se utaborili. Unrest sicer poroča, da je prišlo 10 do 11 tisoč Turkov 10 dni pred sv. Mihaelom nenadejano »gen Gar« in na Kranjsko; najprej so bili okoli Zagreba, Krškega in nato so prišli do Novega mesta.²²⁰ Po njegovem bi torej prišli ob Savi navzgor do Krškega in nato po dolini Krke dalje proti Novemu mestu. Toda gotovo moramo bolj verjeti deželnemu glavarju, čeprav ni izključeno, da so prišli čez Metliko in tudi ob Savi.

Ker so prihrumeli tako iznenada, jim je padel v roke ogromen plen. To se jim je posrečilo po trditvi Viljema Turjaškega, ker so se dogovorili s Hrvati, da ti niso s streli in grmadami oznanili njih prihoda, temveč jim celo postregli s kruhom in vinom. Izpred Metlike so se nato²²¹ Turki spustili mimo Mehovega proti Novemu mestu in Hmeljniku ter se utaborili pri Beli cerkvi. Od tu so hoteli poslati roparske čete proti Celju in na Gorenjsko, toda Sava in ostale reke ter potoki so bili tako narasli, da so ta namen opustili, potem ko je pri neuspešnih poskusih utonilo precej njihovih ljudi. Zato pa so se toliko bolj izdivjali nad Dolenjsko in Notranjsko. Iz Bele cerkve so ropali na vse strani po okolici Novega mesta, Hmeljnika, Prežeka, Kostanjevice, Otočca, Mehovega in po Šentjernejskem polju. Drugi oddelki pa so šli dalje in pridrli mimo Soteske in Žužemberka do Šmarja in Ljubljane ter opustošili Turjak, Čušperk, Dobropolje, Suho Krajino, Ribnico in Kočevje. Preko Bloške planote so dosegli Nadlišček, Prem in Planino.

Strašno je bilo razdejanje, ki so ga povzročili Turki, in velik strah odseva iz pisma Viljema Turjaškega, da bi Turki ne uničili prav vse dežele, če bi se vode kmalu odtekle in jim s tem odprle pota še bolj na vse strani. Ob tej priliki sta Turkom ušla dva kristjana, ki sta 17 let preživela v ujetništvu in sta služila turškim četam za vodnika. Eden se je rešil v Metliko, drugi v Otočec. Pripovedovala sta, da je Turkov okoli 10.000 mož in da so nameravali prodreti daleč v cesarjeve dežele in le velikim vodam se morajo te zahvaliti, da niso doživele podobne usode kot Kranjska.

Toliko nam pove Viljem Turjaški o turškem divjanju po deželi do 4. oktobra in se v bistvu ujema z Unrestom, ki pripoveduje dalje, da je en turški oddelek — vsekakor po 4. oktobru — padel v zasedo, ki so mu jo pripravili kmetje pod vodstvom dveh plemičev in 6 konjenikov v Hrušici pri Ljubljani. Unrest piše, da je večja roparska četa Turkov prišla v neki kraj ne daleč od Ljubljane, imenovan »in der Grusnitz«, kjer so jih zbrani kmetje napadli od spredaj in zadaj, jih večino pobili in rešili vse ujetnike.²²² Ta dogodek potrjujeta še Valvasor²²³ in Žiga Herberstein v življenjepisu

²¹⁹ P. v. Radics, Herbard VIII, Freiherr zu Auersperg. Wien 1862, 38—40. — F. Šišić, Rukovet spomenika o hercogu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473—1496). Starine XXXVIII, 99—102. — Jorga, Notes et extraits V, št. 201. (M. Kos, 119, op. 4.)

²²⁰ Als man zalt tawsent vier hunder und ains und newntzig Jar, zehen Tag vor Sannd Michelstag, kamen die Turgken gen Gar unbewart und an wissen gen Krain. Vonerst waren sy vmb Agram, vmb Gurckvelld, darnach bey dem Newnstellen. Unrest, 750—751.

²²¹ Fr. Levec, 54, piše, da so Turki krenili od Metlike proti Mehovemu naslednjo sredo, to je 5. oktobra, in se pri tem sklicuje na pismo Viljema Turjaškega, ki pravi: Ich lass euch wissen das dy Türcken vngewarnet aller sachen an sant Michaelsabent in die metling chommen sind Am mitwochen darnach für machev auf das new stätt Hopfenwach gein weissenkirchen sich mit veld gelagert. Toda pismo je pisano že 4. oktobra, zato je Levčeva razlaga nemogoča. Pač pa je vse v redu, če postavimo piko za »Am mitwochen«, ker je dan pred sv. Mihaelom bila res sredo.

²²² Und vber ettlich Tag ist der Turcken ain grosser Sagman komen in ain Tall nicht ver von Laybach, gnant in der Grusnitz, da ist die gemain Pawrschafft auf gewesen, und Niemants mit In, dan zwen Edlman mit sechs Pherdn, und habn dy Turgken hinden und vor angriffen, und ettwevil erschlag, ettlich habn sich in dem Wald verporgn, die anndern all erschlag, und die gefangn Kristn all erledigt. Unrest, 751.

²²³ Valvasor XV, 382. Na robu: Viel tausend Türcken werden im Pierbaumer Walde erschlagen. — Fr. Levec, 56, trdi, da stavi Valvasor to krščansko zmago v l. 1490, kar pa ni res. Valvasor govori o smrti kralja Matije in da je Maksimilijan sedaj zopet zasedel Spodnjo Avstrijo, nato pa nadaljuje: »Im nachdruckendem Jahr ...« To pa je l. 1491.

svojega brata Ivana,²²⁴ ki oba poročata, da se je to zgodilo v »Pirnbaumer Wald«, v Hruševskem gozdu.

Ta dva sta tudi zapeljala slovenske zgodovinarje,²²⁵ da so iskali to Hrušico v Hrušici na Krasu, čeprav Unrest razločno pravi, da ta ni daleč od Ljubljane. Neizpodbiten dokaz, da gre pri tem res za Hrušico pri Ljubljani, je prinesel I. Vrhovnik iz pravih listin šentpeterskega župnega arhiva v Ljubljani.²²⁶ Turki so se bili tedaj utaborili na Slapu in nato doživeli velik polom v Hruševskem gozdu pri Ljubljani. O tem, da so tedaj taborili pred Ljubljano, pri Devici Mariji v Polju in pri Vrhniku, nam pričajo tudi listine, ki jih je objavil Jorga.²²⁷ Iz istih je tudi razvidno, da so se Turki 15. oktobra že vračali težko obloženi mimo Krškega domov. Iz tega sledi, da se je bitka pri Hrušici bila v času med 4. in 15. oktobrom.

Toda tudi na povratku so Turki imeli smolo. Pri Vrpilu ob Uni blizu Udbine jih je napadel hrvatski ban s svojo vojsko in jih mnogo pobil ter rešil velik del plena. Unrest pravi, da so Turki pri tem izgubili 2300 ljudi. Tudi Ivan Tomašič²²⁸ poroča o tej krščanski zmagi, vendar pa je v številkah zelo pretiran. Po njem je vdrl Skayn-basa iz Bosne s 17.000 konjeniki na Kranjsko »usque ad aquas gradatas seu bile vode« — to je do Soče — se mudil tu en mesec, pri Vrpilu pa mu je hrvatski ban Ladislav de Egervar pobil 9000 mož in rešil 18.000 ujetnikov.²²⁹

Poraz ob Uni je imel za posledico, da prihodnje leto ni bilo Turkov na slovensko ozemlje, vsaj v večjem številu ne, čeprav Megiser²³⁰ in Valvasor²³¹ zelo obširno popisujeta strašno divjanje Turkov tega leta po Kranjski, Štajerski in Koroški ter njihov velik poraz pri Beljaku, kjer naj bi jih kristjani pod vodstvom Rudolfa Kevenhüllerja popolnoma premagali. Turki naj bi imeli 10.000 mrtvih in 7000 težko ranjenih, kristjani pa 7000 mrtvih. Toda nemogoče je, da bi o tako veliki krščanski zmagi v svoji neposredni bližini ne zapisal niti besede sodobnik Unrest, ki poroča o veliko manjših napadih in o stvareh, ki so daleč od Koroške.²³² Vendar popolnoma zanikati napada ni mogoče, ker pri opisovanju zgodovine Novega mesta navaja Valvasor v XI. knjigi na str. 488 kot vir MScr. Prov. in opisuje turško divjanje l. 1492 v okolici mesta, ki so ga hoteli osvojiti, kar se jim ni posrečilo. Tudi pri opisu Ljubljane dostavlja v isti knjigi na str. 712, da so Turki l. 1492 požgali njena predmestja. Iz dosedanjega gradiva je možen sklep, da so Turki to leto res bili v okolici Novega mesta in morda tudi prišli do Ljubljane, nikakor pa ni mogoče potrditi velike bitke na Koroškem.²³³

²²⁴ Zahn, Familienbuch Sigmund von Herberstein. Archiv für Kunde öst. Geschichtsquellen XXXIX, 318, op. 3. Brat Ivan se je bojeval s Turki, »als die im Pierpamer wald erlegt im herbste des 1490«. Letnica je napačna, moralo bi biti 1491.

²²⁵ F. K. Heinrich, Krain und die Osmanen. Illyrisches Blatt 1831, 18. — J. Trdina, Zgodovina slovenskega naroda, 75. — Parapat, 91. — A. Dimitz, Geschichte Krains I, 296. — Fr. Levec, 56. — Orožen, Vojvodina Kranjska, 73—74. — J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 351.

²²⁶ I. Vrhovnik, Bitka pri Hrušici blizu Ljubljane leta 1491 in priče o njej. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1926—1927, 12—17.

²²⁷ Jorga, Notes et extraits V, št. 200—204. (M. Kos, 119—120.) — A. Klein, 122.

²²⁸ Chronicon breve, 22.

²²⁹ O tem napadu glej še: Klaić IV, 188. — Jorga II, 264—265. — F. Šišić, Rukovet spomenika. Starine XXXVII, 330—332.

²³⁰ Megiser 1231—1239. Za svoje vire citira Wolfganga Lazia Genealogiae Austriacae liber secundus, Nikolaja Claudiana in Franciska Joannesa Vitodurana.

²³¹ Valvasor XI, 488, 712; XV, 382—384. Vir mu je W. Lazius.

²³² Hermann, Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten I, 233—234. — Ilwof, MHVSt X, 263, op. 2. — Parapat, 93—94. — Fr. Levec, 56.

²³³ Ant. Koblar, Drobtnice iz furlanskih arhivov. Izvestja Muz. društva za Kranjsko (IMK) 1893, 195—196, piše, da so Turki l. 1492 požgali in razdrli cerkev in župnišče v St. Jerneju in da se tam osem let ni opravljala služba božja v cerkvi. To trdi na podlagi listine z dne 3. dec. 1500, ko je dal ljubljanski kapitelj to faro nekemu novomeškemu kanoniku pod pogojem, da s svojim denarjem pripravi cerkev za službo božjo in popravi župnišče. Možno je sicer, da je preračunavanje napačno in da so Turki uničili šentjernejsko cerkev l. 1491, ko so taborili v začetku oktobra pri Beli cerkvi. V nasprotnem slučaju pa potrjuje napad l. 1492. — Glej tudi A. Klein, 122—123.

V tem času se je Bajezit II. pripravljaj, da bi z veliko vojsko udaril na Ogrsko in Erdeljsko. Vladislav II. mu je ponujal premirje, a sultan je zahteval, da mu odstopi Dubrovnik in Vlaško ter dovoli, da bi smel skozi Hrvatsko in Slavonijo napadati dežele rimskega cesarja, torej naše slovensko ozemlje.²³⁴ Ker do premirja ni prišlo, so turške vojske napadale Ogrsko, a ne z mnogo sreče. Ker tu ni bilo uspehov, so jih poskusili doseči na zapadu. Razmere na Hrvatskem so bile zanje ugodne. Tukaj je takoj po smrti kralja Matije prišlo do večjih sporov zlasti med Frankopani in banom. Frankopani so si hoteli znova pridobiti mesta in gradove, ki so jih izgubili za časa Matije. Tako je prišlo do vojne med banom Emerikom Derenčinom in Bernardinom Frankopanom. Ko sta bila zapletena v najhujše boje, pa so naenkrat prihrumeli Turki na Hrvatsko.²³⁵

Poleti, meseca avgusta 1493, se je dvignil Hadum-paša — drugi pišejo Jakub-paša²³⁶ — z 8—10.000 konjeniki, med katerimi pa je bilo 2000 spahijev z dvema sandžakoma,²³⁷ in udaril najprej na Jajce, nato pa preko Une na Hrvatsko in še dalje na Kranjsko. Prišli so do Ljubljane in je pri tem zlasti trpela Dolenjska, kjer so napravili veliko škodo.²³⁸ Obiskali so tudi Štajersko in bili blizu Celja in Ptuja ter tu odpeljali okoli 4000 kristjanov.²³⁹ Po Valvasorju so odpeljali vsega okoli 10.000 ljudi. Na Štajerskem se jim je postavil po robu Jakob Szekely s 5000 konjeniki in celo sam kralj Maksimilijan je prihitel na Štajersko. Turki so se pred to vojsko umaknili nazaj v Bosno in spotoma silno oplenili in požgali Slavonijo in Hrvatsko. Medtem pa je hrvatski ban Emerik Derenčin zbral znatno vojsko hrvatskega in slavonskega plemstva — pridružilo se mu je tudi nekaj ljudi iz Kranjskega, kakor piše Valvasor — in na Krbavskem polju pod Udbino čakal na Turke s 3000 konjeniki in 8000 pešci — po drugih virih z 2000 konjeniki in 6000 pešci. Na pomoč mu je hitel tudi Jakob Szekely s svojo vojsko. Toda preden je dospel — Ivan Hasišteinsky pravi, da ga niso hoteli počakati, ker so hoteli vso slavo zase ohraniti, upajoč, da bodo mogli sami Turke poraziti kakor pred dvema letoma —, je prišlo do usodne bitke na Krbavskem polju, kjer je 9. septembra 1493 padel cvet hrvatskega plemstva. Sam ban je bil ujet, večina hrvatskega plemstva pa je obležala na bojišču.²⁴⁰

Katastrofa na Krbavskem polju je močno prizadela hrvatsko odporno moč. Vse je pričakovalo, da bo sedaj sultan osebno napadel preko Hrvatske Ogrsko ali celo nemško cesarstvo, kjer je prav za časa tega napada umrl cesar Friderik III. Vendar do tega ni prišlo. Zlasti Hrvatska je trepetala za svojo usodo. Hrvatski stanovi so najprej zaprosili za pomoč svojega kralja Vladislava, a ker od njega niso mnogo pričakovali, so se obrnili na novega nemškega cesarja Maksimilijana I. in mu razložili vse svoje težave, a obenem tudi poudarili, da oni s svojim življenjem ščitijo sosednje krščanske države. Toda poslej s svojo močjo ne bodo mogli več dolgo zadrževati turške sile. Turki so jim postavili rok, da se morajo do pomladi ali poletja podvreči in priznati turško nadoblast. Zato nujno prosijo, da bi jim cesar prihitel še pred pomladjo na pomoč z vojsko ali jim vsaj poslal topove in smodnik.²⁴¹

Maksimilijan, ki je že od mladosti snoval načrte o veliki vojni zoper Turke, je hrvatskim stanovom obljubil vso pomoč. Ko pa so konec poletja 1494 začeli Turki

²³⁴ Klaić IV, 188—189.

²³⁵ Istotam, 189—190. — Jorga II, 265.

²³⁶ I. Tomasić, *Chronicon breve*, 22—23, piše Cadmus-bassa.

²³⁷ Jorga II, 266.

²³⁸ Valvasor XV, 390. — Isto poroča češki potopisec Ivan Hasišteinsky z Lobkowicz: Šišić, *Starine XXXVIII*, 123—125.

²³⁹ J. Zahn, *Ueber ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischen Geschichtsquellen* 17, 79. — A. Klein, 123—124.

²⁴⁰ Unrest, 793—794. — Pismo ninskega škofa Jurija Divnića papežu Aleksandru VI. z dne 27. septembra 1493, potopis Čeha Ivana Hasišteinskega in vse drugo gradivo o tem turškem napadu ima Šišić, *Starine XXXVIII*, 33—46, 118—180. — Valvasor XV, 390—393. — Jorga II, 265—266.

²⁴¹ J. Chmel, *Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Bibliothek des Literarischen Vereines in Stuttgart X*, 1845, 459—463.

znova udarjati na Hrvatsko, je ban 10. in 26. avgusta pozival štajerskega deželnega poveljnika v Zagreb, da bi skupno zastavila turškim četam pot. Te so, močne okoli 5000 mož, kmalu po sv. Jerneju (24. avgusta) plenile okoli Zagreba in Samobora ter dosegle Ptuj. Toda niti štajerske niti kranjske čete se za to niso zmenile.²⁴²

Ker niso Turki naleteli sedaj skoro na nikak odpor, je konec septembra navalila nova vojska z okoli 20.000 ljudmi na Hrvatsko pod vodstvom nam že znanega Hadum-paše. Najprej se je razlila po modruški knežiji in pozvala Bernardina Frankopana, naj se pokori sultanu, pod čigar varstvom bo lahko v miru jedel svoj kruh. Knez je zaprosil nekaj dni odloga za premislek. Že 6. oktobra je nato poslal Hadum-paša dva ujeta hrvatska plemiča k njemu in mu zagrozil, da ga bo pričel oblegati, čim se bo vrnil iz cesarjevih dežel, kamor gre sedaj, če se ne bo podvrgel sultanu. Kako se je to izteklo, ni znano.²⁴³

Hadum-paša je medtem res krenil s svojo vojsko proti Kranjski in 5. oktobra so se Turki že pokazali pri Mokricah ob Savi, od koder so divjali po krški dolini do Kostanjevice in samostana v Pleterjah. Nato so prebredli Savo in plenili po južni Štajerski okoli Planine, Pilštajna, Žusma, Studenic, Slovenske Bistrice in Zajčkega samostana. Prav v bližini teh krajev so stali vojaki cesarja Maksimilijana. Na Kranjskem jih je bilo okoli 1200. Toda Turkom se niso upali postaviti v bran. Nekaj jih je sicer pohitelo za Turki, a ti so jih ujeli in se jim posmehovali zaradi njih čudne obleke in dolgih sulic. Večina pa sploh ni videla Turkov.²⁴⁴ Tako se tudi nova obramba, ko je skušal Maksimilijan zavarovati dežele z najemniško vojsko Landsknechtov, ni obnesla. Nasprotno, domače prebivalstvo je zaradi njihove nasilnosti mnogo trpelo.²⁴⁵

Po tem napadu na Hrvatsko se je kralj Vladislav zopet začel pogajati s sultanom zaradi premirja. Da bi ga omehčal in obenem maščeval napad na Hrvatsko, je Pavel Kiniži udaril v Srbijo in 14 dni strahovito plenil po njej. In res, Bajezit je sprejel pogajanja, ki so se zaključila 27. marca 1495 s podpisom triletnega premirja. V njem je bilo določeno, da Turki ta čas ne bodo napadali niti Ogrske in Hrvatske, niti dežel nemškega cesarja.²⁴⁶

V to premirje so bile tako vključene tudi slovenske dežele, a mir so uživale le bolj na papirju. Obmejni sandžaki se niso mogli vzdržati, da ne bi poslali vsako leto vsaj manjše čete akindžijev na ropanje. Le za l. 1495, ko je bilo sklenjeno premirje, ne ve noben vir o kakem turškem napadu na slovensko ozemlje.

Naslednje leto 1496 so Turki znova strašili po Kranjskem. Kje in kdaj, o tem nam Valvasor, ki je ta podatek posnel po Act. Publ. p. 3, ne ve nič povedati.²⁴⁷

L. 1497 so Turki ponovno pridrveli na Kranjsko in jo zelo opustošili. Največ so trpeli kraji okoli Ribnice, Cerknice in Logatca tja do Vrhnike.²⁴⁸ Bilo je to konec junija ali prve dni julija, ker v Benetkah vedo že 6. julija o turškem napadu na nekatere cesarjeve kraje »tu v bližini in nad Zadrom«, kar kaže, da je napad verjetno prišel skozi Vinodol. Turki so se vrnili domov z velikim plenom in odpeljali mnogo ljudi »iz ljubljanske doline«.²⁴⁹ Isto kot Valvasor poroča tudi Puzel, ki pa še dostavlja, da se Turki niso vrnili domov nekaznovani, temveč razkropljeni z velikimi izgubami.²⁵⁰ Dimitz²⁵¹ sklepa, da je bil prizadet tudi stiški samostan, ker je to leto opat Martin utrjeval samostan in ker je patriarh Nikolaj Donat inkorporiral samostanu

²⁴² Unrest, 794. — Klaić IV, 198.

²⁴³ Klaić IV, 198—199.

²⁴⁴ Unrest, 794—795.

²⁴⁵ Istotam.

²⁴⁶ Klaić IV, 199. — Jorga II, 267.

²⁴⁷ Valvasor XV, 392.

²⁴⁸ Istotam, 393, po MScr. Gallenb.

²⁴⁹ 6. jul.: ... di una coraria fata per turchi in alcuni lochi de l'imperador et a li confini dil re di Hungaria. Qui propinquo et de sora Zara, zoè a quelli confini, haveano menato assa anime via, et fato in val Lubiana gran danno. I Diarii di Marino Sanuto I, Venezia 1879, 674. — 9. jul.: Ancora, se intese come turchi haviano corso su quel di Lubiana lochi de l'imperador, et fato gran dano, menate via molte anime et animali. Istotam, 686.

²⁵⁰ Puzel, Idiographia, 92.

²⁵¹ Dimitz II, 7.

to leto faro v Šmarju v povračilo za škodo, ki so mu jo menda prizadeli Turki. Zadnje gotovo ne drži, ker inkorporacijsko pismo nosi datum 11. februarja 1497,²⁵² napad pa je bil poleti. Tudi utrjevanje nikakor ne kaže nujno na to, da bi bil samostan to leto napaden.

Razmere na Hrvatskem, kjer je prve dni marca 1495 postal ban Ivaniš Korvin, sin slavnega kralja Matije, so bile zelo težke, ker se je višje plemstvo odtegovalo njegovi vladi. Še bolj pa so se poslabšale, ko je l. 1497 kralj Vladislav bival dalje časa na Češkem. Medtem so Ivaniša Korvina tako očrnili pri kralju, da ga je ta proti koncu l. 1497 odstavil in imenoval novega bana. Ker Ivaniš ni hotel odstopiti, sta bila tako nekaj časa dva bana. Šele l. 1499 je postal Ivaniš zopet edini ban.²⁵³ Zato ni prav nič čudno, če so Turki kljub premirju napadali nesložno Hrvatsko in preko nje Kranjsko.

Tako so tudi l. 1498 turški akindžiji obiskali Kranjsko in to zopet konec junija ali v začetku julija. Bilo jih je okoli 20.000 in so zopet prišli ob morju preko Grobnika, od koder so nato vdrli na Kranjsko proti Ljubljani.²⁵⁴ Tudi Valvasor omenja, da so tega leta Turki napadli, a ne Kranjsko, temveč Furlanijo,²⁵⁵ kar pa glede na M. Sanuto ne bo resnično. Res so šli Turki tudi čez benečansko ozemlje — verjetno v Istri —, a Sanuto izrečno dostavlja, da tu niso delali nikake škode, ker žive v dobrem miru z Benečani. Če bi prišli v Furlanijo, bi to brez dvoma izzvalo večjo paniko v Benetkah.²⁵⁶

O kakšni obrambi ali napadu na Turke ne vemo nič. Gotovo pa je, da je štajerski poveljnik Reinprecht iz Rajhenburga razglasil 1. julija ukaz, naj bo deželna obramba pripravljena, ker so sovražniki krščanske vere na Hrvatskem in že na Kranjskem.²⁵⁷

Odnosi med Benečani in Turki, ki so bili še l. 1498, kakor smo videli, zelo prijateljski, so se nenadoma spremenili in brez posebnega povoda so se začele spomladi 1499 sovražnosti na Moreji. Benečani so bili iznenadeni. Sultan Bajezit pa je skušal s tem najprej pomiriti z mirom nezadovoljne janičarje, v drugi vrsti pa tudi doseči boljše meje na Moreji.²⁵⁸

Benečani v tej vojni niso imeli sreče. Niso doživeli sicer hujših porazov, a izgubili so mesto za mestom. Že sredi l. 1499 so se začeli v Benetkah bati turškega napada na Furlanijo, ker so izvedeli, da Skander-beg v Bosni zbira vojsko, da bi z njo udaril na same Benetke. Cel julij in avgust so prihajala taka vznemirjajoča poročila. Vendar so se Turki dvignili šele proti koncu septembra. Dne 26. septembra so v Benetkah zvedeli, da so Turki pri Ložu. Istega dne so Turki plenili po okolici Podgrada in nato krenili naprej proti Furlaniji.²⁵⁹ Dne 28. septembra je Skander-beg opoldne prešel Sočo in krenil proti Vidmu.²⁶⁰ Dne 29. septembra ponoči so Turki prekoračili Tajlamente v smeri proti Portobuffolè. Zancani, benečanski vrhovni poveljnik v Furlaniji, se je zaprl v Gradiško in tako so Turki čisto nemoteno plenili in požigali tja do Trevisa. Po celi Furlaniji je zavladal velik strah, ker so Turki sedaj kot sovražniki vse požgali

²⁵² Puzel, 91.

²⁵³ Klaić IV, 207—212.

²⁵⁴ 9. jul. 1498: In questi giorni vene lettere di... come advisava de li esser nova turchi aver corso in Lubiana su quel de l'imperador et menato via anime, et che passavano per alcuni nostri lochi, et tamen niun danno haveano facto, et dicevano haver comandamento dal suo Signor di non far niun danno a la Signoria nostra perchè havea bona paxe. Sanuto I, 1010. — V seznamu uspehov otomanske hiše piše pri l. 1498: Turchi 20 milia, per via di Mocho, core in Lubiana, et mena via assaissime anime. Sanuto IV, 327.

²⁵⁵ Valvasor XV, 393, po Megiserju, 1267 in MScr. Labac.

²⁵⁶ Parapat, 99, op. 4, razlaga Sanutove besede »Turchi coron in Lubiana« kakor da bi bili Turki pred Ljubljano. Tako pa Sanuto nikakor ni razumeti. »In Lubiana« mu pomeni skoro toliko kot »na Kranjsko«.

²⁵⁷ Po listini v graškem Joaneju: Parapat, 99.

²⁵⁸ Jorga II, 290. — H. Kretschmayr, Geschichte von Venedig II. Gotha 1920, 409—410.

²⁵⁹ 26. sept. 1499: Turchi erano sopra Los et ozi passavano il bosco alozeranno a Cinqueville, diprenderà il territorio nostro di Castelnouvo et vanno poi di longo in Friul. Sanuto II, 1372—1373.

²⁶⁰ Istotam, 1380.

in uničili, mnogo ljudi pöbili, mnogo jih odpeljali kot sužnje. Strah je bil še toliko večji, ker so prve vesti javljale, da je Turkov 17.000 konjenikov in 5000 pešcev. Končno pa se je izkazalo, da jih je bilo po izjavah turških ujetnikov vseh le 5000.²⁶¹

Ponoči od 3. na 4. oktober so se Turki pričeli vračati s plenom in ujetniki preko Taljamenta domov. Ker je bil ta zaradi deževja močno narasel, so del ujetnikov — po Sanutu 1200 — pobili, največ seveda starejše ljudi, in odpeljali večinoma otroke do 14 let. Preko Calalta in Vidma so se nato vrnili do Soče, ki so jo prekoračili pol milje daleč od Gradiške pred očmi vrhovnega poveljnika Zancanija, ki pa ni pustil nikogar iz utrdbe. Mimo Podgrada in Bakra so se z obilnim plenom vrnili domov. Spotoma so manjši oddelki obiskali tudi Goriško in oplenili severno Istro.²⁶² Neko poročilo iz Rašporja z dne 21. oktobra pripominja, da so naredili več škode po cesarjevih deželah kot po benečanskih, čeprav je cesar tedaj živel v miru s Turki.²⁶³

Tako so spet največ trpeli Slovenci, čeprav je napad segel blizu do Benetk, ki jim je bil namenjen.²⁶⁴ Vojna z Benečani se je pa nadaljevala in, ker se je l. 1500 še razširila na Ogrsko, ki se je pridružila Benetkam, ni čudno, če so se tudi l. 1500 in 1501 širile novice o turških pripravah za nove napade proti Istri in Furlaniji,²⁶⁵ pri čemer je bila tudi Kranjska s Krasom prisiljena k vedni pripravljenosti. Toda do novega napada ni prišlo. Odkar je stopil v vojno zoper Turke tudi ogrski kralj Vladislav II., so ogrske in hrvatske čete vezale njihove sile v Bosni in Srbiji ter jim zapirale pot v slovenske dežele. Poleg tega pa so bili Turki zaposleni tudi z neprestanimi napadi na benečansko Dalmacijo in Morejo.²⁶⁶ Tako se je vojna vlekla brez posebnih odločitev še do konca l. 1502, ko je 14. decembra sultan podpisal mir z Benečani.²⁶⁷ Z Vladislavom pa je bilo šele 20. avgusta 1503 sklenjeno sedemletno premirje. Za naše kraje je najvažnejše, da so se Turki obvezali, da za ves čas premirja ne bodo napadali skozi ozemlje kralja Vladislava drugih krščanskih dežel.²⁶⁸

Zdi se, da so se Turki te pogodbe tudi v resnici držali, ker do l. 1511 nam ne poroča noben vir o kakem turškem napadu na slovensko ozemlje. Takega miru pa ni bila deležna Hrvatska, po kateri so skoro vsako leto in še po večkrat plenile manjše čete bosenskih Turkov.²⁶⁹

Vendar miru tudi slovenske dežele, zlasti Primorska in Notranjska, niso bile deležne. V začetku l. 1508 je prišlo do dolgotrajne in hude vojne med cesarjem Maksimilijanom in Benečani, ker mu ti niso dovolili, da bi šel preko njih ozemlja z večjo vojsko na kronanje v Rim. Vojska se je vlekla do l. 1516 z menjajočo se srečo za Benečane in Maksimilijana, a Kranjska in Primorska sta pri tem mnogo trpeli, ker je boj divjal večkrat prav čez njiju zapadne dele.²⁷⁰

Poleg tega pa so slovenske dežele morale kljub premirju s Turki vendarle obratiti veliko pozornost tudi na svojo vzhodno mejo. Zaradi turških napadov na Hrvatsko je bilo treba biti vedno pripravljen. Vsak napad na Hrvatsko je izzval strah na Kranjskem, ker ni bilo mogoče vedeti, do kod bo napad segel. Vohuni, ki so jih vzdrževale dežele v turški Bosni ali blizu njene meje, so poročali o vsakem turškem zbiranju in tako držali dežele v vedni pripravljenosti. L. 1508 se je razširila julija in novembra novica, da nameravajo Turki napasti proti Ljubljani ter v Istro in Furlanijo. Enako poročilo je prišlo tudi oktobra 1509.²⁷¹ Zato nam je razumljiva instrukcija, ki so jo sklenile Zgornja in Spodnja Avstrija, Štajerska, Koroška in Kranjska na

²⁶¹ Istotam III, 6—7, 38.

²⁶² Istotam, 28, 29.

²⁶³ Istotam, 38.

²⁶⁴ O napadu govore obširno: Pio Paschini, *Storia del Friuli III*. Udine 1936, 191—194. — V. Joppi, Antonio Burlo ed i Turchi in Friuli. AT 1882, 300—308. — Jorga II, 293.

²⁶⁵ Sanuto III, 201, 323, 391, 394, 691, 1543; IV, 83, 86. — Glej tudi Paschini III, 194.

²⁶⁶ Klaić IV, 215—218.

²⁶⁷ Kretschmayr II, 415. — Jorga II, 299.

²⁶⁸ Klaić IV, 220.

²⁶⁹ Klaić IV, 233—236.

²⁷⁰ Dimitz II, 9—20.

²⁷¹ Sanuto VII, 590, 659; IX, 225.

skupnem sestanku v Mürzzuschlagu 10. novembra 1508 za prihodnji državni zbor v Wormsu. V njej opominjajo državne kneze, naj pomislijo, kako se je razširila v 54 letih turška država na mnogo krščanskih cesarstev, kraljestev, kneževin in gospostev ter prišla sedaj že tako daleč, da lahko doseže Kranjsko in deloma tudi Štajersko v dveh dneh. Doslej so imele te dežele v Hrvatski močan ščit, preko katerega Turki z manjšimi silami niso mogli priti. V zadnjih letih pa so Hrvatsko tolikokrat napadli in jo tako uničili ter odpeljali ali pobili toliko ljudi, da se brez pomoči od zunaj ne bo mogla več dolgo obdržati. Samo letos so odtrgali od nje 30 milj ozemlja. Pa tudi te dežele so mnogo trpele. Na Kranjsko so v 40 letih 27 krat vpadli, jo opleni in požgali. Iz vseh teh dežel so ta čas odpeljali ali pobili do 200.000 ljudi. V zadnjih 34 letih so šle te dežele dvakrat z vsemi svojimi silami zoper Turke, a so bile vedno preslabe in so izgubile pri tem mnogo plemstva. Zato tudi same ne morejo več dovolj pomagati Hrvatski in prosijo cesarja in državne stanovne, da prihitijo na pomoč, sicer bodo Turki počasi uničili vse krščanske države.²⁷²

Hrvatska je v tem času res mnogo trpela. Obmejni sandžaki se za premirje niso mnogo brigali, posebno še, ker so se v tedaj divjajoči avstrijsko-benečanski vojni trudili tako Benečani kakor Maksimilijan, da bi si pridobili njih naklonjenost. Maksimilijan je v juniju 1510 poslal iz Augsburga k bosenskemu sandžaku Feris-beju svojega odposlanca, ki ga je skušal nagovoriti, da bi udaril na benečansko Dalmacijo in Albanijo. Istočasno so tudi Benečani iskali pomoči v Carigradu in jo tudi dosegli. Vendar pa je Bajazit kljub temu julija 1510 še podaljšal premirje z ogrskim kraljem in ga naslednjega leta obnovil še za pet let.²⁷³

Prav za časa pogajanj med sultanom in Vladislavom za podaljšanje premirja l. 1511 je doživela Hrvatska nov turški napad, ki je segel tudi na Kranjsko. Valvasor poroča na podlagi Not. Prov. na treh mestih, da so Turki v jeseni l. 1511 silovito napadli Metliko in Slovensko marko, prav tako pa tudi grofiji Goriško in Pazinsko ter ves Kras in pri tem odpeljali več sto ljudi.²⁷⁴ Podrobnejše poročilo se nam je ohranilo v pismu Bernardina Frankopana na grofa Jurija Brandenburškega z dne 5. septembra 1511. Po tem poročilu je vdrla na Hrvatsko več ko 2000 Turkov, ki so 22. avgusta opustošili posestva B. Frankopana v Modrušu, tu prenočili, naslednji dan divjali okoli Ribnika, nato prekoračili Kolpo pri Metliki in tu plenili zlasti po posestvih nemškega viteškega reda. Posamezni oddelki akindžijev so prišli do Mehovega. Na povratku so opustošili še okolico Ozlja, se polastili gradu Dubovca, kjer so tudi vso okolico požgali in izropali.²⁷⁵ Tudi v Benetkah so že 28. avgusta vedeli, da so se Turki zelo približali njihovi meji.²⁷⁶ Ničesar pa ne vedo o tem, da bi Turki napadli tudi Istro, Kras in Goriško, kakor poroča Valvasor. Iz odgovora kranjskega deželnega zbora cesarju 7. avgusta in 10. decembra 1512 je razvidno, da so l. 1511 Kras in Istro opustošili Benečani, ker avstrijsko-benečanska vojna je trajala še vedno. Cesar je namreč želel, da bi mu stanovi dali za nadaljevanje vojne z Benečani 6000 gld. Ti pa so mu odgovorili, da je to nemogoče, ker so Istro in Kras opustošili Benečani, grofijo Metliško in nekaj krajev v Slovenski marki pa so preteklo jesen Turki tako opustošili, da dežela od tód ne more pričakovati nobenih dajatev.²⁷⁷ Po vsem tem je gotovo, da se je Valvasor zmotil in zamenjal Benečane in Turke, ker res so l. 1511 Benečani pridrli do Postojne in sta Kras in Istra zaradi njih mnogo trpela.²⁷⁸

²⁷² Državni arhiv pri Narodnem muzeju v Ljubljani; Stanovski arhiv; Müllnerjeva preureditev; Landesverteidigung (odslej citiram: Stan. arh., Land. ver.), stari fasc. 97.

²⁷³ Klaić IV, 246.

²⁷⁴ Valvasor XI, 376, 389; XV, 402.

²⁷⁵ A. Horvat, Véghelejek oklevéltára I, št. XXXI. — Fr. K(omatar), Der Türkeneinfall in Krain und Kroatien im Jahre 1511. Laibacher Zeitung 1910, št. 34. — Klaić IV, 247–248.

²⁷⁶ Sanuto XII, 412.

²⁷⁷ 7. avg. 1512: So sein auch dy grafschafft Mettling vnd etweuill örter der march des nagst uerschynen Herbits von den turgkn also ubertzogen mit Rawb prant vnd hinfuerung des volgks solchen schaad beschehenn das sich ain Landtschafft in Kraynn khains Zuetuens von denselbn flegkhn trostn mugen. — 10. dec. 1512: So ist dy grafschafft mettling sunder der vergangn XItn Jares von den turgkn also beschedigt vnd überzogn, das... Stan. arh., fasc. 211.

²⁷⁸ Dimitz II, 14.

Ne dolgo po tem napadu se je zgodila važna sprememba na turškem prestolu. Selimu, mlajšemu sinu Bajezita II., proti kateremu se je že večkrat uprl, se je posrečilo, da je pridobil na svojo stran janičarje, ki so 23. aprila 1512 vrgli Bajezita in oklicali Selima za sultana. Selim I. (1512—1520), bojeviti in brezobzirni občudovalec velikega Mohameda II. in Aleksandra Velikega, je začetnik nove dobe razširjanja in zaokroževanja velike osmanske države.²⁷⁹

Še preden je nastopil Selim vlado, je bilo Maksimilijanu in celi Evropi, zlasti še Ogrski in Poljski, jasno, da bo po smrti Bajezita II. zapihal v Turčiji drugačen veter. Že 4. januarja 1512 je izjavil Maksimilijan kranjskim deželnim stanovom, da postajajo Turki zopet nevarni. Sedanji sultan je miroljuben, nista pa taka njegova dva starejša sinova. Zato je pričakovati novih turških napadov, ki bodo tem hujši, čim manj bo dežela pripravljena nanje.²⁸⁰ In bodočnost je pokazala, da se cesar ni motil v osebi novega sultana, pač pa ni poznal njegovih načrtov.

Kljub strahu, ki ga je izzval Selimov nastop vlade v srednji Evropi, vendar ni za časa Selima tukaj prišlo do večje vojne. Prvo leto je zaradi bojov z brati in drugimi sorodniki poteklo vobče mirno. Le obmejni sandžaki v Bosni so začeli pogostejše in silnejše napadati sosednjo Hrvatsko. Jeseni l. 1512 so se polastili mesta Srebrenika in cele srebreniške banovine, nekdanje Usore.²⁸¹ Nato so se usmerili turški napadi dalje proti Skradinu, ki so ga skušali zasesti. Naslednjega leta so zavzeli več krajev ob Cetini. Knin in Sinj sta bila v resni nevarnosti. Ko so kmalu nato udarili na ozemlje med Uno in Kolpo, se je posrečilo banu Petru Berislaviću, da jih je 16. avgusta 1513 popolnoma porazil.²⁸² Vendar zaradi tega neuspeha turški napadi niso prenehali. Naslednjega leta so bili zopet pod Skradinom, 10.000 jih je poskušalo zavzeti Knin.

V času, ko se je na Ogrskem zbirala nova križarska vojska zoper Turke, ki pa se je sprevrgla v velik kmečki upor pod vodstvom Jurija Doža, so imeli na Hrvatskem mnogo dela s turškimi napadi, ki so sedaj sledili skoro brez prestanka eden drugemu. Ko je ban nato l. 1515 zbral večjo vojsko in z njo vdrl v Bosno, je doživel hud poraz.

Turki so se sedaj vrgli na Jajce, ki je veljalo za močno utrdbo v obrambnem sestavu Hrvatske. Vse utrdbe okoli njega so padle Turkom v roke, Jajce samo pa se je obdržalo.²⁸³

Razmere na Ogrskem in Hrvatskem so se s smrtjo Vladislava II. 23. marca 1516 zelo poslabšale. Njegov sin in naslednik Ludovik II. ni bil niti 10 let star. Magnati in prelati so se pričeli prepirati, kdo in kako naj upravlja državo za kraljeve mladoletnosti, kar je pripravilo državo na rob prepada.²⁸⁴ Prav v času največje zmede — 24. aprila 1516 se je sešel ogrski državni zbor, da končno uredi upravo države — so Turki izvedli nov napad na Hrvatsko in dalje na Kranjsko. Napad je v prvi vrsti veljal Frankopanski posesti. Kakih 3000 Turkov pa je vdrlo dalje in ti so 27. aprila prišli v bližino Pivke »in Val de Selese«, 40 it. milj od Gorice. S seboj so odpeljali 1500 ljudi in plena v vrednosti 20.000 dukatov. O njihovem povratku vedo v Vidmu že 1. maja.²⁸⁵ O tem napadu govori tudi cesar Maksimilijan v svoji instrukciji za deželni zbor v Ljubljani z dne 4. junija 1516, kjer dolži Benečane, da so oni naščuvali

²⁷⁹ Jorga II, 313—315.

²⁸⁰ Stan. arh., fasc. 211.

²⁸¹ Klaić IV, 250.

²⁸² Istotam, 253—254. — M. Mesić, Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II.

Rad III, 6.

²⁸³ Klaić IV, 258—259.

²⁸⁴ Istotam, 267—268.

²⁸⁵ 27. aprila 1516: turchi, cavalli 5000, erano vicino a Goricia, sichè tutti quelli lochi e castelli erano in fuga. Sanuto XXII, 167. — 27. apr.: ... quelli turchi sono cavali 3000 solamente et erano in Val de Selese propinquo a l'Istria et Gorizia. Istotam, 168. — 28. apr.: quei 3000 cavali fo dito turchi, quali venivano a la volta di Friul, sono in una valle di sora di la Pincha, mia 40 di là di Gorizia. Istotam, 175. — 1. maja: Come li turchi, quali venivano in Friul, pa che in Lubiana, in lochi di l'Imperador, habbi fatto preda de anime 1500 et botini per ducati 20 milia, et sono ritornati via con le anime et butini. Istotam, 184.

Turke, da so se ti o sv. Juriju dvignili na Hrvatsko in na več krajih vpadli preko meje na Kranjsko, nagrabili velik plen in odpeljali mnogo ljudi.²⁸⁶ Gotovo so bili ob tej priliki tudi pri Kostelu, ker so takrat odnesli srebrn kelih in več drugih stvari iz farne cerkve.²⁸⁷ Ne smemo namreč pozabiti, da je avstrijsko-benečanska vojna trajala še vedno.

Pri neprestanih turških napadih na Hrvatsko je bil ta naval na Kranjsko verjetno samo slučajen pljus, ki je segel preko hrvatske meje. Kljub temu, da je sultan Selim, ki je bil ta čas zaposlen z vojno proti Egiptu, ponujal mlademu ogrskemu kralju premirje, so bosenski sandžaki nadaljevali z napadi na Hrvatsko ali morda prav zato, da bi kralja prisilili na sprejem kakršnih koli pogojev. Toda ta čas je bil tudi papež Leon X. na delu za novo križarsko vojsko proti Turkom. Proti koncu l. 1516 mu je uspelo, da je pomiril cesarja Maksimilijana s francoskim kraljem Francem I. in Benečani.²⁸⁸ Tako je bila podana osnova za veliko ligo proti Turkom. Papež je dal posebni komisiji izdelati podroben načrt za veliko vojno s Turki, katerih državo naj bi krščanska ekspedicija v treh letih popolnoma uničila. Da so se s tem načrtom resno bavili tudi na Kranjskem, priča ohranjeni načrt v arhivu deželnih stanov s pridejanim izvlečkom.²⁸⁹

Iz te ekspedicije seveda ni bilo nič. Sultan Selim je medtem zmagoslavno dokončal svoje delo v Egiptu in Aziji in se vrnil julija 1518 v Carigrad kot gospodar vsega muslimanskega sveta. Vendar se tudi sedaj ni obrnil zoper Evropo, temveč je l. 1519 sklenil z ogrskim kraljem triletno premirje.²⁹⁰

Toda obmejni predeli tega niso bili deležni. Bosenski sandžaki so napadali in širili svojo oblast vse dalje. Beneški poslanik piše 28. julija 1519, da je ogrsko kraljestvo imelo za časa kralja Matije 72 županij, sedaj pa jih ima samo 55, vsem ostalim, ki leže v glavnem v Bosni in Hrvatski, pa gospodujejo Turki.²⁹¹ Ker zaradi razmer na Ogrskem Hrvatim niso mogli upati na nobeno pomoč od države, so se pričeli obračati na novega nemškega cesarja Karla V. in nadvojvodo Ferdinanda ter skušali najti opore pri slovenskih deželah.

Ne dolgo po tem je nenadoma umrl sultan Selim (20. septembra 1520).²⁹² Z njim se konča sorazmerno dolga doba, ko so slovenske dežele uživale večinoma mir pred Turki. Od smrti Mohameda II. do nastopa Sulejmana II. je bila turška politika bodisi vobče miroljubna bodisi — kakor za Selima — vsaj za Evropo. Vendar zaradi svojevrstne ureditve turške države, kjer so obmejni sandžaki imeli več ali manj proste roke, so obmejne krščanske dežele doživljale kljub formalnemu miru ali vsaj premirju skoro vsako leto manjše ali večje napade, ki so zlasti oživeli za časa Selima in dali slutiti, da se bliža doba novih velikih turških osvojitvev. Vsi so pričakovali, da je ta čas nastopil že s Selimom. Toda on se je lotil ureditve v neosmanskem muslimanskem svetu in je svoje cilje popolnoma dosegel. Evropa je sedaj s strahom pričakovala, da se bo obrnil zoper njo. Nenadna smrt je ta strah ublažila, a le za kratek čas, ker njegov sin in naslednik, Sulejman II., je poprijel delo tam, kjer ga je oče zapustil.

²⁸⁶ On allen Zweifel sein yzt sannt Jörigen tag verganngen, dieselben Turcken durch Sy (Venediger) bewegt worden, das Sy sich mit etlichem Kriegsfolgkh heraus in Krabaten, auch an etlichen ennden an die Grenizen vnnd örter vnseres Furstenthumbs Crain getan vnnd sich derselben ennden vnnderstannden haben... einen mercklichen Rawb zuerlangen. Stan. arh., fasc. 211.

²⁸⁷ Ander Klaynhayt mit samt dem silbrein Khelich ist hietz XI Jar von den vnglaubigen weckh genumen vnd entraubet waren. Stan. arh., fasc. 48 b. Inventar cerkvenih dragocenosti z dne 22. oktobra 1526.

²⁸⁸ Kretschmayr II, 446—447.

²⁸⁹ Stan. arh., fasc. 122. — Glej tudi H. J. Zeibig, Der Ausschuss-Landtag der gesamten österreichischen Erblände zu Innsbruck 1518. Archiv für Kunde öst. Geschichts-Quellen XIII, 213—215.

²⁹⁰ Mesič, Rad III, 40—41.

²⁹¹ Klaić IV, 278.

²⁹² Jorga II, 341.

IV.

Od zavzetja Beograda do Sulejmanovega pohoda na Dunaj (1521—1532)

Sulejman II. (1520—1566) ni bil rojen vojak niti osvajalec po svoji naravi, ker ni bil zadosti častihlepen. A kljub temu je bil dober vojskovodja, poleg tega pa tudi moder državnik. Vendar pa je nadaljeval z osvajačno politiko svojega očeta, ker ga je sililo v to spoznanje, da mora svoji državi dati trdne naravne meje, da bo tako dobro zavarovana pred vsemi sovražnimi načrti in napadi. Poleg tega pa je bilo treba skrbeti za to, da je velika armada imela delo, ki ji je donašalo slavo in plen. Pri tako veliki stalni vojski je bilo možno samo dvoje: ali jo z novimi osvajanjem zaposliti ali pa jo pustiti brez dela in živeti v stalni nevarnosti uporov, kakor je to bilo za Bajezita II.; Sulejman je izvolil prvo.²⁹³

Takoj po smrti Selima I. je v pravkar pokorjeni Siriji izbruhnil upor, ki je imel za posledico, da je mladi Sulejman sam ponudil ogrskemu kralju Ludoviku podaljšanje premirja. Na nasvet svojih nepremišljenih svetovalcev pa je Ludovik ukazal sultanovega odposlanca vreči v ječo. Ni čudno, če je to Sulejmana silno užalilo in se je takoj odločil za veliko vojno z Ogrji. Tako je Ogrska sama predčasno priklicala nesrečo sebi in svojim sosedom.²⁹⁴

Ker je bil upor v Siriji kmalu udušen, je Sulejman vso svojo pozornost obrnil na Ogrsko. Z veliko vojsko je krenil iz Carigrada z namero, da se polasti Beograda, ki je zapiral pot na Ogrsko. Junija 1521 je ogromna turška vojska pričela oblegati Beograd, ki se je kljub junaški obrambi moral 29. avgusta predati. Že pred njim je padel v turške roke močno utrjeni Šabac.²⁹⁵

Navzočnost samega sultana s toliko vojsko na Balkanu je izzvala v vseh bližnjih deželah velik strah. Predvsem je bil ta upravičen na Hrvaškem, kjer je bilo od l. 1520 bansko mesto nezasedeno. Zdi se, da je Ludovik resno mislil prepustiti Hrvaško njeni usodi. Zato ni čudno, če si je hrvaška gospoda skušala sama pomagati. Zlasti ko je sultan prišel z vojsko pred Beograd, je bilo treba nekaj narediti za rešitev. Zato so se začeli Hrvati pogajati z bosenskim sandžakom in sultanovimi odposlanci o svoji predaji, hoteč s tem odvrniti pretečo turško silo od sebe, kar se jim je tudi posrečilo. Vendar do kakšnih sklepov ni prišlo, čeprav se je že splošno govorilo, da je Hrvatska sklenila podrediti se sultanu in mu plačati harač.²⁹⁶ Tudi kranjski deželni stanovi so bili že obveščeni o tem, da so Hrvati sklenili sporazum s Turki tako, da jim bodo plačevali tribut, Turki pa smejo po svoji volji vpadati preko Hrvaške, ki o teh napadih ne bo več obveščala Kranjske ne s svarilnimi streli in grmadami ne s pismenimi sporočili. Ker je dežela Kranjska tako izgubila svoj ščit in je sedaj soseda Turkov, nujno prosijo deželni stanovi, naj se nemudoma postavijo vohuni in straže ob vseh štirih vpadnih cestah in to v Mokricah ob Savi, Metliki, Poljanah in ob cesti v Istro in na Kras, da ne bodo mogli Turki nenapovedani vdirati v deželo.²⁹⁷

Vse je pričakovalo, da bodo turške vojske udarile tudi ob Savi navzgor. Tako sporočajo kranjski stanovi 25. avgusta 1521 Ferdinandu, da so izdali ukaz, da morajo kmetje čimprej omlatiti žito in ga takoj spraviti na varno v mesta in gradove ter poskrbeti vse pravočasno za zadostno obrambo.²⁹⁸ Koroška in Štajerska sta sklenili, da se pošlje Kranjski na pomoč vojska, ki se namesti pri Brežicah, Krškem, Kostanjevici in Metliki, da se tako prepreči Turkom vpad v deželo.²⁹⁹ Padec Beograda pa je izzval razumljivo pravo paniko. Že 30. avgusta se je razširila vest, da gre sedaj

²⁹³ Jorga II, 345, 350.

²⁹⁴ Klaić IV, 293. — Jorga II, 385—386.

²⁹⁵ Jorga II, 386—389.

²⁹⁶ Klaić IV, 316—317. — M. Mesić, Hrvati nakon bana Berislavića do Muhačke bitke.

Rad XVIII, 90—92.

²⁹⁷ Stan. arh., fasc. 212 (spis iz l. 1521 brez datuma).

²⁹⁸ Istotam.

²⁹⁹ Istotam.

20.000 Turkov na Štajersko in v Avstrijo, 20.000 pa na Slavonijo, Kranjsko in dalje proti zapadu.³⁰⁰

Vendar na srečo to ni bilo res. Ko je Sulejman zavzel Beograd, ga je ukazal popraviti in oskrbeti s topovi, sam pa se je vrnil s svojo vojsko v Carigrad, zadovoljen, da je odprl svojim četam južno mejo Ogrske in Slavonije, ki naj bi se sedaj najprej izčrpali v neprestanih turških napadih. Sam pa je sedaj nameraval urediti vzhod.³⁰¹

Obmejni sandžaki so odslej pričeli z vso silo napadati proti severu in zapadu. Zlasti so se vrgli na Hrvatsko, ki je pri zadnjem sultanovem pohodu proti Beogradu tako spretno rešila svojo usodo. Zato pa so se sedaj hoteli maščevati in tako sta bosenski in mostarski sandžak začela z večjimi nastopi proti Hrvatski, kjer so imeli namen, osvojiti glavne utrjene točke.³⁰² Ker je nadvojvoda Ferdinand, da bi zavaroval svoje avstrijske dežele, začel podpirati Hrvatsko gmotno in moralno, so Turki razširili svoje napade tudi na njegove dežele, zlasti na Kranjsko.

Kljub vsem sklepom deželnih zborov v l. 1521, kjer so govorili, da je treba zastražiti mejo in ob vseh cestah postaviti vohune, da bi Turki ne vdrlí nenadoma, so spomladi 1522 vendar prišli ti čisto nepričakovani v deželo in našli narod popolnoma nepripravljen.³⁰³ S tem se strinja tudi Valvasorjevo pripovedovanje, da so Turki na cvetno nedeljo (13. aprila) vpadli v Pivko in v Slavini odpeljali duhovnika od oltarja prav tedaj, ko je čital pasijon. Po treh dneh ropanja so se vrnili mimo Ribnice in Kočevja na Hrvatsko.³⁰⁴ Tudi sedaj so prišli Turki, ki jih je bilo do 10.000, na Kranjsko skozi Vinodol in preko Grobnika, kjer so prenočevali 12. aprila, nakar so naslednji dan šli mimo Podgrada, Prema, Šilentabra in Slavine tja do Postojne; 15. aprila so se že vračali z velikim plenom in več tisoč ujetniki preko Kočevja in Kostela.³⁰⁵ Pri tem so požgali tudi dve podružnični cerkvi kostelske fare in ju izropali.³⁰⁶ Na povratku pa so zadeli na vojsko hrvatskega bana Ivana Karlovića, ki jih je s svojimi 2000 konjeniki napadel, potolkel in prisilil, da so zapustili vsaj del svojega obilnega plena.³⁰⁷

Kmalu po tem napadu na Kranjsko so se Turki vrgli z vso silo na Knin in Skradin ter ju osvojili. Tudi Klisa so se skušali polastiti, a to jim je spodletelo. Nadvojvoda Ferdinand je takoj po turškem napadu na Kranjsko poslal na Hrvatsko svojega vrhovnega poveljnika Nikolaja Salma, da je sodeloval pri obrambi dežele. Tako se je posrečilo za nekaj časa obvarovati Hrvatsko nadaljnjih izgub.³⁰⁸

Vendar so se takoj v začetku 1523 turški napadi obnovili. Ker so doslej Turki običajno prihajali v deželo šele v aprilu in kasneje, je bila tudi kranjska deželna

³⁰⁰ Sanuto XXXI, 315.

³⁰¹ Klaić IV, 298.

³⁰² Istotam, 319.

³⁰³ 23. aprila 1522: Ist nit klain zuerparmen, das in jungsten der Turkhen vberfallen so gar khain Khundschaft ordnung trost hilff Rettung noch widerstannd gewest noch furgenomen worden. — Maj 1522: das er der turkh am palm tag nechstuerschinen im Lannd zu Crain dem Haus österreich zustenndig das volkh vnuersehner sachen am maisten in der kirchen vberfalle, die Cristen daselbst jamerlich ermordet die fleckhen ausgebrant vnnd etlich taussent menschen hynweg geschlaiff. Stan. arch., fasc. 212.

³⁰⁴ Valvasor XV, 421.

³⁰⁵ 13. apr. 1522: In questa hora, a hora prima di nocte, per diverse man de messi, qual diceano haver visto esser castramentati gran numero de turchi apresso Postoyna in uno certo luoco ditto Slavin... Inteso, habiamo de certo che essi turchi scoreno per il Carso a questa via de Gorizia... — 14. aprila: Lo esercito dicese esser al numero 10 milia, et a di 12 dil presente alozorno suso la campagna de Grobnico, et vene a di 13 suso per la via de Castelnovo, et hanno passato apresso Pám (= Prem) et sono andati al Taber de Silavagora, et tutte quelle ville hanno malmenato... In questa note hanno alozato a Masderta (= Razdrto). Sanuto XXXIII, 155—156.

³⁰⁶ Vnd die zway zw Kirchen vnser frawen in Costl seind hietz IIII Jar verprent waren von den vnglaubigen vnd habent gar nicht als fiech. Stan. arch., fasc. 48 b. Inventar cerkvenih dragocenosti z dne 22. oktobra 1526. — A. Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1526. IMK 1895, 248.

³⁰⁷ Sanuto XXXIII, 163, 196, 202. — Mesić, Rad XVIII, 149—150.

³⁰⁸ Klaić IV, 320—323.

obramba urejena tako, da je nastopila šele z aprilom. Tega leta pa so jo Turki prehiteli. Vpadli so na Kranjsko že v postu, to je med 18. februarjem in koncem marca, ko se jih zaradi zime pač nihče ni nadejal.³⁰⁰ Verjetno je bilo to že februarja, ker neko poročilo z dne 28. februarja 1523 iz Tržiča ob morju izraža bojazen, da bi Turki, ki so v bližini, ne prišli sedaj tudi v Istro in Furlanijo.³¹⁰ Katere kraje je napad zajel, iz teh virov ni razvidno. Verjetno pa so bili tokrat v okolici Metlike, ker komtur nemškega viteškega reda piše tega leta, da za Kranjsko, zlasti pa za okolico Metlike, ni pričakovati drugega, kakor da bodo Turki od tod kmalu odpeljali vse ljudi v večno sužnost. Sam bi prav rad prodal za polovično ceno tukajšnje redovno imetje; a to je težko in poleg tega tudi deželni upravitelj ne dovoli, da bi se denar odpeljal iz dežele.³¹¹

Hrvatska je medtem doživljala čimdalje hujše napade. V precejšnji meri je pri njeni obrambi odslej sodeloval Ferdinand in njegove dedne dežele. Ko pa so proti koncu l. 1523 turški napadi prenehali, je Ferdinand ukazal razpustiti vojsko za čas zime, da se nekaj prihrani. Toda Turki so to izrabili in kljub zimi so v času od sv. Martina 1523 do 20. januarja 1524 osemkrat plenili po Hrvatski³¹² in prišli o božiču do Kolpe.³¹³ V teh napadih so se Turki decembra 1523 polastili važne hrvatske utrdbe Ostrovice.³¹⁴

Padec Ostrovice je bil velik udarec za Hrvate in je pomenil znatno povečanje nevarnosti za avstrijske dedne dežele, v prvi vrsti za Kranjsko. Ferdinand, ki je čimdalje jasneje videl, da se zbira nevihta nad Hrvatsko in njegovimi deželami, je skušal svoje dežele zavarovati, kolikor in kakor je mogel. Ker je Hrvatska po svoji legi bila predstraža Kranjske in tudi Štajerske, je Ferdinand skušal doseči pri svaku Ludoviku II., da bi mu prepustil Hrvatsko. Do tega pa ni prišlo.³¹⁵ Da bi pa vendar zavaroval svoje dežele, se je odločil, da bo vzdrževal na Hrvatskem obmejne gradove in nekaj vojske ter skrbel tu za dobro obveščevalno službo. Tako je 18. februarja 1524 sporočil Ludoviku, da je sklenil sedaj poslati na Hrvatsko 200 lahkih konjenikov in 600 pešcev. Istega leta (22. oktobra) pa je prevzel od Nikole Zrinskega v svojo oskrbo za dve leti Novigrad in Dobro njivo ob Uni zaradi obrambe pred Turki.³¹⁶

Ker turški napadi niso prenehali, je Ferdinand 13. februarja 1524 naročil Kranjski, da poskrbi, da se Kras in vsa meja do Save zavaruje tako, da se gozdovi zasekajo, ceste prekopljejo, vsi prehodi in brodi zastražijo, da se tako zapre Turkom pot v deželo.³¹⁷ Vendar o sv. Juriju so bili Turki zopet v deželi. Bilo jih je okoli 5000, med njimi 400 strelcev. Vnovič so si izbrali za torišče Metliško. Tri dni so napadali Metliko, a utrjenega mesta niso mogli zavzeti. Ko tu niso uspeli, so se vrgli na okolico in jo silno opleni. Ujeli so do 4000 ljudi, med njimi tudi Ivana Semeniča, in se z njimi in ogromnim plenom vrnili v Bosno.³¹⁸ V kolikor so se ljudje sedaj

³⁰⁰ Auch in negstuerschiner vassn, zw der Zeitt, als man sich des am wenigsten, des winthers halbn, versehen in vnser Herzogthumb Crain, durch Krabathn gefallen, daraus etlich tausent Cristenmenschen, von mannen, weibern vnd Khindern jamerlichen ermordert, mißbraucht, gefanngen, gepunden vnd ellendlich in die Türkhey geschlaiff vnd verfuert, die flegkhen verprennt, verderbt vnnd verbuest hat. Ferdinandova instrukcija z dne 26. junija 1523. Stan. arh., fasc. 212. — Skoro z istimi besedami poroča Valvasor XI, 593 in XV, 421—422.

³¹⁰ Sanuto XXXIII, 634. — Glej tudi op. 326.

³¹¹ Kozina, Zur Geschichte des deutschen Ritter-Ordens in Krain. MHVK 1863, 36, št. 70.

³¹² Klaić IV, 325.

³¹³ Stan. arh., fasc. 212, spis z dne 21. februarja 1524.

³¹⁴ Klaić IV, 326. — Mesić, Hrvati nakon bana Berislavića. Rad XXII, 73—74.

³¹⁵ Klaić IV, 324.

³¹⁶ R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine I. (Mon. spec. hist. Slav. mer. XV.) Zagreb 1884, 2—4. — Klaić IV, 326.

³¹⁷ Stan. arh., fasc. 212.

³¹⁸ 27. aprila 1524: Avisa come turchi, eri fo 8 zorni, numero 5000, tra i quelli erano 400 schiopetieri, hanno corso per uno loco ditto Metichla, e hanno menato via un gran numero de anime e di cosse, esser ritornati ne la Bossina. Sanuto XXXVI, 273. — 7. marca 1525: zw vergangen sand Jorgen tag, als die thurgkhn Mettlinger poden vberfallen... Stan. arh., fasc. 122. — Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti, IMK 1895, 21. — Klaić IV, 328. — Mesić, Rad XXII, 85.

poskrili in rešili, jih je potem pobrala še kuga, ki so jo najbrže zanesli Turki, tako da je po poročilu kranjskih stanov 1. decembra 1524 bilo na vsem metliškem ozemlju, izvzemši mesta, komaj 40 za boj sposobnih moških.³¹⁹

Čimdalje bolj jasno je bilo, da hočejo Turki res uničiti Hrvatsko, nakar bi prišla na vrsto Kranjska in ostale avstrijske dežele. Ferdinand se je tega dobro zavedal in je zato vedno pritiskal na dežele, naj mu dajo čim več vojske. Tako je v svoji instrukciji za deželni zbor v Kamniku z dne 4. novembra 1524 pisal, da se je dosednji način obrambe v deželi sami izkazal za slabega, ker se pri tem dežela samo izčrpuje, koristi pa nima nič. Zato misli, da bo bolje, če se postavi na samo turško mejo stalna močna vojska, ki ne bo samo branila, temveč bo tudi sama vpadala v turške dežele in jih uničevala. Zato je seveda potrebna znatna denarna pomoč, ki naj mu jo dežela nakaže v ta namen. Toda stanovi so mu odgovorili, da je ne morejo dati, ker je dežela opustošena in ljudje umirajo od lakote.³²⁰

Ne samo turški napadi, temveč tudi neprestani vpoklici in vedno stanje pripravljenosti so uničevali odporno moč Kranjske in drugih obmejnih dežel. Brž ko je prišlo poročilo, da se Turki zbirajo, sta po dva topovska strela (kreidschuss) z določenih krajev oznanila to novico in razglasila, naj se vsi pripravijo na pretečo nevarnost. Trije strelji so naznanili, da je sovražnik že na meji, in razglasili splošen vpoklic. Dostikrat se je zgodilo, da Turki, ki so tudi slišali to opozorilo, niso šli dalje, vsa dežela pa je z orožjem v roki hitela na določena zbirališča. Tako je Ferdinand javil 3. avgusta 1524 Goriški, Istri in Krasu, da se po pravkar dospelih poročilih Turki pripravljajo na nov napad. Čeprav ima na Kranjskem 1000 mož vojske, jih vendar prosi, da bi se na poziv takoj odzvali in mu prišli na pomoč.³²¹ Kmalu nato pa je bila Istra sama potrebna pomoči. Okoli 10.000 turških konjenikov je okoli 22. oktobra prišlo preko Grobnika do Podgrada, kjer so požgali nekaj hiš.³²² En oddelek pa je krenil od Brinje proti Metliki; ni znano, če jo je dosegel in do kod je prišel. Poročila so govorila, da nameravajo iti proti Ljubljani. Verjetno pa niso prišli preko kranjske meje.³²³ Brez dvoma pa je bil po celi Kranjski dan znak za preplah in vpoklic deželne brambe.

Kljub temu, da je Hrvatska doživljala neprimerno težje in pogostejše napade, v njej ni bilo složnosti in reda. Ko je zaradi tega ban Ivan Karlovič septembra 1524 odstopil, je ostala Hrvatska do marca 1525 brez bana. Zato ni čudno, če je hrvatsko plemstvo pričelo čimdalje bolj iskati pomoči pri Ferdinandu in njegovih dednih deželah. Ko je končno Ludovik II. le imenoval novega bana, ga hrvatski stanovi niso priznali, ker so se že čisto podredili Ferdinandu, ko so videli, da od ogrskega kralja nimajo pričakovati nobene pomoči.³²⁴

Vendar tudi naslonitev na Ferdinanda ni mnogo pomagala, ker so Turki napadali z močnimi oddelki in zelo pogosto hrvatsko ozemlje. Proti koncu l. 1525, okoli 20. novembra, je zelo verjetno segel turški napad tudi čez kranjsko mejo, ker tega dne poročajo iz furlanskega Vidma, da so one dni Turki plenili in požigali po krajih pod Ljubljano. Vendar niso naredili mnogo škode — odpeljali so okoli 150 ljudi —, ker je bilo prebivalstvo o vpadu pravočasno obveščeno. Poleg tega pa jih je pri vrnitvi napadel sin kneza Mihaela Karlovića in jim odvzel nekaj plena in ujel nekaj Turkov.³²⁵

³¹⁹ Stan. arh., fasc. 212.

³²⁰ Stan. arh., fasc. 212.

³²¹ Stan. arh., fasc. 122.

³²² 22. okt. 1524: ...et venuti fino a Castelnovo et brusato alcune caxe dil borgo. Sanuto XXXVII, 73.

³²³ Sanuto XXXVII, 67, 68, 80, 92.

³²⁴ Klaić IV, 330—331, 339. — Mesić, Rad XXII, 98—101.

³²⁵ 20. nov. 1525: Ha aviso turchi aver fatto danno in la cursion feno a li zorni passati a quei lochi sotto Lubiana. — 24. nov.: turchi che vienneno verso Lubiana feno poco danno, solum di anime 150, perche i fono avisati di tal incursion dal conte Anzolo da Brigna e si salvono ... nel suo ritorno fo presi alcuni di loro dal fiol dil conte Michiel di Corbavia. Sanuto XL, 333, 358, 421.

Mesec dni pred tem vpadom so kranjski deželni stanovi poslali svoje odposlance na skupni sestanek avstrijskih dežel, kjer naj bi se razpravljalo v glavnem o skupni obrambi pred Turki. V svoji instrukciji z dne 16. oktobra 1525 so poudarili, koliko so Turki v zadnjih 60—70 letih napredovali in kako so v približno 44 ali 50 letih 30 krat pustošili po Kranjskem in pobili ali odpeljali do 200.000 ljudi. V zadnjih treh letih so bili trikrat v deželi. Zaradi teh napadov je Kranjska tako obubožala, da se sama nikakor ne more več upirati Turkom. Zato prosijo za pomoč sosednje dežele, pa tudi papeža, cesarja in druge kneze. Pri tem še opozarjajo, da ni zadosti, da je meja zasedena z vojsko samo poleti, ko pa Turki pridejo prav tako jeseni in brez odpora poberejo vse sadove celoletnega kmetovega dela. Prišli pa so tudi že pozimi kljub mrazu in velikemu snegu. Vsa obramba naj se uredi sporazumno s Hrvati in Ogri.³²⁶ Na istem zborovanju v Augsbuurgu je bil sprejet tudi predlog, da se popišejo vse cerkvene dragocenosti in cerkvena gotovina; v veliki stiski bi se to lahko porabilo kot posojilo proti Turkom.³²⁷

Prav to zadnje kaže težko vzdušje, ki je ležalo nad vso sosesčino turške države. Že od jeseni 1525 so se namreč neprestano širile vesti, da se Sulejman resno pripravlja na zadnji obračun z Ogrsko. Zato je razumljiva čimdalje večja skrb dežel za svojo obrambo. Turški napadi na Hrvatsko niso prenehali. Že zgodaj spomladi 1526 so Turki pridirjali celo zopet na Kras ali v Istro. Neko poročilo iz furlanskega Vidma z dne 15. marca 1526 namreč javlja, da so bili Turki — okoli 3000 mož — v nekem kraju med Ljubljano in Gorico. V strahu, da ne bi šli Turki dalje v Furlanijo, je videmski poveljnik ukazal, naj se vsi ljudje umaknejo na varno; 27. marca poroča, da so se Turki umaknili, a se bodo še vrnili, ko se jim bodo pridružile nove čete.³²⁸

Napetost v deželah je dosegla svoj višek, ko je poleti 1526 Sulejman krenil s svojo vojsko proti Ogrski in so po vrsti padali ogrski kraji drug za drugim v njegove roke. Dan pred odločilno bitko na Mohaškem polju, 28. avgusta, je Ferdinand zahteval, da mu kranjski deželni zbor dovoli inventarizacijo cerkvenih dragocenosti in gotovine ter oboje spravi na varen kraj. Pod vtisom usodnih dogodkov je deželni zbor 4. septembra pristal na to zahtevo, obenem pa še prosil Ferdinanda, naj ukaže, da se zvonovi iz podeželskih cerkva prepeljejo na varno v gradove in mesta ter se ali prodajo ali pa predelajo v topove. Prav tako so sklenili, da se ne sme izvažati iz dežele žito, živina, konji in svinec.³²⁹

Vsi ti ukrepi so bili vsekakor upravičeni, ker kmalu po uničenju ogrske vojske pri Mohaču in zasedbi Budima so druge turške čete pridrle skozi Hrvatsko tudi na Kranjsko. V nedeljo, 16. septembra, so vpadle v kostelsko gospostvo in odpeljale mnogo ljudi ter napravile znatno škodo.³³⁰

S propadom Ogrske na Mohaškem polju in skoro še usodnejšim sporom, ki je nastal po žalostni smrti Ludovika II. zaradi nasledstva na ogrskem prestolu med Ferdinandom in Ivanom Zapoljo, se začenja tudi za slovensko ozemlje doba neprestanih in težkih turških napadov. Zlasti so trpele Bela Krajina, Kočevsko, Dolenjska, Istra in Kras. Namesto enotne močne obrambe, ki je bila nujno potrebna, da bi vsaj

³²⁶ Wo ain schöner winter ist ziehen die turgkhn im winter gleych als woll als im summer. Das haben sy das verganngen Jar erzaygt, alda sy gleych mitn im winter als der gross ist Schnee vnd Kelltn gewesen das lannd angefochtn habn. Verjetno se to nanaša na turški vpad l. 1523, ko so Turki prišli v postu na Kranjsko. Stan. arch., Land. ver., st. fasc. 86.

³²⁷ Istotam, spisa z dne 20. in 22. februarja 1526.

³²⁸ 15. marca 1526: Avisi hauti del capitano di Gorizia, qual li ha scritto una lettera, come turchi erano tra Lubiana et Gorizia numero 3000 in certo loco nominato in le lettere... però ha fatto comandamento tutti si redugi in la terra per segurtà soa. — 27. marca: ...haver nova, turchi esser reduti in certa campagna et aspectavano alcuni cavalli per andar poi a danno, non si sa de chi. Sanuto XLI, 79, 119.

³²⁹ Stan. arch. fasc. 213.

³³⁰ ...das ersst den verganngen Sonntag die Turkhen in das Crain Lanndt gefallen, vnnd in euerer fürstlichen durchlaucht Herrschafft Khostall vil volgkhs weggefuert vnnd grossen schaden gethann. Stanovi Ferdinandu 19. septembra 1526. — So verderben sy doch ain herschafft vnnd fleckhen nach dem anndern wie sie yetzo vngeuerlich vmb sannt michelstag in der Herschafft Kostal gethann. Spis brez datuma, a iz l. 1526. Stan. arch., fasc. 213.

zadrževala turške napade, sta sedaj tako Ferdinand kakor Ivan Zapolja zapravljalja svoje sile drug proti drugemu. Hrvatska, ki je že ves čas Ferdinandove vlade v Avstriji uživala njegovo zaščito in pomoč, ga je sedaj izvolila za svojega kralja, medtem ko sta Slavonija in večina Ogrske priznali Ivana Zapoljo. Ko je v teku l. 1527 Ferdinand s spretno politiko pridobival na moči in novembra prizadejal Zapolji občuten poraz, se je ta zatekel k sultanu po pomoč. V začetku l. 1528 ga je ta tudi res sprejel pod svoje okrilje.³³¹ Zato ni čudno, če so se to leto turški napadi proti zapadu še povečali, čeprav že l. 1527 niso prizanašali Kranjski in sosednjim deželam, to tembolj, ker je v začetku l. 1528 padlo tudi Jajce z vso banovino.

Ferdinand in njegove dežele so se dobro zavedali, kako resna je turška nevarnost, in so zato l. 1527 mnogo sklepali o obrambi pred Turki. Namesto splošnega vpoklica kmetov, ki se zaradi svoje počasnosti ni obnesel, so sklenili izuriti 1000 domačih strelcev, ki bi dobivali plačo, kadar bi morali iti nad sovražnika, in obenem vzdrževati znatno četo konjenikov.³³²

In res je bil že skrajni čas, da bi dežela imela urejeno obrambo. Nikola Jurišić, ki ga je Ferdinand imenoval za svojega vrhovnega poveljnika na Hrvatskem, je skrbel za obrambo, kolikor je najbolj mogel. Toda za uspešno obrambo ni imel dovolj ne denarja ne vojske. Bosenski paša Usrev-beg pa je začel že februarja 1527 z velikimi napadi proti Krbavi in Liki. Dne 24. februarja 1527 javlja Bernardin Frankopan, da so trije turški paše šli preko Like in plenili tja do Metlike in Novigrada. Nekaj dni prej pa so druge turške čete prišle do Kastva.³³³ Mesec kasneje je okoli 4000 Turkov ropalo po Liki. Od teh se je odcepil en oddelek in krenil proti Metliki ter napravil mnogo škode.³³⁴ Ostala vojska pa je pričela oblegati Obrovac, ki se je 30. marca vdal. Nekaj dni nato so padle zadnje utrdbe v Krbavi: Udbina, Komič in Mrsinj.³³⁵ Zlasti padec Udbine je pomenil za Kranjsko veliko povečanje nevarnosti. Zato odslej vsi deželni zbori Kranjske poudarjajo, da jo je treba Turkom odvzeti, ker Udbina je ključ Kranjske, Istre in Krasa. Dokler je ona v turških rokah, toliko časa ne more priti nobeno obvestilo o preteči turški nevarnosti pravočasno.³³⁶

Ne dolgo za tem, 13. maja, so Turki znova vdrli v Metliško, jo silno opustošili in požgali ter odpeljali mnogo ljudi.³³⁷

Bivanje v obmejnih predelih Kranjske je postalo v tem času že skoro nemogoče. Ne samo, da so zaradi pogostih napadov ljudje tu največ trpeli, temveč so se v obmejne gozdove prikradli iz Hrvatske turški martolozi in od tu neprestano vznemirjali domače prebivalstvo; 21. maja 1527 prosijo deželni stanovi Ferdinanda, naj poskrbi za obrambo pred njimi. Naselili so se največ v gozdovih gospostev Poljan in Kočevja in se je bati, da se bodo zarili še globlje v deželo, če ne bodo naleteli na močnejši odpor. Teh martolozov sicer ni veliko, a z ropanjem blaga in ljudi delajo ogromno škodo. Zadostovalo bi postaviti proti njim nekaj sto Čičev ali drugih.³³⁸ Ferdinand je 3. julija odgovoril, da bo poskrbel za obrambo pred njimi.³³⁹

Dober mesec po tej Ferdinandovi obljubi, 22. avgusta, je okoli 4000 Turkov preko Grobnika obiskalo Kras. Prenočili so pri Koritnici blizu Ilirske Bistrice, drveli naslednji dan mimo Komna, požgali Lokve in prišli blizu do Devina. Ko so šli mimo Trsta, je izpadla tržaška posadka in se vrgla nanje, a je bila pobita. Pri tem napadu

³³¹ Klaić V, 55—85.

³³² Stan. arh., fasc. 213.

³³³ Klaić V, 72.

³³⁴ 27. marca 1527: da 4000 cavalli in zerca turcheschi zuoba (= četrtak) passata haveano scorso, parte verso Methlica, parte à Cita over Terranova. Sanuto XLIV, 193.

³³⁵ Klaić V, 72—73.

³³⁶ Stan. arh., fasc. 213, spisi 7. januarja, 28. marca 1528 in drugi.

³³⁷ ... wie jezo am XIII tn tag May in Mettlinger Podenn alda die Turgkhen mit wegfuerrung der armen Leutt, veroedung der guetter vnnd pranndt grosen schaden gethann. 21. maja 1527 v odgovoru deželnega zbora in v instrukciji za odposlanca k Ferdinandu. Stan. arh., fasc. 213. — Sanuto XLV, 224. — Valvasor XV, 423.

³³⁸ Stan. arh., fasc. 213.

³³⁹ Istotam.

je zlasti trpel zgornji Kras, ki je bil sedaj popolnoma uničen, kakor že pred petimi leti. Izropali so tudi tabor v Premu. Ko so še enkrat prenočili pri Senožeah, so se z velikim plenom vrnili na Grobniško polje, kjer je medtem čakala večja turška vojska z do 15.000 konjeniki. Tu so se zadrževali še prve dni septembra; zato so prihajala poročila, da se bodo vrnili na novo ropanje.³⁴⁰

Tudi po tem napadu Kranjska še ni bila varna pred Turki. V deželi sicer tega leta menda niso bili več. Pač pa so proti koncu septembra bili zopet na Grobniškem polju, zaradi česar je zopet zavladal velik strah po vseh sosednjih deželah. Kranjska je tokrat poslala zoper nje 300 konjenikov.³⁴¹

Ni torej čudno, če so kranjski stanovi na prihodnjem deželnem zboru v začetku januarja 1528 obljubili Ferdinandu zaprosenih 10.000 gld. za obrambo, obenem pa prosili tudi za nujno pomoč. Sklenili so, da je treba takoj poslati vojsko proti Modrušu in Brinjam, da se tako preprečijo vsaj vpadi martolozov, zaradi katerih trepeta vse prebivalstvo ob meji in to pozimi skoro bolj kot poleti. Če se ne bo meja dobro zavarovala, potem je treba pričakovati, da bodo Turki takoj, ko se bodo pota osušila, obnovili svoje napade na Metliko, Gradac, Črnomelj, Kočevje, Poljane, Kostel, Ribnico, Istro in Kras. Na vsa pota, po katerih sedaj vpadajo Turki v deželo, je treba postaviti po dva konjenika, ki bosta prinesla v deželo poročilo o bližanju Turkov, in to v Metliko, Vinico, Kostel in Klano. Zaradi večje gotovosti naj bi se jim pridružila še po dva konja.³⁴²

Slutnje deželnih stanov so se žal uresničile. Že 1. februarja 1528 je deželni upravitelj Niklas pl. Turn razglasil stanje pripravljenosti, ker je pravkar prejel poročilo, da so Turki že na pohodu.³⁴³ Toda Turkov sedaj ni bilo. Pač pa so prišli 9. marca nenapovedani do Postojne in v Pivko. Okoli 8. ure zjutraj tega dne so se nenadoma pojavili pred Postojno in požgali vso okolico. Postojnski oskrbnik je pri tem ujel enega Turka, ki je izjavil, da so preteklo noč še krmili konje v Grobniku in da jih je okoli 1000. Od Postojne so jo mahčili mimo Šilentabra, kjer so v bližini zajeli florentinske trgovce z 18 tovari svile v vrednosti 18.000 gld. Preko Cerknice so nato udarili na Lož in dalje mimo Snežnika, Blok in Ortneka na Ribnico in Kočevje. Od tu so šli na Kostel, kjer so 12. marca prekoračili Kolpo in se vrnili s plenom domov. Vendar ne vsi. 400 mož, ki so varovali brod za varen povratek, se je poskrilo. Ko se je

³⁴⁰ 23. avgusta 1527: ... questa matina in el far del di è venuta una mia spia, la qual me haveva avisato che heri ne l'alba haveva visto cerca 200 turchi in Grobinich apresso Fiume, et che se aspecta va el campo. Per questo subito io feci trazer doi boche de artellarie come havete aldito questa matina, et da poi mezo zorno sono stati visti li turchi sul Carso et hanno brusato intorno fino et apresso Corgnol, et de là de Corgnol; et se stima che hanno brusato anchor Corgnol; et sono stati anchor sopra el teritorio de Dovino... — 24. avg.: ...heri a una hora de zorno in numero, come se dice, 4000, fecero una coraria scomenzando in un certo loco dicto Fux overo Corintinza dove haveano pernotato, et arivarono scorendo fino al Taber chiamato Comen, pigliando gente...; qual coreria così miseranda facta, deteno fuoco a li vilazi, de li quali, per quanto fin hora se intende, ne ha brusato da 50 et più; per il che si tien per certo che lo Carso superior, qual zà 5 anni passati fo tutto depopulato da turchi, sia funditus ruinato. Lo inferior veramente non ha receputo tanto danno per non haverlo scorso tutto; ma dove i sono stati, in 50 anni non si potrà restaurar. La nocte seguente se retirorono a la valle di Rem, et li pigliato quello Taber per forza hanno alloggiato. Hozi sono calati verso San Servulo, et inferto a quelle ville grande danno brusando et depopulando; del che se ha dubitato che scorendo indrieto per la valle de Mocho, non assalisseno il monte et scoresseno per Proseche fino a Dovin; tamen nihil fecerunt... — 26. avg.: ...heri matina do hore avanti zorno se levorno da Senoseza da cerca 4000 cavalli de martelosi, croatini, turchi et christiani cum gran butino, si de homeni come de animali, et vanno a la volta de Grobenich... hanno brusato tre caxe in Senoseza...; dicti cavalli non sono venuti per la Piucha, ma per certa altra strada insolita, et hanno passato uno altissimo monte, si al venir come al ritornar a Grobenich. Sanuto XLV, 673—674, 684, 687, 700; XLVI, 23, 24, 39, 73. — Stan. arh., fasc. 48 b, 28. avg. 1527: Als die thurken am zwenvndzwainzigsten des monats augusti aufm Karst gefallen... — A. Koblar, Kranjske cerkevne dragocenosti, IMK 1895, 28.

³⁴¹ Stan. arh., fasc. 48 b, spis dne 24. sept. 1528. — Koblar, Kranjske cerkevne dragocenosti, 29.

³⁴² Stan. arh., fasc. 213, 7. januar 1528.

³⁴³ Stan. arh., fasc. 122.

domače prebivalstvo vrnilo z živino iz gozdov in taborov domov, misleč, da je nevarnost minila, so ti vdrli v kočevsko gospostvo, oropali in uničili, kar je še ostalo, in se nato vrnili čez Kolpo z znatnim plenom in številnimi ujetniki.

Niklas pl. Turn, ki 16. marca poroča Ferdinandu o tem turškem napadu, pripominja, da bi bilo možno z 200 do 300 lahkimi konjeniki in z vpoklicanimi kmeti napasti Turke. S samimi kmeti, ki za vojsko niso izurjeni, pa ni mogoče nič napraviti. Ker bodo Turki letos gotovo še ponovno prišli, opozarja Ferdinand, naj deželi pomaga. Kmetje se upravičeno pritožujejo, da morajo plačevati davke za obrambo proti Turkom, sami so vpoklicani, a kadar Turki pridejo, so prepuščeni sami sebi. Glavna krivda pa pada na slabo poročevalstvo. Zadnje poročilo, da se Turki bližajo, ima datum 9. marca, to je dan, ko so bili že zjutraj Turki pred Postojno. Še vedno ni rešena njegova prošnja, da bi konje, ki morajo raznesti poročilo o turškem bližanju, razmestil v Metliko, Vinico, Kostel in Klano ali Grobnik. Če bi bila sedaj dva konjenika v Klani, bi rešili več sto ljudi, ker bi prišlo poročilo o turškem bližanju dva dni prej. Tako pa se niso mogli ljudje niti poskriti niti se ni mogla zbrati deželna bramba. Zbralo se je le do 60 konjenikov in okoli sto kmetov. Z njimi je šel Bernardin Ričan proti Turkom, ki so taborili četrte ure daleč od Kočevja, a v boj z njimi se seveda ni mogel spustiti.³⁴⁴

Ko so se nato 30. marca 1528 sestali deželni stanovi, da bi sklepali o obrambi dežele, so v potrdilo o groznem uničenju dežele navedli, da je gospostvo Kostel imelo pred enim letom še 300 obljudenih kmetij, med tem ko jih sedaj nima niti sedem. Da se dežela zavaruje pred nadaljnjim uničevanjem, so sklenili najeti 400 lahko oboroženih konjenikov z letno provizijo 30 gld. Ti morajo biti vedno pripravljeni, da gredo na svoje stroške zoper Turka, kolikorkrat bo treba. Poleg tega so najeli še 100 lahkih konj, ki jih bodo poslali pol Bernardinu Frankopanu, pol Vuku v Brinje, da bodo skrbeli za dobro poročanje. Na mejo pa pošljejo še 200 martolozov, pešcev, ki naj skrbijo za varstvo meje. Določen je bil tudi podroben načrt za obrambo dežele.³⁴⁵

Vendar se Turki vseh teh ukrepov niso ustrašili. Že 27. aprila je izdal Nikolaj pl. Turn ukaz, naj bo vsa deželna bramba pripravljena, ker je večja turška vojska na potu.³⁴⁶ Toda Turki, ki so zvedeli, da je dežela o njih nameri obveščena, niso šli dalje. Splošno opazimo, da so Turki napadli deželo vedno le takrat, kadar se jim je posrečilo, skrivaj se ji toliko približati, da se ljudje niso mogli umakniti na varno niti se zbrati deželna bramba.

Tak nenaden napad jim je uspel na sam praznik presv. Rešnjega Telesa 11. junija 1528, ko so pridrli na Kočevsko prav v času procesije in zajeli okoli 1100 ljudi, verjetno vse udeležence procesije.³⁴⁷ Brez dvoma so to izvršili turški martolozji, ki so se skrivali v obmejnih gozdovih in prežali na ugodno priliko za lahek plen.

Napad velikega obsega pa so Turki izvršili 8. julija. Značilna je naglica, s katero so pridrveli v deželo. Nikolaj Turn sporoča 8. julija, da je prejšnji dan ob 2. uri popoldne sprejel poročilo od hrvatskega bana, od poveljnika v Bihaću in še od grofa Vuka Frankopana v Brinjah, da so se Turki preteklo nedeljo, to je 5. julija, prikazali

³⁴⁴ Glavni vir je poročilo N. pl. Turna Ferdinandu z dne 16. marca 1528. Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101. — Spis z dne 1. aprila 1528 v Stan. arh., fasc. 213. — Poročilo škofjeloškega oskrbnika B. Sigestorfferja freizinskemu škofu Filipu z dne 19. marca 1528 govori o turškem vpadu 6. marca na Kočevsko, kjer so požgali Turki tri vasi, in o večjem napadu 11. marca na Postojno, Pivko in druge kraje, ki jih omenja N. pl. Turn. Notizenblatt 1855, 355—356; MHVK 1859, 43. — Sanuto piše pod 12. marcem 1528: Heri sera, per uno venuto da la Piuca, da uno loco chiamato Sclavataber (= Slavina ali Šilentaber) sotto Postojna, dice come Luni passato (= 9. marca) zerca 2000 cavalli turcheschi hanno corso per quelli contorni... Sanuto XLVII, 93, 94. — Valvasor XV, 423. — Dimitz II, 114—115. — H. Svoboda, Ein Beitrag zur krainischen Landesgeschichte. Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach 1898-99, 2—3. — Parapat, 116—117, sledi opisu loškega oskrbnika.

³⁴⁵ Stan. arh., fasc. 213; fasc. 122: razglas z dne 7. aprila 1528 o teh sklepih.

³⁴⁶ Stan. arh., fasc. 122.

³⁴⁷ 2. julija 1528: ... come a quelli di Cocevia, che il giorno del Corpus Domini (= 11. junija) a l'ora de la procession furono presi da 1100 anime da turchi et martelossi. Sanuto III, stl. 195.

pri Bihaću. Ob 8. uri zvečer je že prejel poročilo, ki mu ga je poslal oskrbnik v Kostelu, ki je javil, da je videl Turke že onstran Kolpe. Ponoči pa je prišla vest, da so Turki ob 6. uri zvečer že vdrli v Ribniško dolino. Zato poziva deželno brambo, da pohiti na določena ji mesta.³⁴⁸

Ko so Turki pri Kostelu vdrli v deželo, so mimo Kočevja, Ribnice, Ortneka, Turjaka in Iga prišli na Ljubljansko polje in do Save, ki so jo posamezni oddelki prekoračili, zasedli in zastražili brod, nato pa prodrli do Dragomlja in Mengeša. Glavnina turške vojske se je utaborila pri Turnu med Šmarjem in Igom. Od tod so oplenili Dolenjsko okrog Litije, Višnje gore, Stične, Trebnjega, Mirne in Mirne peči ter se nato preko Žužemberka vrnili v glavno taborišče. Pri tem so naredili ogromno škodo, kakršne deželi že 40 let niso prizadejali. Ujeti Turki so pripovedovali, da jih je 3000—4000 — eden je vedel celo za 8000 — in da so hoteli poslati akindžije tudi proti Kranju, Kamniku in Celju ter v Metliško. Ta načrt so pa opustili, ko so videli, da so se zbrali provizionarji in da so prišli na pomoč tudi nekateri hrvatski gospodje s svojo konjenico, ki jih je že na več krajih napadla. Med tem časom je namreč mehovski oskrbnik Ivan Püchler zbral nekaj sto mož in hotel napasti Turke. Deželni upravitelj je s svojimi provizionarji in vpoklicem 10. julija tudi odšel iz Ljubljane proti Igu, da bi se združil s Püchlerjem. Na potu pa je zvedel, da so Turki ob 2. uri ponoči zapustili svoje taborišče in se vrnili po isti poti, po kateri so prišli. Takoj ko je turška vojska odšla iz dežele, so vpadli v znatnem številu turški martolozji, ki so verjetno zopet presenetili domov se vračajoče ljudi. Polastili so se tabora v Osilnici na Kočevskem in v njem zažgali mnogo ljudi. Napadli so tudi več vasi v okolici Loža, nakar so se spustili na Kras, kjer so divjali zlasti 17. julija, in še dalje proti Gorici. Tod pa je bilo prebivalstvo že obveščeno o novem turškem napadu, zato je cesto zaprlo in uničilo mostove. Bogatejši so se celo umaknili iz Gorice v močnejše utrjeno Gradiško, revnejši pa so se zatekli iz dežele v goriški grad in v Štanjel na Krasu. Tudi proti Istri je segel napad; 17. julija zvečer je prišlo okoli 4000 martolozov do Podgrada.³⁴⁹

V instrukciji z dne 16. julija 1528 za Hansa Ungnada in Nikolaja Rauberja, ki ju je kranjski deželni zbor poslal k Ferdinandu, poročajo stanovi, da »ti martolozji vsak dan huje napadajo, ker jih je toliko v gozdovih, da so ubogi preprosti kmetje prisiljeni pustiti žito nepožeto na polju in bežati v utrjene kraje«. Martolozji so se naselili že v Loškem gozdu, na Krasu, na Kočevskem in pri Ribnici, od koder stalno nadlegujejo okoličane. Če se bo to nadaljevalo, bo dežela kmalu popolnoma opustošena. Zato prosijo Ferdinanda, naj jim pomaga. Svoje martolozje, ki so sedaj daleč na Hrvaškem, naj prestavi v te kraje. Splošni vpoklic naj končno popolnoma nadomesti s stalno vojsko. Predvsem pa je treba osvojiti Udbino, ker je to zelo važna trdnjava, od koder bi bilo mogoče urediti uspešen odpor zoper Turke, medtem ko zavzema sedaj njeno mesto — Ljubljana.³⁵⁰

Obsežni turški napad in dnevno grozeča nevarnost zaradi martolozov so deželo prisilili, da se je začela resneje baviti z vprašanjem obrambe. Kakor smo že videli, je poslala dva odposlanca k Ferdinandu, ki je 24. julija odgovoril, da je ukazal svojemu vrhovnemu poveljniku Ivanu Kacijanarju, da gre s svojo vojsko deželi na pomoč in da odvzame Turkom nekatere obmejne utrdbе, Turke same pa napade v njih lastni deželi, da bo za nekaj časa mir.³⁵¹ Dalje je prosila dežela Štajersko, Koroško, Zgornjo in Spodnjo Avstrijo, Goriško in Tirolsko za pomoč. Koroška je poslala 500 pešcev, Štajerska 700 pešcev in 300 konj, Zgornja Avstrija je poslala 3600 funtov pfenigov za vzdrževanje 100 konj in 200 pešcev za dva meseca. Goriška je obljubila dati petega

³⁴⁸ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101.

³⁴⁹ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101 pod datumi: 8., 9., 12. in 16. julija 1528. — Sanuto III, 255, 263, 264, 276, 283. — Valvasor XV, 423—424, po Not. Prov. Pomotoma pa pridruži temu napadu tudi onega iz oktobra, kar posname po njem tudi Parapat, 117—118. — Dimitz II, 117—118. — Svoboda, 5—6.

³⁵⁰ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101.

³⁵¹ Stan. arh., fasc. 122.

moža. Ostali dve deželi sta se opravičili.³⁵² Na ta način je bila vendar enkrat kranjska meja dobro zavarovana. Vrhovno poveljstvo je prevzel Bernardin Ričan, ki je razpolagal z okoli 5000 možmi. Tudi hrvatski ban Ivan Karlović z okoli 1000 Hrvati je vštet v tem številu. Večina vojske je bila zbrana med Metliko, Kočevjem in Novim mestom.³⁵³

Vse te priprave niso bile zastoj. Že 2. oktobra je senjski poveljnik Peter Kružić sporočil, da se večja turška vojska bliža Otočcu, nakar je bil zapovedan v deželi vpoklic petega moža z izjemo Gorenjske, ki naj bi skrbela za dovoz hrane. Okoli 5000 Turkov pod vodstvom bosenskega sandžaka Usrev-bega se je tokrat usmerilo proti Metliki. Bernardin Ričan se je odločil, da jim gre z vso vojsko nasproti. Pozno popoldne, dve uri pred nočjo, sta se 5. oktobra spoprijeli obe vojski pod gradom Belajem med Korano in Mrežnico, ne daleč od Novigrada.³⁵⁴ Boj je trajal do trde noči in se končal s turškim porazom. Turki so pri tem izgubili okoli 700 mrtvih in 400 ranjenih, ujetih pa je bilo 40. Med padlimi sta bila dva ugledna turška poveljnika, ranjena pa sta bila tudi bosenski paša in poveljnik Udbine, o katerih so nekatera poročila govorila zmotno, da sta padla. Takoj v začetku boja so Turki pobili večino ujetnikov, ki so jih zajeli med potjo — bilo jih je več sto —; prizanesli so le nekaterim ženskam, ki so po boju pripovedovale, da je tudi paša padel.³⁵⁵

Tokrat je bila torej obramba dežele tako uspešna, da je zavrnila Turke, še preden so dosegli Kranjsko. K temu je pač največ prispevala pomoč sosednjih dežel, ki so se jim kranjski stanovi takoj po zmagi zahvalili, obenem pa jih prosili, naj pustijo svoje pomožne oddelke še dalje na Kranjskem, ker so prihajala nova poročila, da je »turški cesar ukazal, naj paše s svojimi vojskami čimprej vse opleni in uničijo, kar je še ostalo na Hrvatskem in Kranjskem. To je ukazal zato, da bi bilo čim teže dobiti hrano, če bi hoteli Ferdinandovi vojaki izvesti napad na turško ozemlje«. ³⁵⁶ Tako si je tedaj dežela razlagala pogoste turške napade. Verjetneje pa je, da je bilo to predpriprava za naslednje leto.

Vendar so vse pomožne vojske kmalu odšle iz dežele, ker mesec kasneje so Turki zopet svobodneje ropali po Kranjski. V petek po Vseh svetih, to je 6. novembra — prav na dan, ko je bil sklican deželni zbor in je bilo plemstvo zbrano po večini v Ljubljani — so Turki tri ure pred dnem vdrli pri Metliki v deželo in ko je napočil dan, so bili pri Mehovem. Od tu so razposlali svoje čete na Novo mesto, Hmeljnik, Stari grad, »Grotzwas« (Vel. Ban?), Žumberk in na Št. Jernej. Toda že naslednji dan so se vrnili proti Kolpi, ki pa so jo prekoračili šele v ponedeljek. Da so se tako hitro vrnili, je bilo krivo močno deževje. Zakaj njih namen je bil, z enim oddelkom udariti proti Ljubljani, z drugim pa proti Celju, kjer naj bi se oba dela zopet sešla. Toda naraščajoče vode so to preprečile. Deželna vojska jim ni nikjer prišla nasproti. Le Ivan Püchler, znani oskrbnik mehovskega gradu, jih je s svojimi 30 konjeniki napadel, jih 16 pobil in ujel 26 konj.³⁵⁷

³⁵² Istotam. — Svoboda, 7—8.

³⁵³ Sanuto IL, 100—101. — Klaić V, 86.

³⁵⁴ bey ainem geslosslein genant walaw (pod tem je prečrtano Blagey) vngeuarlich ain meyl wegs von Neuhaus gegen Insterweg wertz bey dem wasser genant mroschinitz. Poročilo Ferdinandu. Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101. — Prav tako pišejo Valvasor XV, 424, Dimitz II, 120 in Svoboda, 9. Parapat, 117, piše »pri volanskem gradiču«. — V Argo VI, 1898, 159, je objavljena pod naslovom »Officierconduite von 1528 des krainischen Landtages an den Kaiser« neka listina iz arhiva finančnega ministrstva na Dunaju, kjer piše o Nik. Turnu: Vnnd Namblich yetzo im sharmittel bey walley am funfften octobris hat er... Brez dvoma je to Belaj, kakor ga lokalizira tudi Klaić V, 86.

³⁵⁵ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101: spisi z dne 2., 4., 5. in 11. oktobra 1528; fasc. 122, akta z dne 10. in 17. oktobra 1528. — Sanuto IL, 52—53, 92, 100—101. — Valvasor XV, 424 in Parapat, 117, postavljata to zmotno v julij 1528. — Dimitz II, 120—121. — Svoboda, 8—10. — Klaić V, 86.

³⁵⁶ Stan. arh., fasc. 122, 17. okt. 1528.

³⁵⁷ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101, 13. novembra 1528. — Dimitz II, 121. — Svoboda, 10.

Ko je deželni upravitelj 13. novembra poročal o tem napadu Ferdinandu, je znova zahteval, da se v deželi vzdržuje stalna vojska. Deželni vpoklic sicer zbere 400 konj in 6—7000 kmetov, toda potrebno je 14 dni, da se zbere. Na vsako poročilo o zbiranju Turkov v Bosni ni mogoče razglasiti vpoklica, ker Turki ne krenejo vedno na Kranjsko. Če pa bi na vsako poročilo zbirali vpoklic, bi bil ta zelo pogosto skupaj, kar bi pri vseh delalo slabo voljo. Če ga pa razglase, ko so Turki že na meji, ti že opravijo svoje, preden se vpoklic zbere.³⁵⁸ Podobno je odgovoril tudi kranjski deželni zbor 14. decembra 1528, kjer je poleg drugega izrečena tudi misel, naj bi skušali skleniti premirje s Turki. Štiri dni kasneje so Štajerci predlagali, da bi poslali v utrdbe ob meji kot stalno vojsko maltezarje ali pa nemški viteški red.³⁵⁹

Stalna vojska na meji je postajala vsak dan nujnejša zahteva. Obmejni predeli zaradi turških martolozov niso imeli nikdar miru. Skoro sleherni dan so skupine po 50—60 martolozov plenile in ropale po Hrvatskem in tudi preko kranjske meje.³⁶⁰ Kranjski deželni zbor odgovarja 5. julija 1529 Ferdinandu na njegovo zahtevo po čim večji pomoči ogroženemu Dunaju, da je ne morejo dati, ker so martolozji to poletje že skoro uničili vso deželo. Petkrat so ta čas Turki ropali in trikrat so bili kmetje vpoklicani. Ljudje javno govorijo, da ne bodo dali nobenih dajatev več, ker jih nihče ne ščiti.³⁶¹

Marino Sanuto nam je ohranil v svojem Dnevniku o teh napadih več podrobnosti. Tako poroča 22. marca 1529, da je 5—6000 Turkov na Grobniškem polju in da vsi pričakujejo, da bodo udarili na Kras ali na Kranjsko.³⁶² Nad 100 turških konjenikov je 10. junija drvelo mimo Kočevja.³⁶³ V tem času je Nikolaj Turn zbral do 2500 pešcev iz cele dežele v Metliko, da bi zaščitil mejo pred neprestanimi napadi. Nekaj dni pred 30. junijem je okoli 7000 turških konjenikov šlo iz Grobnika proti Metliki, kjer se je Turn spustil s njimi v boj, a je bil premagan. Vendar poraz najbrže ni bil večji, ker Turki niso vdrli v deželo, temveč so se vrnili nazaj na Grobniško polje. Obe plati pa sta imeli znatne izgube.³⁶⁴

Prav tako proti koncu junija je okoli 400 turških konjenikov ropalo po okolici Kočevja in nagrajilo velik plen. Na povratku pa so padli v zasedo. 500 Špancev jih je ponoči nenadoma napadlo, jim odvzelo večji del plena, ugrabilo 400 konj in ujelo 40—50 Turkov. Po istem poročilu je bilo tedaj v Kočevju in Metliki do 3000 Špancev in 7—800 Nemcev. Vsa ta vojska je pridno utrjevala Kočevje, ker so se širile novice, da bo udaril na Kranjsko bosenski paša z veliko vojsko. Vsi pa so bili prepričani, da se tu ne bodo mogli obdržati, temveč da se bodo morali umakniti proti Gorici in Gradiški in tako prepustiti Kranjsko Turkom.³⁶⁵ Tudi okoli 10. julija so se v bližini

³⁵⁸ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 101.

³⁵⁹ Stan. arh., fasc. 213.

³⁶⁰ Pismo Nikole Jurišića 27. avgusta 1529: Es beschehen täglich einfall von den turckhen, die zu 50 vnd 60 phardten vnd sonnderlich die Martholossen in Crabathen vnd an den Crainerischen Confin prennen vnd rauben. A. v. Geway, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte in XVI und XVII Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken. Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. Wien 1840, 40. — Sanuto LIII, 152, piše, da pleni dnevno ob meji po 60 do 70 martolozov.

³⁶¹ nachdem das land nur disen Sumer von den martolossen vast verderbt... Wan die armenleut so an granizen syzen sein diesen Sumer funf mal vberzogen vnd dar zue 3 mal aufgewesen. Stan. arh., fasc. 213.

³⁶² Sanuto L, 107.

³⁶³ 15. junija 1529: Che a li 10 de lo instante ben 100 cavalli de turchi corseno insino apresso Cocevia. Sanuto L, 524.

³⁶⁴ 30. junija 1529: Dicono, attrovandosi missier Nicolò de la Torre, qual è capitano generale del principe, ne la Croatia ad uno castello nominato Methlica con fanti da 2500..., i turchi al numero de cavalli 7000, passata la campagna di Grombunich, andorno fin al ditto castello dannizando et brusando come è suo costume, et essendo uscito fora ditto M. Nicolò con tutti li fanti, fu atachata la scharamuza grande, qual duro per bon spatio, et ne fu morto assai dal una et l'altra parte; tandem li Spagnoli furono fugati. Sanuto LI, 10.

³⁶⁵ 9. julija 1529: ... a la fine del passato (mese) 400 cavalli de turchi venero a corer ne le ville a quelli confini (da Cocevia) et ferno gran prede di persone, animali etc. Et nel ritorno essendosi imboscato 500 spagnoli, et turchi postosi a riposar, gli assaltorno di notte,

Kočevja spopadli Turki s četami Nik. pl. Turna, ki pa se je sam komaj rešil s 15 konjeniki.³⁶⁶ Prav tako javljajo 2. septembra iz Rašporja, da so Turki spet vpadli na Kranjsko.³⁶⁷

Brez dvoma so vsi ti turški napadi na Kranjsko, čeprav niso bili obsežni, imeli v prvi vrsti namen, zaposliti del Ferdinandove vojske tukaj, medtem ko bi jo ta nujno potreboval na Dunaju, kamor je to leto Sulejman obrnil vso svojo silo. Dne 10. maja 1529 je sultan z ogromno vojsko zapustil Carigrad in javno razglasil, da gre na Ogrsko, da v svoji novi deželi napravi red. Ferdinand, ki je bil že prej obveščen o velikih Sulejmanovih pripravah zoper njegove dežele, je zastoj skušal doseči mir. Nikolaj Jurišić, ki mu je zaupal to težko nalogo, sploh ni dobil dovoljenja za vstop v sultanovo državo. Nasprotno, turški akindžiji, predhodniki glavne turške vojske, so udarili na Avstrijo in jo po mili volji opleniili.³⁶⁸ Tudi Kranjski niso prizanesli, kakor smo videli, le da so to prepustili po večini bosenskim martolozom.

Sultan Sulejman je na Ogrskem za svojega varovanca Ivana Zapoljo osvojil Budim, nato pa je z vso svojo vojsko krenil pred Dunaj, ki ga je 27. septembra pričel oblegati. Toda zaradi trdovratne obrambe in bližajoče se zime je 16. oktobra po mnogih neuspešnih naskokih opustil obleganje in se umaknil zopet preko Ogrske in Beograda v Carigrad.³⁶⁹

Sulejmanov pohod proti Dunaju je izzval velik strah po celi Evropi, zlasti pa po Ferdinandovih dednih deželah. Še celo tedaj, ko je bilo znano, da se Sulejman vrača izpred Dunaja, so se zelo bali napada na Kranjsko in Furlanijo, kjer so v začetku novembra 1529 razglasili, naj bo vse prebivalstvo pripravljeno za napad in se oskrbi za tri mesece z moko,³⁷⁰ kar kaže, da so se pripravljali celo na daljše obleganje utrjenih mest.

Ferdinand se je predvsem bal, da se ne bi sultan prihodnje leto lotil novega pohoda. Zato je že 9. novembra sklical za 13. december deželni zbor v Ljubljano, kjer naj izvolijo odposlance za skupni sestanek avstrijskih dežel, ki se bo vršil 13. januarja 1530 v Lincu. Stanovi so se rade volje odzvali temu pozivu, a temu odgovoru priključili še prošnjo, naj nemudoma pošlje nekaj vojske na kranjsko mejo, ker je ta popolnoma nezavarovana. Turška podvzetja zadnjega časa kažejo, da Turki ne mislijo mirovati, ker so pred kratkim napadli Modruš in Bihać; pravkar pa je okoli 300 Turkov prišlo do Lippe, Polane in Dobrave na Hrvaškem, kjer so odpeljali 600 ljudi.³⁷¹ Istočasno so vpadli tudi v okolico Loža in tu ugrabili tri ljudi. Pri teh napadih sodelujejo prav majhne sile, ki se približajo skrivaj po gozdovih; in preden se ljudje sploh zavedo nesreče, Turkov že ni nikjer več. Tako so Turki v približno 8 letih opustošili več kot tretjino Kranjske s Slovensko marko, Metliko, Istro in Krasom. Zlasti obmejni gospostvi Poljane in Kostel sta tako uničeni in utrdbi tako poškodovani, da ju gospodarja brez kraljeve pomoči ne moreta popraviti. Prav tako

et recuperorno la maggior parte di la preda, et gli tolsero ben 400 cavalli, et ferno presoni da 40 in 50 de lor turchi. Che le gente spagnole, borgognone, che sono a suo iudition da 3000, sono ivi a Cozevia et Metlica; sopra il fiume erano li todeschi, iudica siano da 700 in 800, et tutta via se ingrossano; che a Cozevia se fortificavano con fama di volersi tenere, perho che si credeva, e reterebbero in qua verso Gorizia et Gradisca, perche haveano novelle, chel bassa della Bossina venia ver la molto grosso... Istotam, 64. — 30. junija 1529, Zagreb: Hodie aduenerunt alia noua, quomodo Hispani milites maiestatis vestre, qui sunt in Kotsthiwye... Turchas 200 profligarunt et omnes interfecerunt et acciperunt ab ipsis equos 80... Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae I. Mon. spec. hist. slav. mer. 35, Zagreb 1914, 189—190, št. 204, 205.

³⁶⁶ 12. julija 1529: ... che a Cozevia, le gente turchesche che erano a quelle parti, furno a le mani con quelle del principe, di lo qual era governor ditto domino Nicolò, et turchi erano stati vincitori, havendo morta et dissipata la maggior parte di quelle genti et appena ditto domino Nicolò era fugito con cavalli XV et salvato in certa fortezza. Sanuto LI, 72, 107.

³⁶⁷ 2. septembra 1529: Avisa di certa incursion de turchi fata in Cragna. Istotam, 451.

³⁶⁸ Jorga II, 410—411.

³⁶⁹ Istotam, 411—413.

³⁷⁰ Sanuto LII, 202.

³⁷¹ Stan. arh., fasc. 213.

so Kočevarji tako izčrpani, da prosijo za odpis zaostalih davkov iz l. 1528-29, ker jih ne morejo plačati.³⁷² Ferdinand je obljubil pomagati po svojih močeh, toda glede obrambe se niso mogli sporazumeti, ker je Ferdinand polagal glavno važnost na pridobitev Ogrske.³⁷³

Kakor so stanovi predvidevali, tako se je tudi zgodilo. Po Sulejmanovem pohodu na Dunaj se je v Slavoniji zelo okrepila stranka Ivana Zapolje pod vodstvom zagrebškega škofa Simona Erdődija, ki ga je Ivan Zapolja imenoval za hrvatsko-slavonskega bana. Ta je sklical za 25. januar 1530 slavonsko plemstvo na zbor, kjer so se odločili skleniti zvezo s Turki, nato pa se vreči na svoje nasprotnike v Slavoniji, pa tudi na Hrvatskem, Kranjskem in Štajerskem.³⁷⁴

In res sta Hrvatska in Kranjska kmalu čutili posledice te slavonsko-turške zveze. Valvasor pripoveduje, da so februarja 1530 Turki z veliko silo pridrli na Kočevsko in tu naredili veliko škodo.³⁷⁵ Bilo je to sredi februarja. Po dnevniku M. Sanuta jih je bilo 30—40.000 in z njimi 16 banderij zagrebškega škofa. Prišli so čez Grobnik in udarili od tod na Kočevsko in v ribniško dolino ter v Pivko. Utaborili so se pri Cerknici, od koder so ropali na vse strani. Govorilo se je celo, da mislijo iti nad Ljubljano in jo osvojiti. Potem ko so uničili vse, kar so na svoji poti srečali, so se z velikim plenom in 1300—2000 ujetniki vrnili nazaj v Udbino.³⁷⁶

Vendar to ni bil edini vpad tega leta. Sigmund Višnjegorski je v skupni suplikaciji spodnjeavstrijskih dežel na državnem zboru v Augsburgu — verjetno junija 1530 — poudaril, da je »od zadnjega božiča do sedaj doživela Kranjska pet vpadov, ko so Turki odpeljali do 3000 ljudi«. ³⁷⁷ Po nekem pismu iz Ljubljane z dne 18. marca 1530 je bilo tedaj na Grobniškem polju 12.000 Turkov, ki so imeli s seboj baje celo nekaj topov. Na Kranjskem je tedaj izšel ukaz, da mora vsaka hiša dati enega vojaka, to se pravi, da je bil razglašen splošni vpoklic. Vsa ta vojska je šla proti Cerknici.³⁷⁸

Po vsem tem se ni čuditi, če je kranjski deželni zbor odgovoril 14. marca 1530 odklonilno na Ferdinandovo prošnjo, da bi dali stanovi kot pomoč zoper Turke več kot pol deželne naklade (Gült), kakor so obljubili v Lincu. Saj so Turki že samo to pomlad dvakrat napadli deželo z veliki silami, ne všteti manjša ropanja in dnevne napade martolozov. Od svečnice do sedaj je dežela izvedla že tri vpoklice, ko se morajo prelati in plemiči osebno odzvati in še oborožiti na vsakih 100 gld. zemljiških dohodkov po 1 konja, kmetje pa dati od vsake hiše po 1 moža. Četudi vpoklic ne traja več kot 8 do 10 dni, to vendar mnogo stane. Koliko škode pa naredijo še vpadi!³⁷⁹

O tem so spregovorili deželni stanovi v instrukciji z dne 14. marca 1530 svojim odposlancem za državni zbor v Augsburgu, kjer poudarjajo, da so Turki v 60 letih 80 krat napadli Kranjsko. Zlasti odkar je Hrvatska izgubila Ostrovico in Udbino, je Kranjska tako rekoč turška obmejna dežela, ki jo Turki neprestano napadajo z lahкими

³⁷² Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 94, pritožbe Kranjske z dne 13. januarja 1530.

³⁷³ Istotam, zborovanje v Lincu.

³⁷⁴ Klaić V, 92.

³⁷⁵ Valvasor XV, 431.

³⁷⁶ 18. februarja 1530: una parte de lo exercito turchescho era corso nel territorio de la Pincha, et fatto gran danni et butini, et se era ritornati al resto di lo exercito che era firmato ad un luoco distante da Pectovia (Rački čita Pustonia = Postojna: Izvodi iz Dnevnika M. Sanuda. Starine XVI, 160) miglia 10, dimandato Cerchniza, distante da Lubiana mia 30. Lo exercito esser di persone 30 milia et più, et esservi il vescovo di Xagabria con gente a piedi et molti guastatori et diceasi venivano a la impresa di Lubiana. Sanuto LII, 508—509. — 24. februarja: ... che turchi haveano ruinati tutti li territorii di Cozevia et Chibniza (= Ribnica) et abrugiate ditte cose et fatto grandissima prede de animali et pregioni 1300... Istotam, 527. — Glej še istotam 508, 509, 526, 586, 592, 602; LIII, 7.

³⁷⁷ Vnd allein seid herr jungist verschinen Weinnachten 5 streiffzugg, dafon ob dray M Menschen hin wegkh gefürt. Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 86, Augsburski državni zbor 1530. — Valvasor XV, 431, pravi: sie haben wie die Lands-Verzeichniß beglaubt, von Weinnachten biß Ostern das Land Crain fünff mal überzogen und über 3000 Personen weggeführt.

³⁷⁸ Sanuto LIII, 73—74.

³⁷⁹ Stan. arh., fasc. 213: der turkh hat nur disen frieling das Land mit geweltigen hörren zwyn angriffen ausserhalb der straffenden rotten vnd martholossen taglichen angriff vnd beschedigung dabey.

konjeniki in martolozii. Gospodstva Metlika, Črnomelj, Vinica, Poljane, Kostel, Kočevje, Ribnica, Ortnik, Lož, Cerknica, Snežnik, Turjak, Ig ter Istra in Kras so že popolnoma opustošeni. S tem je dežela izgubila vsako odporno moč in nad 200.000 ljudi, ki so bili kot živina odpeljani iz dežele. Zato se Kranjska sama ne bo mogla več dolgo obdržati. Če padejo še Bihač, Senj, Brinje in nekatere druge hrvatske utrdbe, ne bo možno od nikoder več dobiti poročil o gibanju Turkov. Zato bo Kranjska prav kmalu izginila, če ji ne pridejo druge dežele na pomoč. Potem bodo čutile turško pest sosednje dežele, ki danes o njej nočejo nič vedeti.³⁸⁰

Kljub tako očitni potrebi ni augsburški državni zbor ničesar dal razen obljub. Ogrožene dežele so morale same nositi vse breme obrambe. Odposlanci Štajerske, Koroške in Kranjske so na sestanku 10. maja 1530 v Slovenjem Gradcu določili, kako se bo vojska, ki je nujno potrebna za obrambo meje, plačevala. Že 15. marca 1530 je Ferdinand imenoval Ivana Kacijanarja za vrhovnega poveljnika treh dežel za obrambo pred Turki. Deželni stanovi kranjski pa so mu izročili kot kranjskemu deželnemu glavarju 4. julija vso oblast v deželi skupno z deželnim namestnikom in 4 svetovalci. Mejo so zavarovali s 400 martolozii in 600 lahкими konjeniki.³⁸¹

Vsi ti ukrepi so brez dvoma v znatni meri zavarovali obmejne predele, nikakor pa jih niso popolnoma obvarovali. Iz Čedad poročajo 21. julija 1530, da so nedavno Turki izvršili manjši vpad.³⁸² Zaradi neprestanih turških napadov se je moral modruški škof umakniti iz Vinodola v varnejšo Reko. Ferdinand je ponovno poskušal doseči mir s sultanom, kar pa se mu tudi sedaj ni posrečilo, ker se nikakor ni hotel odreči Ogrski, kakor je zahteval sultan. Uspel pa je pri Ivanu Zapolji, s katerim je bilo sklenjeno premirje do 1. maja 1532.³⁸³

Zato je leto 1531 poteklo mirneje. Valvasor³⁸⁴ sicer poroča o večjem turškem napadu na Pivko, pri čemer sledi Ivanu Tomašiču, ki poroča, da je prišla tega leta zelo velika turška vojska na Pivko. Ko pa se je z velikim plenom vračala, so jo Ivan Püchler, Jurij Slunjski in Jernej Vuk Frankopan pri Knežji gorici nad Senjem napadli in jo uničili.³⁸⁵ Toda Tomašič se je zmotil v letnici, ker se je to zgodilo naslednje leto.

Vendar manjših napadov ni manjkalo. Zlasti martolozii so zelo pogosto, skoro neprestano, vznemirjali prebivalstvo ob meji. Tako pišejo deželni stanovi 13. marca 1531, da se prebivalstvo zelo boji martolozov, ki vedno napadajo in so tudi preteklo noč napadli deželo »am gebrünkh« in naredili precej škode.³⁸⁶ O vpadu martolozov v začetku maja 1531 v Loški potok govori tudi pismo Bernardina Ričana z dne 19. maja. Več kot polovico njegovih podložnikov iz Loškega potoka so mu že odpeljali martolozii, ki so ropali tod zadnjič pred 14 dnevi.³⁸⁷ Poročilo iz Modruša z dne 31. avgusta 1531 javlja, da nameravajo martolozii napasti Kočevsko in prostor med Metliko, Gradcem in Črnomljem.³⁸⁸

V jeseni 1531 so Turki poskušali z večjo vojsko napasti Kranjsko, kar pa jim ni uspelo. Instrukcija kranjskih stanov z dne 13. novembra 1531 za odposlance na skupno zborovanje v Lincu pravi, da je prišlo oktobra do 2000 turških konjenikov do Kolpe. Ko pa so se morali brez uspeha vrniti, so poslali svoje akindžije na Grobnik in Baker, kjer so naredili veliko škodo in odpeljali mnogo ljudi. Na koncu pripominjajo stanovi, da so naredili Turki sedaj v času premirja z majhnimi napadi več škode na Hrvatskem, v Slavoniji in na Kranjskem kot za časa sovražnosti.³⁸⁹

³⁸⁰ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 86. Augburški državni zbor 1530.

³⁸¹ Stan. arh., fasc. 122.

³⁸² Sanuto LIII, 376.

³⁸³ Klaić V, 100–101.

³⁸⁴ Valvasor XV, 436–437.

³⁸⁵ I. Tomašič, Chronicon breve, 29.

³⁸⁶ vnd yezo am gebrünkh in vergangner nacht das land angriffen vnd beschedigt. Stan. arh., fasc. 214.

³⁸⁷ Den es sind die Martholassen erst vor XV (tagen) da gebest. Stan. arh., fasc. 122.

³⁸⁸ Stan. arh., Land. ver., Kacijanarjeva korespondenca, st. fasc. 119–120. Tiskano v Monumenta Habsburgica regni Croatiae etc. II., 77, št. 93.

³⁸⁹ So ist auch in berurten anstand von klainen straißhoern vill mer vnnfall dan in Zeit des vnfrids in Krabatn, windisch vnnnd diz Lannd beschehen vnd nemblich in verschieen

Malo za tem, sredi novembra, je okoli 8000 Turkov prišlo na Grobniško polje in so se 15. novembra zjutraj dvignili od tod v smeri proti Klani. V deželi je zaradi tega zavladal velik strah in beg. Toda Turki so se vrnili, ne da bi vdrl v deželo, ker so bili pravočasno odkriti. Vendar pa se je skrilo v gozdovih Pivke okoli 200 turških martolozov v velik strah okoliškemu prebivalstvu.³⁹⁰

Da je Sulejman privolil v premirje med Zapoljo in Ferdinandom, so vsi takoj pravilno ocenili, namreč tako, da se Sulejman hoče pripraviti na veliko vojno s Ferdinandom in nemškim cesarjem Karlom V. Zato je Ferdinand napel vse sile, da bi mogel sultana čim bolje sprejeti. V ta namen je dosegel znatno pomoč pri svojih dednih deželah in tudi v Nemčiji. Posrečilo se mu je, da je zbral okoli 100.000 mož. Vendar tudi ni opustil druge poti, ki bi dovedla do miru s sultanom. V ta namen je poslal Lenarta Nogarolo in Jožefa pl. Lamberga v Carigrad. Toda tudi to poslanstvo ni uspelo.³⁹¹

Sultan je že 24. aprila 1532 krenil s 140.000 vojaki in 120 topovi iz Carigrada. Na poti proti Dunaju je ustavil v mali utrdbi Kiseku Nikola Jurišić mogočno sultanovo vojsko in jo zadržal skoro cel mesec avgust pod svojim obzidjem. Po navidezni kapitulaciji junaške posadke pa sultan ni več nadaljeval svojega pohoda proti Dunaju, kjer se je medtem zbrala velika cesarjeva in Ferdinandova vojska, temveč se je čez Štajersko mimo Gradca in Maribora ter nato ob Dravi vrnil proti Beogradu. Pri tem so bile Avstrija in Štajerska, pa tudi Koroška silno oplenjene.³⁹² Pa tudi preko Save tja do Novega mesta so pridrveli ropajoči akindžiji.

Že preje, ko se je sultan še pomikal s svojo vojsko proti Kiseku in so akindžiji plenili pred njo po Avstriji in Štajerski, je Kranjska doživela večji turški napad, ki nam o njem poroča Valvasor po deželnih zapiskih sledeče: Medtem ko je moral bosenski paša s svojo vojsko sodelovati pri sultanovem pohodu proti Dunaju, je poveljnik kranjske vojske, Ivan Püchler, udaril v Bosno, kjer je razrušil mnogo gradov, pobil mnogo Turkov, pripeljal obilen plen in rešil precej ujetih kristjanov. Da se maščujejo, so Turki zbrali do 3000 mož in z njimi udarili na Kras. Toda zašli so v past. Ivan Püchler jim je zaprl pot nazaj. Skupno s Štefanom Frankopanom in Jakobom Raunacherjem je nato 30. julija napadel v senjskem gorovju vračajoče se Turke, od katerih jih je 1000 obležalo na bojišču, 500 so jih ujeli in jim odvzeli plen.³⁹³ Isto pripoveduje, le da zmotno pod l. 1531, tudi Ivan Tomašić v svoji kroniki.³⁹⁴ Potrjuje in dopolnjuje pa Valvasorja tudi M. Sanuto. Po njem je prišlo 28. julija 2—3000 Turkov do Podgrada ter oplenilo Brčudac, Klano, Kastvo, Gabrovico, Brezo in še druge kraje v severni Istri in to zato, da se maščujejo za vpad, ki so ga Kranjci izvedli konec junija ali v začetku julija.³⁹⁵ Iz Istre so se spustili tudi proti severu in prišli do Pivke. Odpeljali so pri tem do 600 ljudi.³⁹⁶ Pred tem vpadom je 27. julija obvestil deželo Jakob Raunacher iz Prema, poročajoč, da se Turki zbirajo pri Senju in mislijo napasti deželo. Turkov je do 3000. Vsi naj bodo pripravljeni.³⁹⁷

October in die zwey tausent Phardt turkhen gar an die Kulp geraicht, als sy aber vnaufgericht abzogen, Iren Sakman auff Grobnikh vnnd Wakher geen lassen, daselbst grossen schaden mit wekhfuering vill Kristen menschen auch an viech vnnd guet gethan. Stan. arh., Land. ver. Innsbrucker Congress 1532, st. fasc. 92 a.

³⁹⁰ Sanuto LV, 186.

³⁹¹ Klaić V, 105. — Jorga II, 415—416.

³⁹² Klaić V, 106—107. — Jorga II, 416—418.

³⁹³ Valvasor XV, 448.

³⁹⁴ Chronicon breve, 29.

³⁹⁵ Sanuto LVI, 530, 563.

³⁹⁶ 29. julija 1532: ... cavalli turchi erano corsi eri sino apresso Castelnovo lontano de qui miglia 25 et hanno sachizato et depredato e fato presoni in bon numero e tutti li vechii hanno mandato a fil di spada, brusato Borgodaz... Clama, Pasonech, Castom, Imblangar, Gobinech, Prea et diverse altre vilete; sono gente di Bosina venute per vindicarsi di la coraria fata. — 29. julija: ... heri haver visto sul territorio di Castelnovo, a hore 4 di zorno in zerca, uno capitano turco, nominato Zimbonich... — 4. avgusta: ... Turchi di la Bossina et confini di Croatia da do in tre milia cavalli son corsi sopra la Piucha, et menato via da anime 600. Sanuto LVI, 675, 682—683, 713.

³⁹⁷ Stan. arh., fasc. 122.

Po neuspelem pohodu proti Dunaju so turške čete krenile na Štajersko. Okoli Maribora, Ptuja in Celja so naredile ogromno škodo. Večji oddelek pa se je okoli 20. septembra spustil še preko Save, verjetno pri Brežicah, in po dolini Krke prišel do Novega mesta in Toplice ter se po isti poti vrnil nazaj.³⁹⁸ Silen strah je prevzel vso deželo s Krasom in sosednjimi deželami, ker drugi turški oddelki so od Celja krenili ob Savinji navzgor in prišli do Gornjega grada. Iz Ljubljane so opazovali dim gorečih vasi nad Kamnikom. Vendar tod niso daleč prekoračili kranjske meje.³⁹⁹

Po tem neuspelem pohodu proti Dunaju je bil sultan Sulejman, ki mu je obenem grozila vojna s Perzijo, voljan skleniti mir s Ferdinandom. Ta je že pozimi 1532 poslal Jeronima iz Zadra in kasneje še Kornelija Scheppera v Carigrad na pogajanja za mir, ki so v začetku hitro in dobro napredovala. Že 21. januarja 1533 je sporočil Jeronim, da je sultan voljan skleniti mir in zato naj prenehajo vse sovražnosti na meji. Podoben ukaz je prejel tudi hlivanjski sandžak Murat od sultana, kar je konec januarja sporočil Ivanu Püchlerju, namestniku vrhovnega poveljnika na Hrvatskem, s prošnjo, naj odslej Ferdinandovi poveljniki mirujejo, kakor bo tudi on miroval.⁴⁰⁰ Püchler mu je nato 2. marca odgovoril, da je ukazal vsem svojim podrejenim, da se drže premirja. Obenem pa je izrazil željo, da tudi nihče Muratovih ljudi ne bo napadel Hrvatske, Kranjske ali katere druge Ferdinandove dežele.⁴⁰¹ Medtem so se pogajanja v Carigradu nadaljevala in se končala s tem, da je sultan izjavil, da hoče v miru živeti s svojim »sinom« na Dunaju, dokler bo ta hotel.⁴⁰² Ko sta se nato odposlanca vrnila iz Carigrada na Dunaj, je Ferdinand s posebnim razglasom 1. oktobra 1533 objavil, da je bilo sklenjeno s Turki premirje in naj zato njegovi poveljniki ne napadajo turških dežel in ne kalijo premirja.⁴⁰³

S tem premirjem se je zaključila deset let dolga doba neprestanih turških napadov, ki se po silovitosti sicer ne morejo primerjati z velikimi napadi 15. stoletja, a so prav zaradi svoje pogostosti prizadejali ogromno škodo Beli Krajini, Kočevski, Dolenjski, Krasu in Istri. V teh predelih ni bilo prebivalstvo varno niti podnevi niti ponoči, zlasti ne pred turškimi martolozji, in zato tudi sedaj ni kdo ve kaj zaupalo novemu premirju. In v tem se ni varalo.

Zaključek. Potrebno je podati še splošno karakterizacijo turških napadov na Kranjsko in Primorsko v 15. in 16. stoletju do drugega Sulejmanovega pohoda na Dunaj. Pri tem moremo čisto neprisiljeno ločiti štiri razdobja: prvo sega od l. 1408 do 1469, drugo do 1483, tretje do 1521 in četrto do 1532.

Turški napadi v prvi dobi imajo čisto sporadičen značaj. V primeri z napadi druge dobe jim nikakor ne moremo prisoditi kakih osvojevalnih teženj ali vsaj izčrpavalnih ciljev, ki naj bi dovedli polagoma do osvojitve teh krajev. Napadi l. 1408, 1411 in 1425 ali 1426 so bolj skrajni konci večjih roparskih pohodov na Hrvatsko, medtem ko oba napada l. 1415 zasledujeta masševalne cilje v službi domače bosanske politike.

³⁹⁸ 23. septembra 1532 iz Ljubljane: ... una gran banda di cavalli turcheschi esser venuti fino a Novamest, loco lontano di Lubiana per zerca una giornata, e de li scorizzando fino a Cil terra lontan di uno altro canto di Lubiana una giornata e meza. Questa nova si verifica per via di Trieste, dove molti fuzero la furia di turchi, i qual metteno ogni cosa, a ferro e a fuoco et non fano presoni. — 23. sept.: Si è certificà la nova dil corer di turchi verso Lubiana, e corso fino alle Toplice, loco propinquo a Lubiana... Et si ha in conformità per venuti da quelle parte de qui, che queste gente sono del campo venuto a Petovia e di Petovia in qua a dretto camin. Sanuto LVI, 986, 1005—1006.

³⁹⁹ 21. septembra 1532 iz Ljubljane: turchi sono anchor sotto Marpurch et Petovia et de li circumcirca et fanno corarie in Cragna, taliter che ho visto li fochi che i brusano là sopra Chamunich... Et quello bassa di Bossina è stato eletto dil Gran turco a ruinar et brisar il paese de Crani andando in Bosina. — 24. septembra: (turchi) sono venuti apresso Lubiana mia 20 taliani et apresso Achamach 10 mia a uno castello di lo episcopo di Lubiana. Sanuto LVI, 1004, 1005. — Ves turški umik preko Štajerske je zelo podrobno opisan istotam 1000—1010.

⁴⁰⁰ Stan. arh., fasc. 122.

⁴⁰¹ Istotam.

⁴⁰² Jorga II, 418. — Klaić V, 109.

⁴⁰³ Stan. arh., fasc. 122. — Geway II, Gesandtschaft 1532—1533, 153—154.

Druga doba se bistveno razlikuje od prve po tem, da smemo turškim napadom tega razdobja pripisovati, če že ne naravnost osvojevalni namen, pa vsaj težnje, te dežele tako izčrpati, da bi ob ugodni priliki postale lahek plen turške osvojevalne vojske. Ne smemo namreč pozabiti, da je bilo to za vladanja mogočnega Mohameda II. Osvojevalca, ki je zasedel Bizanc, Peloponez, Srbijo, trapezuntsko cesarstvo in mnogo otokov. Napadi na naše dežele so se začeli kmalu po padcu Bosne in v času največje ekspanzijske aktivnosti turške sile na Balkanu. Udeleževale so se jih velike množice Turkov na konjih. K številkam, ki nam jih sporočajo viri, lahko dodamo samo opozorilo, da se nanje ne moremo popolnoma zanesti in da so verjetno, ne pa dokazano, pretirane. Vsekakor pa so morale biti napadajoče čete zelo številne, ker je bila Hrvatska v tem času še velika in so zato morale pri napadih na Kranjsko premestiti velike razdalje, kar je bilo varno le z veliko vojsko. Zato pa je vsak teh napadov, ki so si sledili nepretrgano od l. 1471 do l. 1483 in to običajno po večkrat na leto, zadel vedno velik del Kranjske, če že ne prav vse. Nekateri napadi pa so šli tudi preko njenih mej in zadeli sosednje dežele. Tako se je prvi napad l. 1471 raztegnil tudi na Štajersko, l. 1473 pa na Štajersko in Koroško; drugi napad l. 1476 in 1478 je zadel zopet Koroško, ki je doživela turške obiske še l. 1481 in 1483. Drugi napadi so zadeli včasih preko Kranjske, navadno pa mimo nje skozi Istro, Goriško in segli celo čez Sočo na Furlansko, kakor je bilo l. 1472, 1474, 1477, 1478 in morda 1479.

Težki poraz ob Uni, ki je zadel vračajoče se Turke v dvodnevni bitki 29. in 30. oktobra 1483, in nato sklenjeni mir z Matijo Korvinom zaključujeta to dobo velikih turških napadov. Za časa teh napadov velikega obsega je cela Kranjska s Krasom in Istro trpela povsod zelo enakomerno. Več napadov so seveda doživele Bela Krajina, Dolenjska in Kras kot Gorenjska. A edino v tej dobi je tudi Gorenjska v celem svojem obsegu občutila turško šibo. Odslej ni doživela nobenega turškega napada več, če izvzamemo julijski napad l. 1528, ki je segel do Mengeša in Dragomlja. Za to dobo pa lahko rečemo, da je vsaka še tako skrita in oddaljena dolina na Kranjskem doživela turški obisk. Ker je bila dežela brez obrambe, so se Turki zadrževali v njej po 14 dni in tudi po cel mesec. Za l. 1471 pravi Długosz, da so se Turki skupno mudili na Kranjskem tri mesece.⁴⁰⁴

Ko je po smrti sultana Mohameda II. l. 1481 zavladal miroljubni Bajezit II. in ko so bosenski Turki l. 1483 doživeli poraz ob Uni, je nastopila za Kranjsko in vse sosednje dežele nova tretja doba, ki je trajala do Sulejmana II. Zanj je značilen sorazmeren mir. Če ne upoštevamo dveh dvomljivih napadov l. 1488 in l. 1489, ni Kranjska do l. 1491 doživela nobenega turškega obiska. Po smrti Matije Korvina l. 1490 so se napadi obnovili, a so bili v vsakem oziru manjši. Omejili so se le na Dolenjsko in Notranjsko in to v l. 1491, morda l. 1492, l. 1493, 1494, 1497 in 1498. Z napadom na Furlanijo l. 1499 pa prenehajo za vso to dobo, ki sta jo prekinila le manjša napada l. 1511 na Belo Krajino in l. 1516 na Kostel in v Pivko.

S Sulejmanom II. nastopi za Kranjsko nova težka doba. S padcem Beograda 1521 se prične nova turška ekspanzija proti zapadu. Posebno je hud pritisk na Hrvatsko, kjer pade utrdba za utrdbo v turške roke. Zlasti se ta pritisk stopnjuje po bitki pri Mohaču l. 1526, ko je padla Ogrska. Turška meja se vedno bolj bliža Kranjski, dokler končno ne doseže Une. Značilno za turške napade v tej dobi je to, da niso tako siloviti in ne tako obsežni kakor so bili v drugi dobi. Zato pa so zelo pogosti, tako rekoč dnevni. L. 1522, 1523 in 1524 so le posamezni napadi. Po l. 1526 pa se prične nepretrgana vrsta napadov, ki se zaključijo z l. 1532. Največ so trpele pri teh napadih Metliška, Kočevska in Kras. Najhujše je bilo l. 1528, ko je Kranjska doživela štiri večje napade, od katerih je oni v juliju segel preko Ljubljanskega polja do Dragomlja in Mengeša. Razen teh večjih napadov pa je bilo še mnogo manjših. Oddelki obmejnih turških čet, martolozji, so se namreč naselili začasno v obmejnih gozdovih, deloma tudi v deželi sami, zlasti v gozdovih okoli Kočevja, Loža in Sneznika, ter napadali okoliško prebivalstvo. Od l. 1525 do l. 1530 je Kranjska doživela po trditvi kranjskih deželnih stanov

⁴⁰⁴ Długosz, 476.

petdeset napadov⁴⁰⁵, ki so popolnoma opustošili vse obmejne predele od Metlike do Krasa in Istre. Višek je dosegla ta doba v Sulejmanovem pohodu proti Dunaju l. 1529. Sultan, vaje samih uspehov, je mislil, da bo z zavzetjem Dunaja dosegel zlom vseh vzhodnih habsburških dežel in s tem vstop v srednjo Evropo. Ko je to sedaj spodletelo, je l. 1532 ponovil ta poskus. Toda mala trdnjavica Kisek mu je preprečila tudi zdaj izvršitev velikega načrta. Sulejman je spoznal, da je svoje moči precenjeval. Zato je l. 1533 pristal na premirje s Ferdinandom. V tem okviru se nam pokaže smisel vsega silovitega turškega pritiska na Kranjsko in Hrvatsko po l. 1526 v novi luči. Vidimo, da so vsi ti turški napadi spadali vsaj posredno v krog sultanove višje politike. Imeli so namen, izčrpati v majhni vojski in ropanju Ferdinandove dežele na jugu, da bi mu pri velikem obračunu s Ferdinandom ne mogle prihiteti na pomoč.

V.

Turška vpadna pota na Kranjsko in Primorsko v 15. in 16. stoletju

Poznanje potov, po katerih so Turki prihajali v deželo, je bilo bistvene važnosti za obrambo pred njimi. O tem nam najzgovorneje priča poročilo, ki ga je ukazala l. 1477, torej kmalu po prvih napadih proti benečanskemu ozemlju, izdelati republika sv. Marka o tem vprašanju.⁴⁰⁶ Poročilo precej podrobno riše vsa možna pota, ki bi po njih mogli vpadati Turki v Italijo in svetuje, naj vzdržuje republika v Modrušu na Hrvatskem vojsko, ki bo lahko preprečila vse turške napade, česar pa se seveda Benečani iz političnih razlogov niso upali narediti. Zato je skrb za poznanje vpadnih potov ostala, kar nam spričujejo mnogo skromnejši zapiski Jakoba Valvasoneja iz okoli l. 1566.⁴⁰⁷ Tudi kranjski deželni stanovi so se zavedali te važnosti, saj prosijo l. 1521 nadvojvodo Ferdinanda, naj postavi straže ob štirih vpadnih cestah na Kranjsko in to v Mokricah, Metliki, Poljanah ob Kolpi in ob cesti, ki vodi v Istro in na Kras, to je v Klani ali Grobniku.⁴⁰⁸ Kranjski stanovi nam sicer niso ohranili nikakega seznama turških vpadnih potov in ga verjetno tudi sami niso imeli. Toda iz opisov turških napadov nam je mogoče v zadostni meri rekonstruirati pota, ki so po njih prihajali Turki v deželo.

Tudi za nas je namreč važno poznati turške vpadne smeri. Odkrijejo nam kraje, ki so jih Turki najrajši obiskovali in ki so zato največ trpeli. Pridejani zemljevid, ki so vanj vneseni vsi kronološko in krajevno določeni turški napadi do l. 1593, nam to najnazorneje pokaže. In tudi vse posledice, ki so jih imeli dvestoletni turški navali, tako na gospodarskem in kulturnem področju kot tudi v naselitvenem pogledu (priselitev Uskokov, odvažanje ljudi v sužnost in verjetna doselitev novih in podobno), nam je mogoče na tej osnovi bolje razumeti in študirati.

Z izjemo enega turškega vpada l. 1532, ko so Turki po neuspelem sultanovem pohodu proti Dunaju prišli iz Štajerske mimo Ptuja in Celja do Novega mesta in Toplic, so vsi ostali napadi prišli iz Bosne. Pri napadih, ki so veljali Kranjski ali Istri, so Turki v hitrem pohodu prešli hrvatsko ozemlje, da so čim bolj presenetili deželno obrambo in tako na čim lažji način prišli do čim večjega plena. Že omenjeno benečansko poročilo iz okoli l. 1477 pravi, da so Turki pri svojih napadih običajno prekoračili Uno blizu Krupe.⁴⁰⁹ Od tod jih je vodila najbližja pot ob Korani in mimo Dubovca blizu Karlovca proti Metliki in dalje v deželo. Kadar so hoteli v Istro in Furlanijo, so prešli Malo Kapelo in dospeli mimo Vrhovine v Liko. Odtod so prišli mimo Brinj

⁴⁰⁵ Stan. arh., Land. ver., st. fasc. 86, Augsburški državni zbor 1530.

⁴⁰⁶ Cusin Fabio, *Le vie d'invasione dei turchi in Italia nel secolo XV*. AT 1934, 145—156. Z zemljevidom! — Isti, *Documenti*, 111.

⁴⁰⁷ Valvasone, *Luoghi per li quali passarono già i turchi partendosi dalla Bossina per la Patria del Friuli*. AT, N. S. II, 399—402.

⁴⁰⁸ Stan. arh., fasc. 212.

⁴⁰⁹ Cusin, *Le vie*, 154.

in Senja do Ledenice in nato skozi Vinodol na Grobniško polje. V 16. stoletju je postala ta pot po trditvi Ivana Lenkoviča⁴¹⁰ zelo navadna za napade tako proti Istri in na Kras kot na Kočevsko in Metliško, ker je vodila po bolj pustih krajih in je bila zato večja verjetnost, da bodo prišli v deželo neopaženi. Če so hoteli na Kranjsko, so pri Brinjah zavili proti severu med Veliko in Malo Kapelo nekako v smeri današnje železnice in nato ob Dobri navzgor proti Kočevski ali ob Dobri navzdol proti Karlovcu in Metliki. Iz tega je razvidno, da gredo njihova pota vzporedno s smerjo Dinarskega gorstva in slede tako po naravi danim cestam.

Po vsem tem je razumljivo, da jim je bila najbolj odročna najvažnejša cesta v zapadnem delu Balkana, to je dolina reke Save. Široke reke, ki se izlivajo v Savo, so jim bile tu prehuda zapreka. Nekaj kratov pa so vendarle prišli tudi po tej poti na Kranjsko in dosegli mimo Mokric in Brežic Krško. Dalje ob Savi navzgor menda niso prodirali, vsaj znan ni noben tak primer. Rajši so se spustili po široki dolini reke Krke proti Kostanjevici na bogato Šentjernejsko polje in nato dalje do Novega mesta. Pogostokrat pa so pri Brežicah prekoračili Savo in vdrli na Štajersko. L. 1539 (22. oktobra) je ukazal kranjski deželni glavar utrditi in zavarovati ta prehod med Savo in Gorjanci na njegovem najožjem delu pri Mokricah.⁴¹¹

Mnogo važnejša vpadna vrata na Kranjsko so bila pri Metliki. Po položnem vzhodnem pobočju Gorjancev so lahko dospeli Turki mimo Mehovega brez posebnega napora do Novega mesta v dolino Krke. Včasih pa so krenili iz Metlike proti Žumberku in potem od tod bodisi v Kostanjevico ali pa proti Novemu mestu. V Novem mestu so imeli na izbiro tri poti: ali proti Kostanjevici ali ob Krki navzgor proti Žužemberku ali pa mimo Mirne peči in Trebnjega ob Temenici do Stične in nato mimo Višnje gore in Šmarja do Ljubljane. Tudi pot mimo Žužemberka jih je lahko privedla mimo Zagradca do Šmarja in na Ljubljansko polje. Večkrat pa so se spustili iz Žužemberka čez Suho Krajino v Ribniško dolino.

Običajnejša pot v Ribniško dolino je vodila preko Kočevja, do koder so navadno prišli skozi Poljane ali mimo Kostela, verjetno pa tudi skozi Vinico, ki je predstavljala dohodna vrata tudi za Metliško. L. 1469 pa so jo primahal Turki v Kočevje kar iz Metlike. Iz Kočevja so nato krenili mimo Ribnice, Ortneka in Turjaka na Ig ali na Šmarje in nato dalje proti Ljubljani. Zelo pogosto pa so iz Ribnice zavili proti zapadu in dospeli čez Bloško planoto na Bloke, Cerknico, Logatec in Vrhniko, od koder tudi ni bilo več daleč do Ljubljane. Iz Cerknice in Blok jim je bila odprta pot na Lož ali na Postojno in od tod v dolino Reke ali proti Vipavi in Gorici.

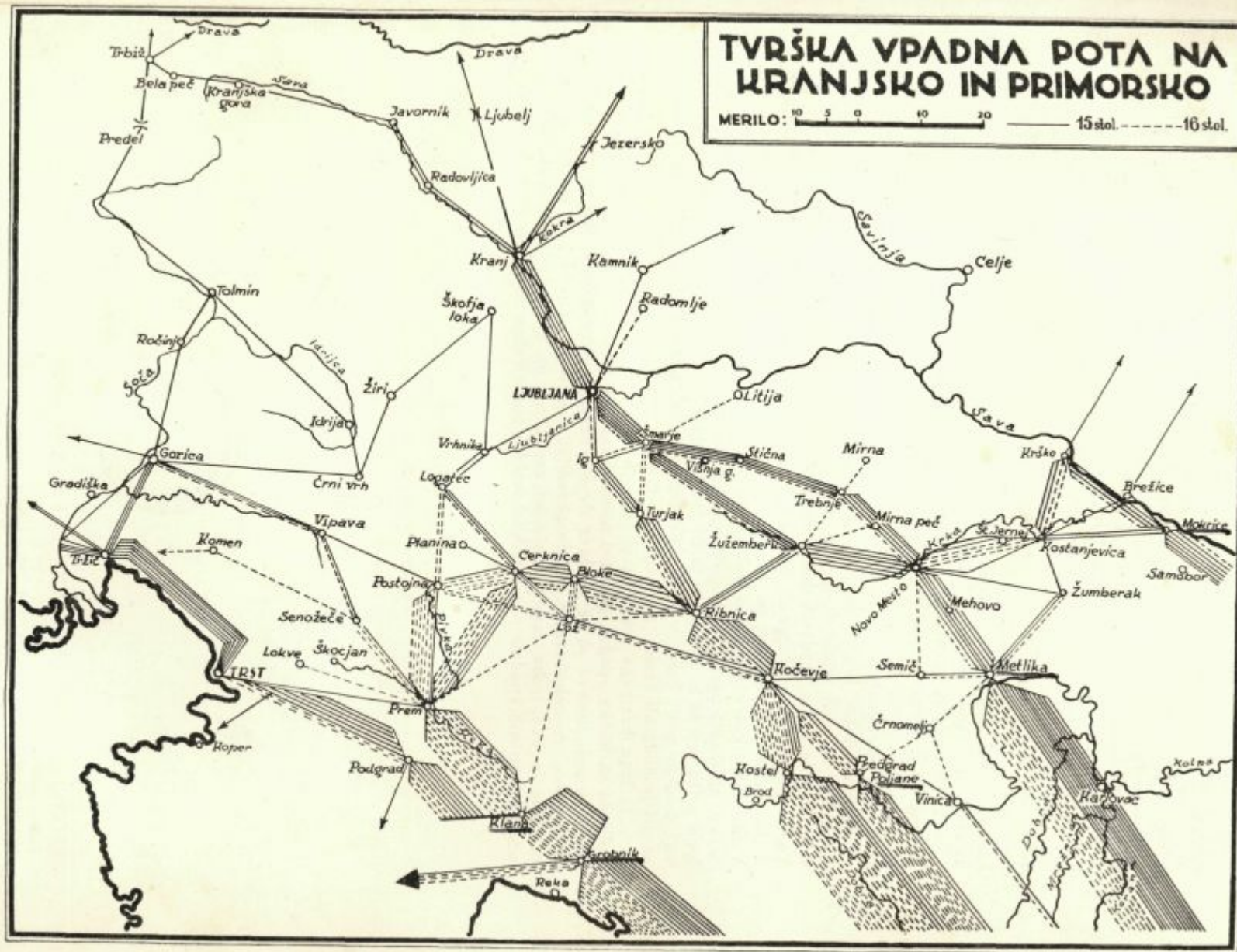
Semkaj na Kras in Goriško pa so prišli bolj pogosto po poti, ki vodi ob morju skozi Vinodol na Grobniško polje. Od tu se jim je odpirala pot preko Kastva na Rašpor, Podpeč, Sacerb in Trst in s tem v Istro. Druga pa je vodila iz Grobnika na Klano, kjer se odcepi ena pot v dolino Reke na Prem, Senožeče, Vipavo in Gorico, druga pa gre ob severnem robu Čičarije mimo Podgrada na Trst in dalje ob morju na Tržič, na Foljan ob Soči in preko nje v Furlanijo. Ob Soči navzgor pa so dospeli do Gorice. L. 1478 so ob Soči prodirali navzgor mimo Ročinja, Tolmina in Bovca ter dospeli čez Predil na Trbiž, od koder so nato ob Ziljici vdrli na Koroško.

Vendar so se samo enkrat poslužili te težavne poti. Kadar so hoteli na Koroško, so jo navadno mahnili mimo Metlike, Novega mesta in Ljubljane, od koder so prišli mimo Škofje Loke do Kranja. Ena pot jih je sedaj vodila ob Kokri navzgor preko Jezerskega na Železno Kaplo in dalje v dolino Drave, druga pa ob Tržiški Bistrici čez Ljubelj v Rož. Mogli pa so nadaljevati svojo pot tudi dalje ob Savi navzgor mimo Radovljice, Javornika in Kranjske gore do Trbiža in dalje na Koroško.

Vsa ta pota vodijo od jugovzhoda proti severozahodu, v smeri, kakor se širi Dinarsko gorstvo. Precej pogosto pa so se Turki poslužili tudi transverzalne poti v smeri Krke od Krškega do Novega mesta in nato dalje na Žužemberk, Ribnico, Bloke, Cerknico in Postojno. Pri tem so prišli v deželo pri Mokricah in jo zapustili v smeri

⁴¹⁰ Stan. arh., fasc. 123 a.

⁴¹¹ Stan. arh., fasc. 122.

proti Klani ali narobe. Sploh se je zgodilo zelo pogosto, da so se vračali po drugi poti, kakor so prišli v deželo, pri čemer je treba imeti pred očmi še to, da so bila to le glavna pota. Turški akindžiji na svojem lovu za plenom niso prizanesli še tako odročnim krajem, temveč so na svojih urnih konjih obiskali vse doline tako temeljito, da gotovo ni ušel kruti usodi noben kraj. Seveda ne velja to za vse napade, ker ti nikakor ne kažejo enotne slike v celi skoro 200 let dolgi dobi turških napadov.

Predvsem je treba ločiti 15. stoletje z njegovimi velikimi napadi od 16. stoletja, ko so bili prizadeti bolj obrobni kraji dežele. Pogled na priloženi zemljevid nam to zelo nazorno pokaže. Veliki turški napadi 15. stoletja, pri katerih so sodelovale velike množice konjenikov, so uporabljali največ pot ob Savi in mimo Metlike, zelo malo pa pot mimo Poljan in Kostela na Kočevsko, kjer je bil zaradi gozdov za konjenico kaj neprikladen dostop na Kranjsko. Poti ob morju so se posluževali največ le za svoje napade v Istro in proti Furlaniji.

V 16. stoletju se položaj bistveno spremenil. Težišče napadov se pomakne na Kočevje in k morju. Razlog za to moramo iskati v tem, ker turški napadi sedaj niso več izvajani s tolikimi silami, mnogi med njimi celo s prav malenkostnimi. Konjenike zamenjajo martolozi, ki se pod varstvom gozdov pritihotapijo iz ne več tako zelo oddaljenih turških krajev do kranjske meje in na prav tatinski način presenetijo domačine. Največji odstotek turških napadov v 16. stoletju odpade na to vrsto. Za take napade pa je gozdnati dohod do Kočevske gotovo najprikladnejši in so se ga Turki tudi največ posluževali. Skoro nič ne zaostaja za to potjo dohod ob morju v dolino Reke in Pivke, ker ga tudi varuje deloma nepreglednost ozemlja deloma gozd. Veliko manj kot v prejšnjem stoletju pa prihaja v poštev pot mimo Metlike, a še ti napadi splahnejo po večini že prej, preden dosežejo Gorjance. Ob Savi so v 16. stoletju prišli morda le enkrat, a še to ni zanesljivo, ker pri napadu l. 1545 ne povedo viri, kod so prišli Turki v Krško, Kosanjevico in Št. Jernej.⁴¹² Verjetno pa je, da so se pri prihodu ali vrnitvi poslužili te poti.

Iz tega kratkega pregleda je mogoče spoznati, kako je tudi konfiguracija tal vplivala na turška vpadna pota pri uporabi različno močnih sil. To dognanje ni važno samo za nas, temveč so se ga brez dvoma zavedali že sodobniki, ko je namreč šlo za uspešno obrambo dežele. Pri razporeditvi vojske na meji ni bilo vseeno, katere prehode je bilo treba zasesti močnejše, za katere pa so zadostovale šibkejšie sile: poznanje turških vpadnih potov je bilo neobhodno potrebno za dobro obrambo dežele.

⁴¹² Valvasor XI, 241, 333; XV, 460. — Stan. arh., fasc. 216 a.

000155 3042500

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

00000214735